

Kolejka, Josef

Leden 1908 - září 1912 : období mladotureckého režimu

In: Kolejka, Josef. *Balkánská otázka 1908-1914 : mezinárodní socialistické hnutí o mladoturecké revoluci a o balkánských válkách*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 9-73

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121486>

Access Date: 27. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

A. LEDEN 1908—ZÁŘÍ 1912

OBDOBÍ MLADOTURECKÉHO REŽIMU

I. LEDEN 1908—DUBEN 1909. PŘEVRAŤ V TURECKU

1. Balkán před rokem 1908

Až do „velké“ nebo „druhé východní krize“ z let 1875—1878 zahrnovala osmanská říše v jihovýchodní Evropě s výjimkou kontinentálního Řecka a malé Černé Hory ostatní území až k Dněstru, Dunaji a Sávě, dále k jižní části pobřeží Jadranu a na jihovýchodě k pobřeží Egejského moře. Po Berlínské konferenci 1878 staly se Rumunsko a Srbsko definitivně samostatné, autonomii získali Bulhaři na části svého etnografického území, Bosnu-Hercegovinu okupovalo Rakousko-Uhersko (nominálně zůstala Bosna-Hercegovina závislá na osmanské říši). Úpravou hranic v Thesálii ve prospěch Řecka 1881 a sjednocením Bulharského knížectví s Východní Rumelií v jeden autonomní bulharský stát v roce 1885 ustálily se hraniční a státoprávní poměry v evropské části osmanské říše (s výjimkou autonomie Kréty r. 1897).

Po Berlínské konferenci a po zmíněných hraničních úpravách vůči Řecku a po sjednocení Bulharska z roku 1885 zůstalo osmanské říši v jihovýchodní Evropě na pevnině a na ostrovech Egejského moře nadále v přímém držení asi 180 000 km²: nominálně byly součástí Turecka také Bulharsko (96 500 km²) a Bosna-Hercegovina (51 000 km²), avšak cařihradská vláda neměla již možnost vměšovat se do vnitřních poměrů těchto zemí. Rozlohou svého území v jihovýchodní Evropě byla osmanská říše největším balkánským státem: Rumunsko totiž měřilo 113 000 km², Srbsko jen 48 000 km², Černá Hora dokonce jen 9000 km² a Řecko 64 000 km².

Územní ztráty nutily cařihradskou vládu (v dalším textu budeme užívat i názvu Porta) provést nové administrativní rozdělení evropského území, které ani v 80. letech nerespektovalo historické nebo dokonce národnostní hranice či poměry. Podle nového rozdělení vznikly vilájety (asi naše kraje-země) drinopolský (východní Trákie s gallipolským poloostrovem, 38 900 km²); soluňský (35 400 km²) se sandžaky soluňským, serrským a dramským; janinský (18 200 km²) se sandžaky Janina, Ergeri (řecky Arjirókastra, albánsky Gjinokastra), Berat a Preveza; skadarský (11 700 km²) se sandžaky Skadar (albánsky Iškodra) a Drač (Draç, Dürres); bitolský (27 300 km²) se sandžaky Bitola (dříve Monastir), Servia, Debar

(Dibra), Korča (Koritsá) a Elbasan; kosovský (34 000 km²) se sídlem ve Skopji (turecky Ūsküb) a se sandžaky Skopje, Prizren, Priština a Peć. Konečně byl zvláštním útvarem sandžak novopazarský (10 000 km²), rozdělený na část plevlskou a senickou.

V této části turecké říše žilo na začátku 20. století asi 5 mil. obyvatel, mezi nimiž byli Turci menšinou. Turci žili souvisle jen na poloostrově gallipolském, kdežto v Trákii a Makedonii převažovali Slované. Na Egejském pobřeží, v jižní Makedonii a v Epiru byli silně zastoupeni Řekové, ve vilájetu skadarském, v severní části vilájetu janinského a v pohraničních oblastech vilájetů kosovského (skopského) a bitolského žili více méně souvisle Albánci. Ve městech byli zastoupeni Řekové, Turci, Židé i Slované, z cizinců Italové. Další silnou složkou obyvatelstva jižní a částečně i střední Makedonie byli Kucovlaši, etnicky blízcí Rumunům (nazývaní někdy Arumuni nebo místním obyvatelstvem Cincáři).

Jádro tureckého území v jihovýchodní Evropě tvořily vilájety kosovský (skopský), bitolský a soluňský. Podle představ petrohradské skupiny Makedonců-emigrantů z roku 1913 měřila „etnografická a geografická Makedonie“ s hranicí na západě na řece Drinu a na východě až za řekou Mestou, na severu pak na pohoří „Šar-planina“, na jihu zase na řece Bystrici asi tisíc sto až tisíc dvě stě čtverečních mil, tj. plus minus 65 000 km² — a žilo tu tři až tři a půl miliónů obyvatel. Podle makedonských údajů tvořili Slované-Makedonci 65 % všeho obyvatelstva, Turci 13 %, Řekové 9 %, Albánci 7 %, Kucovlaši 3,5 %, Židé 1,5 %, Cikáni 1 %. Řecké prameny udávají počet Řeků až trojnásobně, stejně tak i Albánci. Bulharské i některé zahraniční prameny psávaly o slovanském obyvatelstvu v Makedonii jako u Bulharech, kteří na severozápadě přecházeli v etnikum srbské. Od konce 19. století se však objevovaly v odborné slovanské filologii i názory, potvrzující určitou jazykovou odlišnost makedonských Slovanů od Bulharů a Srbů.¹

Rok 1878 znamenal dost značnou územní ztrátu pro osmanskou říši v jihovýchodní Evropě a také jinde (Kypr, pak Egypt), ale Berlínský kongres přece jen vrátil Turkům část území, které mělo podle sanstefanského míru po rusko-turecké válce připadnout Bulharsku a také i Srbsku nebo Černé Hoře, popřípadě které mělo dostat částečnou autonomii (Thesálie a Epir). Rozhodnutím Berlínské konference se cítili ukřivděni všichni sousedé osmanské říše. Nejaktivnější byli Řekové, kteří podnikli své národní příslušníky na Krétě k povstání (1896) a kteří sami zahájili na jaře 1897 proti Turecku válku. Turecká armáda, cvičená německými instruk-

¹ H. Batowski, Państwa Bałkańskie 1800–1923. Zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego, Kraków 1938, str. 110, 131, 142 ad. G. G. Georgiev, Makedonija v' jeja geografičeskich granicach, Makedonskij Golos (Makedonski Glas). Organ na privržanice na nezavisima Makedonija. Petersburg 1913–1914, str. 28. Přetisk Skopje 1968.

tory, porazila svého protivníka celkem snadno. Pro Krétu však velmocí vymohly autonomní postavení. Nespokojenost proti Turecku dávali najevo i Bulhaři, jejichž stát se měl podle ruských záměrů v San Stefanu prostírat na západě až k jezeru Ochridskému a na jihu k Egejskému moři (bez Soluně). Toto posunutí Bulharska na jih vyvolalo neoprávněné pobouření v Řecku proti Bulharům a proti „panslavismu“ vůbec. Mezi Řeky a Bulhary či Makedonci vznikalo ostatně napětí v Trákii a hlavně v Makedonii již od 60.—70. let, když Porta byla nucena svolit k založení samostatné národní bulharské pravoslavné církve, jejíž exarcha se stal nezávislým na cařihradském patriarchovi. Patriarchát byl v rukou Řeků, resp. porečťoval, a protože exarchátu měly podléhat skoro všechny diecéze v Makedonii, považovali v Řecku tuto skutečnost málem jako „národní“ ztrátu.

Třebaže by Srbsko mírem sanstefanským dostalo více území, než se tak stalo rozhodnutím Berlínské konference, považovali i v Bělehradě návrh na zřízení Bulharska až k Ochridu za křivdu vůči Srbsku. Když se pak Bulhaři v roce 1885 sjednotili, zahájil srbský král Milan Obrenović, podnícen z Vídně, válku proti Bulharsku. Válku však vyhráli Bulhaři.

Uvedené skutečnosti nám pomáhají vysvětlit, proč jmenované balkánské státy nepostupovaly proti osmanské říši jednotně. Válka Řecka proti Turecku z roku 1897 zůstala izolována (především však zásahem velmocí) a osmanská říše mohla nadále užívat utlačovatelského systému proti křesťanskému obyvatelstvu Trákie a Makedonie, resp. novopazarského sandžaku. Situaci v Makedonii z přelomu století líčí J. Šusta takto: „Nešťastný kraj tří vilájetů — soluňského, bitolského a kosovského — byl trvalým ohniskem povážlivého vření a drobných srážek, jež tu podněcovala bídná správa turecká svým útlakem křesťanského obyvatelstva a který ovšem zároveň stupňovala i rozvratná činnost komitských tlup bulharských, srbských i řeckých...“²

Poměry v Makedonii vyvolávaly v Evropě nespokojenost. V souvislosti s řežemi Arménů v osmanské říši a povstáním na Krétě začaly se velmocí zabývat i osudem obyvatelstva v evropských vilájetech Turecka. Osmanská říše byla povinna podle ustanovení z Berlínské konference z roku 1878 zavést v Makedonii určité reformy. Ale ani tlak velmocí na Portu nepomáhal. Všeobecná nespokojenost vedla v roce 1903 k povstání slovanského obyvatelstva v severozápadní Trákii a v Makedonii proti turecké nadvládě. Porta však měla k dispozici dost sil: využívajíc místního tureckého obyvatelstva a spoléhajíc na pomoc albánských muslimů, byla s to povstání krvavě potlačit. To ještě více zostrilo vztahy Turecka a Bulharska.

Povstání v Makedonii, protiturecké nálady v Bulharsku a změna dynastie i politiky v Srbsku r. 1903 — to vše vytvářelo nové napětí kvůli „východní otázce“.

Na události v Makedonii reagovaly především Rakousko-Uhersko a Rus-

² Josef Šusta, Světová politika 1870—1914, IV, Praha 1927, 203.

ko, které se v říjnu 1903 dohodly (tzv. mürzstegská dohoda), že budou pokračovat v dosavadním společném postupu na Balkáně. Ačkoli zájmy obou velmocí byly dost rozdílné, považovaly obě země za vhodné pokračovat v závazcích z roku 1897. Zatímco Rusko bylo zaměstnáno na Dálném východě a nemohlo proto vést politiku aktivní podpory balkánských států proti Turecku, zase Rakousko-Uhersko se obávalo toho, že Rusko bude podporovat nového srbského krále Petra Karadjordjeviće, který dal brzy po červnu 1903 najevo, že chce provádět aktivní zahraniční politiku i směrem na jih (Bosna!) — což se samozřejmě dotýkalo zájmů habsburské monarchie. Obě velmoci podnítily zákrok velmocí v Cařihradu ve prospěch křesťanského obyvatelstva evropských vilájetů osmanské říše. Byl vypracován i plán reorganizace četnických sborů pod vedením cizích důstojníků atd. Porta se však bránila uskutečňovat požadované reformy a spoléhala se v tomto svém postoji na Německo, které se společného postupu pěti států v Cařihradě nezúčastnilo a které od r. 1897 vystupovalo jako „přítel“ Turecka.

Vedle „makedonské otázky“ začala hrát v evropské části osmanské říše významnou úlohu i „albánská otázka“. Albánci, především muslimové, kteří zastávali řadu vysokých funkcí ve vojsku a státních úřadech v osmanské říši, využívali svých pozicí k podpoře svého etnika proti nárokům Řeků a Slovanů. O Albánci, žijící částečně ještě na úrovni kmenové organizace, projevil zájem již před rokem 1878 Rakousko-Uhersko a pak i Itálie. Oba státy se sice později zavazovaly ke společnému postupu v „albánské otázce“, ale přitom promýšlely vlastní expanzivní záměry „na tureckém pobřeží Jadranu“ — tedy na území obývaném Albánci.

Podobně jako v minulosti využívala osmanská říše i před rokem 1908 rozporů mezi velmocemi a mezi sousedními balkánskými státy: tyto rozpory umožňovaly prodlužovat trvání jejího panství na Balkáně i jinde. Toto konstatování platí především o Rakousku-Uhersku a Rusku, které byly nejvíce zainteresovány na Balkáně, částečně i o Itálii. Anglie pak měla nadále velký zájem, aby se Rusko nedostalo v držení Úžin. Porta zejména spoléhala na Německo, které usilovalo o to, aby získalo v Turecku svého spojence, který mu umožní pronikat k Persii anebo i k Indii — tedy proti Anglii. Formou německého pronikání do osmanské říše bylo úsilí o výstavbu tzv. bagdadské železnice. Císař Vilém II. dokonce navštívil r. 1898 Cařihrad a Damašek, kde se prohlásil „přítelem 300 miliónů mohamedánů a jejich kalifa, tureckého sultána“. Německo proto nepostupovalo v roce 1903 proti Turecku a naopak dávalo Cařihradu najevo svou přízeň proti „vměšování“ Ruska, Anglie aj. Zahraničně politická orientace Porty na Německo dráždila Anglii, která v letech 1904 až 1905 vystupovala zvláště iniciativně s nátlakem na Portu v záležitosti reforem v Makedonii a Trákii. Anglie pochopitelně sledovala v osmanské říši především vlastní zájmy v Egyptě: v roce 1906 se dostala s Tureckem do konfliktu v otázce egyptsko-turecké hranice na Sinaji.

V letech 1904–1907 se stávaly poměry na Balkáně z hlediska evropské politiky méně vážné, ne-li vedlejší. Rusko-japonská válka, revoluce v Rusku, „marocká otázka“ a z ní vyplývající německo-francouzské napětí – to vše bylo v popředí zájmů státníků, politiků a „veřejného mínění“.

Balkánské problematice bylo i v letech 1904–1907 nejbližší Rakousko-Uhersko především tím, že drželo (okupovalo, ale ještě nevlastnilo) Bosnu-Hercegovinu a že v jeho státě žilo 6 miliónů Srbochorvatů, jejichž další srbská část žila v samostatném Srbsku (2,6 mil.), Černé Hoře (300 000) a také na území osmanské říše (v tzv. Starém Srbsku a částečně i v severozápadní Makedonii – asi 300 000). Třebaže mezi Srby a Chorvaty v habsburské monarchii docházelo k třenicím, žila v jejich řadách starší idea sjednocení všech Jihoslovanů. Někteří západoevropští autoři se tehdy na přelomu 19. a 20. století zabývali touto ideou a přáli sjednocení všech Srbů či všech Jihoslovanů – což bylo namířeno zejména proti habsburské monarchii. Obavy z růstu jihoslovanské ideje a zvláště obavy z velkosrbské ideje zesílily ve Vídni a v Pešti po roce 1903, kdy srbská vláda začala dávat najevo, že chce v zahraniční politice postupovat podle zásady „Balkán balkánským národům!“. Předseda srbské vlády Nikola Pašić se zabýval záměry, podle nichž mělo být dosaženo spojení Srbska a Černé Hory a také dohody s Bulharskem o rozdělení Starého Srbska a Makedonie; promýšlelo se snad i rozvíjení národní propagandy v Bosně a mezi Jihoslovany v Rakousko-Uhersku.

Na jednání Srbska a Bulharska o uzavření celní unie odpovědělo Rakousko-Uhersko Srbsku v roce 1906 celní válkou. Vídeňský a pešťský tisk spustil kampaň proti „všivým Srbům“. Šéf rakousko-uherského generálního štábu Conrad von Hötzendorf začal připravovat plán válečného pře-padení Srbska: tak chtěl rozřešit i domácí „jihoslovanskou otázku“.

Nový rakousko-uherský ministr zahraničních věcí, baron Alois Lexa z Aehrenthalu, dosavadní velvyslanec v Petrohradě, chtěl pokračovat v „balkánské politice“ nadále spolu s Ruskem, aby tak zabránil případně ruské podpoře Srbsku. Rusko ze známých důvodů (porážka od Japonska a revoluční vření doma) rovněž nemohlo na Balkáně postupovat samostatně. Rakousko-Uhersko očekávalo od Ruska podporu pro svůj záměr definitivně připojit Bosnu-Hercegovinu. Zároveň však promýšlelo Rakousko-Uhersko vlastní postup na Balkáně bez konzultace s Ruskem.³ Při-

³ Zahraničně politické postavení osmanské říše a vztahy velmocí k ní a konkrétně k Balkánu líčím podle sovětských Dějin diplomacie, II, Praha 1965. Samostatnou pozornost evropské politice ve vztahu k Balkánu věnuje I. S. Galkin, Diplomatiya jevropjskich děržav v svjazj s osvobodit'nyj dvizhenijem narodov jevropjskoj Turcij v 1905–1912 gg., Moskva 1960. Výsledky sovětské historiografie evropské diplomacie ve vztahu k Balkánu naznačuje V. L. Glebova, Obščije tendencii balkanskoj politiki velikich děržav v konce XIX – načale XX veka, Sovětskoje slavjanověděnije 1973, 4, str. 12 ad.

pravujíc zesílení svého hospodářského pronikání na Balkán a do osmanské říše, plánovala rakousko-uherská vláda stavbu železniční trati z bosenského města Uvac do Mitrovice v novopazarském sandžaku, která by zajistila spojení z Vídně přes Bosnu do Soluně mimo Bělehrad. Návrh této trati a pak následující ruské návrhy stavby trati od Dolního Dunaje na Jadran přes Makedonii i Srbsko nebo Albánii rozvířily v roce 1908 „železniční otázku“, která se stala začátkem nového promyšlení a jednání o „východní otázce“.

2. „Železniční otázka“ v Makedonii v první polovině roku 1908 a revoluce Mladoturků v červenci 1908

Ještě v září 1907 vedli ministři zahraničních věcí Ruska a Rakouska-Uherska ve Vídni jednání o prodloužení múrzstegské dohody (o společném postupu na Balkáně) do roku 1914 a společně zakročili v Aténách, Sofii a Bělehradě proti „podněcování nepokojů“ v Makedonii vládami tří balkánských států. Tato jednání dokonce znepokojila německou vládu: v Berlíně se obávali, že se připravuje společný postup proti Turecku, vůči kterému vedlo Německo politiku podpory a ochrany. Aehrenthal prohlášoval, že bude nadále pokračovat ve společném postupu s Ruskem na Balkánském poloostrově, ale záměry Rakouska-Uherska proti Srbsku, proti němuž vedla Vídeň od r. 1906 ostrou kampaň a také celní válku, narušovaly vztahy mezi habsburskou monarchií a Ruskem.

Projevem protisrbských záměrů a zároveň i pokusem o vlastní politiku Rakouska-Uherska na Balkánském poloostrově měla být i stavba železnice z Bosny do Makedonie přes novopazarský sandžak. Zřízení železniční trati Uvac—Mitrovica by zajistilo spojení Vídně do Soluně mimo Bělehrad a zároveň by učinilo konec srbským nadějím na územní rozšíření směrem na jih přes novopazarský sandžak. Srbsko zase naopak počítalo s možností, že bude postavena železniční trať někde od dolního toku Dunaje přes Srbsko směrem k Jadranu s vyústěním buď u Černé Hory nebo na území Albánců. Využívajíc svého práva z roku 1878 na umístění vojenské posádky a stavby silnice v novopazarském sandžaku, zajišťovala si Vídeň již v květnu 1907 souhlas pro stavbu zmíněné trati v Berlíně a potom i v Cařihradě. Sultán Abdul Hamid II. povolení ke stavbě železnice dal, ale vyhradil pro Turecko zastoupení ve správě provozu. Rakousko-uherský ministr zahraničních věcí pak na oplátku vyjádřil tehdy sultánovi ochotu „pomáhat Turecku ve všech otázkách týkajících se Balkánského poloostrova“. Rakousko-Uhersko (a také Německo) dalo tehdy sultánovi najevo, že nebude nutit Portu k provádění reform v Makedonii. Rakousko-Uhersko a Německo se takto vzdaly politiky „porušování turecké suverenity v Makedonii“.⁴

O tomto svém záměru stavět železniční trať z Bosny do Makedonie Vídeň Petrohrad neinformovala. Možnosti železničního spojení v jiho-

východní Evropě ze západu na východ nebo ze severu na jih byly sice v odborných kruzích v Rakousku nebo v Rusku a jinde diskutovány již před rokem 1907, ale o konkrétních jednáních rakousko-uherské vlády z konce roku 1907 se v Evropě nevědělo. Honosný projev barona Aehrenthala z konce ledna 1908 o záměru rakousko-uherské vlády postavit trať z Uvacu do Mitrovice vzbudil proto v evropských zemích překvapení, podezření anebo i pobouření. Rakousko-uherský ministr zahraničních věcí sice představoval stavbu trati Uvac-Mitrovica jako obchodně podnikatelskou záležitost a ujišťoval, že Rakousko-Uhersko nehledá na Balkáně žádné územní výboje, ale na druhé straně Aehrenthal prohlásil, že habsburská říše musí mít „náležitý podíl na mohutné výměně hospodářských statků, rozvíjející se mezi východem a západem přes Cařihrad a Ůžiny“. Aehrenthal zároveň ohlásil úmysl postavit trať z Kotoru do Černé Hory, aby tak zdůraznil dopravně hospodářské cíle těchto železničních projektů, ale v zahraničí se na tyto rakousko-uherské záměry reagovalo nevrle. Komentáře některých evropských časopisů upozorňovaly na to, že možná nebo určitě jde o „rakouskou koloniální politiku“.

Nejen v Bělehradě (kde si okamžitě uvědomovali protisrbské záměry), ale i jinde na Balkáně a také v Evropě se ozvaly „hlučné protesty“. Angličané byli pobouřeni, protože poznali, že se Rakousko vzdává politiky reforem v Makedonii, a protože viděli v návrhu stavby trati Uvac-Mitrovica jeden z nástrojů německé politiky směřující přes Turecko do Asie. Toto podezření přebírali i ve Francii. Itálie, ač člen Trojspolku, nelibě nesla rakousko-uherský návrh, který se dotýkal jejich úmyslů s územím Albánců.

Nejvíce byli pobouřeni v Petrohradě. Ruské ministerstvo zahraničních věcí ještě dva dny před Aehrenthalovým vystoupením vypracovalo pro cara zprávu o situaci na Balkáně, v níž doporučilo jednat o společném postupu s Rakousko-Uherskem proti snahám balkánských států rozdělit Turecko. Po 28. lednu 1908 se však v Rusku reagovalo na Aehrenthalův projev vyhlášením „konce dohody mürzstegské“ apod. Ministr Izvol'skij navrhoval, aby se v „turecké politice“ začalo spolupracovat s Velkou Británií. Jenže Rusko nebylo připraveno ani vojensky, ani ekonomicky k politice, která by mohla vyvolat evropskou válku, a proto vláda rozhodla, aby se nejdříve diplomaticky zakročilo proti rakousko-uherskému návrhu stavby trati přes novopazarský sandžak. Zároveň se navrhlo, aby byla na Balkáně postavena železniční trať z některého albánského přístavu směrem k Dunaji.

V březnu 1908 navrhovala Anglie velmocím, aby bylo Turecko donu-

⁴ R. Popov, Autor du projet austrohongrois pour la construction du chemin de fer des Novopazar 1908, *Études balkaniques* 1970, 3, Sofia. O. S. Pozina, Serbs'ki i avstrijs'ki plany železničnogo budivnictva na Balkanach i pozicija Rosji 1908 r., *Ukrajins'ke slov'janoznavstvo*, L'viv 1971, A. 4.

ceno provádět v Makedonii takové reformy, které se některým pozorovatelům jevily tak významné, jako by šlo již o odtržení Makedonie od Turecka.⁵ Německo a Rakousko-Uhersko anglické návrhy zásadně odmítly. Ale ani Rusko nebylo ochotno jít přímo s Anglií. Ještě v dubnu 1908 naznačoval Izvol'skij Aehrenthalovi možnost nového projednání „balkánské otázky“. Zároveň však Rusko navázalo styky s Anglií a ve dnech 9.–10. června 1908 došlo v Revalu ke schůzce Edvarda VII. s Mikulášem II. Ale ani po této schůzce nepřerušilo Rusko své styky s Rakouskem-Uherskem. A protože Vídeň odpověděla na ruské návrhy z konce dubna ve věci dunajsko-jadranské dráhy kladně a sama navrhla obnovit rakousko-ruskou dohodu, považovala ruská vláda za možné pokračovat v dalších jednáních s vídeňskou vládou. Ve svém stanovisku ze dne 2. července 1908 sdělovala ruská vláda do Vídně, že nadále považuje za možné zachovat v jihovýchodní Evropě status quo a že změny v ustanoveních Berlínské dohody z roku 1878 ve věci Bosny-Hercegoviny a novopazarského sandžaku jsou otázkou všech signatářů. Zároveň dala ruská vláda Vídní najevo ochotu dohodnout se o vzájemných ziscích na Balkáně.⁶

Vystoupení ministra Aehrenthala z ledna 1908 vzbudilo pozornost také v socialistických kruzích. Nás nejdříve zaujme stanovisko socialistů z Rakouska-Uherska, zejména pak postoj německo-rakouských sociálních demokratů. V německorakouské straně upozorňoval na balkánskou problematiku ještě před lednem 1908 *Otto Bauer*, který se stal v mezinárodním socialistickém hnutí známým nedávno vydanou prací „Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie“ (vyšlo ve Vídni r. 1907). V článku „Rakousko-uherská zahraniční politika“ (psáno v prosinci 1907) se Bauer pokusil o analýzu zahraniční politiky habsburské monarchie z hlediska sociálně demokratické strany. Bauer poukazoval na to, že „balkánská problematika“ se týká 23 miliónů lidí, že je v Evropě stále živá a že je třeba proto na ni socialisticky působit. Bauer se tehdy domníval, že *na jihovýchodě Evropy jde o zlomení jha turecké moci*, a z toho vyvozoval závěr, že hrozící rozpad Turecka je pro Rakousko skutečností velkého významu. Bauer odsuzoval rakousko-uherskou obchodní politiku vůči balkánským státům a odsoudil i okupaci Bosny-Hercegoviny jako akt nepřátelství Rakouska-Uherska vůči Srbům.

Z Bauerova pokusu o analýzu rakousko-uherské zahraniční politiky však nelze vyvodit závěr, že německá sociální demokracie v habsburské monarchii zaujala nyní na prahu roku 1908 odlišný postoj než v letech 1903–1904, kdy se postavila proti protitureckému povstání v Makedonii. Bauerovo stanovisko bylo spíše pokusem o opozici proti oficiálnímu stanovisku vedení německorakouské sociální demokracie. Ostatně ani Baue-

⁵ O. Ivanovski, *Balkanskite socijalisti i makedonskoto prašanje*, Skopje 1970, str. 203 ad.

⁶ *Dějiny diplomacie* (dále DD), II, str. 586.

rova kritika rakousko-uherské politiky na Balkáně či vůči Balkánu nebyla dost důsledná. Bauer byl totiž ochoten věřit nadále tomu, že kdyby habsburská monarchie změnila svou politiku a uznala v rámci říše „národní sebeurčení“ (národně kulturní autonomii!), že by tak mohla vzniknout „vhodná základna naší balkánské politiky“.⁷

Stanovisko Bauerovo ke stavbě dráhy Uvac-Mitrovica však bylo odlišné od oficiálního stanoviska vedení německorakouské strany. Její ústřední orgán, časopis „Die Arbeiter-Zeitung“, komentoval návrh stavby železniční trati do Makedonie málem tak, jako by byla tato trať v zájmu socialistického dělnictva a jako by bylo socialistům potřebné, aby Rakousko-Uhersko „hospodářsky pronikalo na Balkán“. Jihoslovanští socialisté byli s tímto postojem německorakouské strany nespokojeni a vytýkali „Arbeiter-Zeitung“, že zastává polooficiózní, totiž vládní stanovisko.⁸ Říšskoněmecký sociální demokrat S. Kaff prohlásil v časopise „Die neue Zeit“, že projekt tzv. sandžacké dráhy je „aktem rakouské koloniální politiky“, která má za cíl dosáhnout Soluně. Kaffovi je ke smíchu představa, že Rakousko chce snad „osvobodovat“ Balkán. Národům Balkánu přece není jedno, do jakého národnostního rámce mají být napěchováni. Kaff se dále posmíval tvrzení německého a německorakouského nacionalistického tisku o tom, že jižní Slované v Turecku jsou podněcováni ke svému úsilí o rovnoprávnost „cinkotem rublů“. V této souvislosti odmítal označovat balkánské Slované za „zloděje dobytka“, jak se to dělávalo v socialistickém tisku dříve (např. ještě W. Liebknecht! – J. K.). Svůj článek „Rakouská koloniální politika“ končil Kaff zjištěním, že rakouská politika proti Srbsku je lidu rakouské říše škodlivá a nepřátelská. Je třeba vidět, že na Balkáně je tužba po svobodě stále silnější a že bude silnější než kapitalismus, který tyto tužby vyvolává.⁹

Také další článek německého sociálního demokrata M. Beera o německo-anglických rozporech ve vztahu k východní otázce zjistil v rakouské politice vůči Balkánu snahu získat Soluň; Beer odmítal tuto politiku, která je v rozporu s národními snahami balkánských států. Beer dále upozornil na to, že kdyby vznikl balkánský spolek s autonomní Makedonií, stal by se překážkou Rakousku v jeho snaze dojít do Soluně. Rakousko se může „rozšiřovat na Balkán“ (!) jen jako federalizovaná dunajská říše, v níž by pak mohli najít svou „přirozenou ochranu“ i balkánští Slované.¹⁰

⁷ O. Bauer, Österreichische auswärtige Politik, Der Kampf (DK), I, 4, 1. 1. 1908, 145–151.

⁸ J. Demetrović, Balkánská politika Rakouska-Uherska, Akademie, XIII, 6 (březen 1909), 241–246.

⁹ S. Kaff, Österreichische Kolonialpolitik, Die neue Zeit (DNZ), XXVI/2 (duben 1908), str. 10–16.

¹⁰ M. Beer, Die politische Weltlage. I. Der deutsch-englische Gegensatz und die orientalische Frage, DNZ, XXVI/2, 592–600.

Stanovisko Sociálně demokratické strany Uherska (dále SDSU) bylo tehdy v první polovině roku 1908 vyjádřeno v článcích Z. Kunfiho, M. Buchingera, Jenö Vargy a dalších. V únoru 1908 vystoupil Kunfi proti „černožluté koloniální politice“ — a také později poukazovali uherští (maďarští) sociální demokraté na tendence válečné a koloniální rakousko-uherské, resp. „videňské“ vlády. V srpnu 1908 projevila redakce ústředního orgánu SDSU „Népszava“ sympatie osvobozeneckým snahám balkánských národů, ale jen mimo rámec habsburské monarchie: uvnitř Rakousko-Uherska prý neexistovaly žádné ekonomické podklady pro „velkosrbskou ideu“. Přirozená, totiž „hospodářsky odůvodněná“ prý byla snaha o sjednocení Srbů ze Srbska, Bosny, Starého Srbska a z Bulharska (?). Nový velkosrbský stát by byl hospodářsky dost rozvinutý, mohl by se ubránit vykořisťování z Rakouska a zapojil by severní Balkán do Evropy.¹¹

V českém sociálně demokratickém tisku bylo přijato Aehrenthalovo prohlášení z konce ledna 1908 kupodivu zpočátku bez vzrušení. Autor rubriky „Hospodářský přehled“ sociálně demokratické revue „Akademie“ se dokonce domníval, že rakouský ministr v lednovém projevu „upustil od dřívější zvyklosti poručníkovanat balkánské národy udílením rad a napečení“. Záměr stavby železniční trati přes novopazarský sandžak byl komentován jako hospodářská záležitost, která bude nákladná, ale odstraní dosavadní izolaci Bosny-Hercegoviny.¹² Československá sociální demokracie pochopitelně sledovala i zahraniční ohlasy na projev rakouského ministra zahraničních věcí a upozorňovala na „žárlivé projevy Ruska o vlivu (Rakouska) na Balkáně“. Čeští sociální demokraté však neviděli v tomto soupeřství nebezpečí mezinárodních nebo již i válečných srážek: domnívali se, že když budou na Balkáně stavět dráhy obě velmoci, k čemuž mají právo, pak z toho bude mít „celý Balkán prospěch a neposleze též země okupované (rozuměj Bosna a Hercegovina — J. K.)“.¹³

V červenci 1908 přestávala být „železniční otázka“ v Makedonii aktuální. Do „východní otázky“ zasáhl činitel, o němž se sice v Evropě ledacos vědělo, ale s nímž velmoci nepočítaly jako s faktorem bezprostředně působícím: v *Carigradě došlo k převratu*. Hnutí nespokojenosti proti sultánovi, využívané a podněcované spolkem „Jednota a pokrok“, nabývalo v osmanské říši postupně od konce roku 1907 stále větší význam. Majíce dostatečnou organizační základnu — a to hlavně v Makedonii! — přípra-

¹¹ T. Erényi, Die sozialdemokratische Partei Ungarns und die Außenpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie in den Jahren 1908—1914, Études historiques, I, Budapest 1970, 397—424.

¹² Akademie, XII, 5 (únor 1908), 232 ad.

¹³ Akademie, XII, 6, 275. — Naproti tomu Bauer kritizoval projekt dráhy Uvac—Mitrovica ještě v říjnu 1908, protože v něm viděl krok k obnově staré velmocenské a dobývačné politiky na Balkáně. Bauer, Österreich und der Imperialismus, DK, II, 1 (1. 10. 1908), 17—21.

vovali mladoturci své vystoupení proti absolutistické moci sultánově s cílem obnovit ústavu z roku 1876 a vytvořit z Turecka silný stát. Záměry Rakouska-Uherska se stavbou železnice přes novopazarský sandžak a diplomatická jednání velmocí o Balkáně, hlavně pak neustále obnovované požadavky o provedení reform v Makedonii — to vše urychlovalo *vystoupení mladoturecké opozice proti sultánovi*. V červenci 1908 se postupně vzbouřily vojenské posádky v Rezně, Bitole a pak v Soľuni — a také posádka v Cařihradě se vyslovila pro mladoturky. Dne 24. července 1908 sultán kapituloval a vyhlásil ústavu.¹⁴

Zprávy o průběhu „mladoturecké revoluce“ — o všeobecném nadšení lidu a o sbratřování národností v Makedonii — vyvolaly v Evropě dojem, že v Turecku dochází nebo brzy dojde k zásadním změnám ve státě a že snad bude možno řešit dosavadní napětí mezi Turky či Osmany a křesťanskými i jinými netureckými národy. Už na kongresu spolku „Jednota a pokrok“ v Paříži v roce 1907 byli přítomni i Arméni, Arabové a Židé. V čele odbojných důstojníků makedonských posádek byli i Albánci, s jejichž druhy ve Skopji se sbratřovali i představitelé srbských komitů. Mladoturecký převrat podpořili i někteří představitelé slovanské Vnitřní makedonské revoluční organizace pod vedením Jane Sandanského. V převratových dnech se zdůrazňovala v Makedonii hesla za sbratření muslimů a křesťanů proti sultánovi i proti evropským státům, které byly obviňovány, že usilují o rozbití „jejich (muslimů i křesťanů) společné vlasti (Turecka)“. Poslední dny v červenci 1908 vskutku probíhaly v Turecku, zejména v Makedonii, ve znamení hesel: „Ať žije svoboda, bratrství a jednota!“¹⁵

Převrat v Cařihradě měl za následek změnu postojů velmocí k východní otázce a konkrétně k Turecku. Velká Británie dala nyní najevo, že považuje provádění reform v Makedonii pod mezinárodním dozorem za zbytečné. Ani Rusko nebylo převratem znepokojeno: hodnotilo ústavní změny v Cařihradě především jako porážku německé orientace sultánovy vlády. Sociálního obsahu mladoturecké revoluce se neobávali ani v Rusku, ani jinde. Nový turecký premiér (velkovezír) Kjámil paša nevyhlásil žádné radikální změny. Vedení mladoturků pak brzy po 24. červenci vypustilo ze svého programu příliš radikální požadavky.¹⁶ Znepokojeni byli v Ně-

¹⁴ A. D. Novičev, Turcija. Kratkaja istorija, Moskva 1965, 118. A. F. Millér, Pjatičdesjatiletie mladotureckoj revolucii, Moskva 1968 a jiné. D. Djordjevič, Carinski rat Austro-Ugarske i Srbije 1906—1911, Beograd 1962. Ju. A. Pjarsarev, Osvoboditel'noje dviženije jugoslovjanskich narodov Avstro-Vengrii 1905—1914, Moskva 1962. Jurij Křížek, Annexion de la Bosnie et Herzégovine, Historica IX, Praha 1964, 135—203. En. Redžić, Austrijskaja socijalna demokracija i pitanje Bosne i Hercegovine, Prilozi istorije radničkog pokreta, II, Sarajevo 1966.

¹⁵ Istorija na makedonskiot narod (dále InMN), II, Skopje 1969.

¹⁶ Miller, Kratkaja istorija Turcii, 1948, 127—128.

mecku a zejména v Rakousku-Uhersku, protože mladoturci začali okamžitě agitovat za „vyproštění Bosny-Hercegoviny z rukou rakouské okupace“. Také sousední balkánské státy necítily žádné nadšení pro mladotureckou revoluci. Řecko se cítilo ohroženo hesly mladoturků „za záchranu Kréty“ a v Bulharsku se reagovalo rovněž nepřátelsky na volání z Cařihradu „za upevnění lenních vztahů Bulharska k moci sultánově“.17 Jen v Srbsku se ozvaly hlasy, aby cařihradský parlament obeslali i obyvatelé Bosny-Hercegoviny. Nešlo však o protiturecké, ale především o protirakouské projevy.

Rakousko-uherská vláda, která právě v roce 1908 přemýšlela, kdy a jak určí státoprávní poměr Bosny-Hercegoviny, se rozhodla, že provede co nejdříve anexi těchto dvou bývalých tureckých provincií (získaných Berlínskou smlouvou v roce 1878). Ministr vojenství, známý Conrad von Hötzendorf, chtěl dokonce zahájit i válku proti Srbsku a neváhal by vést válku i proti Itálii: změny v Turecku a celkové postavení Ruska po porážce s Japonskem a po revolučních letech 1905–1907 považoval Hötzendorf za výhodnou příležitost pro řešení „balkánských záležitostí“.

Své záměry s Bosnou-Hercegovinou chtělo Rakousko-Uhersko uskutečnit tak, aby Rusko s nimi souhlasilo. Proto rakousko-uherská vláda odpověděla na memorandum ruské vlády z 2. července 1908 a projevila dne 27. července souhlas s návrhem Ruska na stavbu dunajsko-jadranské železniční dráhy. Navíc pak rakousko-uherská vláda nabídla Rusku tajnou „přátelskou výměnu názorů o Cařihradu a o území i úžinách k němu přiléhajících“.18 *Přípravu k nové rakousko-ruské dohodě o rozdělení vlivu na Balkáně* domlouvali ministři zahraničních věcí obou států na známé schůzce na zámku v Buchlově ve dnech 15.–16. září 1908. Rekonstrukce rozmluv, které známe ve verzi rakouské a ruské, je sice obtížná, ale přece jen lze přesně zjistit, že se oba státníci domluvili na tom, že Rusko a Rakousko nebudou odporovat zrušení lenních závazků Bulharska vůči Turecku a možnému spojení Kréty s Řeckem, že Rusko dalo souhlas k rakouské anexi Bosny-Hercegoviny (podle ruské verze záznamů ovšem za předpokladu, že s tím budou souhlasit všichni signatáři Berlínské smlouvy) a že Rakousko zase uznalo právo Ruska proplovat Úžinami. Rusko pak navíc hodlalo navrhnout Rakousko-Uhersku, aby za souhlas s anexí Bosny-Hercegoviny Srbsko a Černá Hora dostaly určité územní zisky: mezi oba státy by byl rozdělen novopazarský sandžak a Černá Hora by zlepšila své západní hranice na hercegovské straně. Oficiálně však představitelé Ruska a Rakouska-Uherska vyhlášovali tehdy na podzim 1908 „blahovolný postoj“ svých říší vůči novému režimu v Turecku: „nové Turecko“ se mělo konečně stát jedním z prvků „evropského světa“.19

17 Š u s t a, Světová politika, V, str. 191.

18 DD, II, str. 590.

19 Tamtéž, 596.

Mladotureckou revoluci přijaly sociálně demokratické strany hlavních evropských států — Francie, Německo, Rakousko-Uherska, Ruska a Anglie — pozitivně: viděly v této změně režimu v Turecku východisko z dosavadní složité situace v osmanské říši. Vědělo se totiž, že představitelé netureckých národností vyjednávali s mladoturky a postupovali s nimi v červenci 1908 společně. Vedoucí činitelé jmenovaných i dalších socialistických stran se tehdy v létě a na podzim 1908 domnívali, že mladoturecká revoluce může být začátkem nového vývoje v jihovýchodní Evropě a také v Přední Asii. Zdá se, že nejvíce se nadchl pro mladotureckou revoluci Francouz *Jean Jaurès*.²⁰ Vůbec ve Francii byly sympatie pro nový režim v Turecku dosti silné.

Příznivě komentovaly změny v Cařihradě časopisy „Der Kampf“ v Rakousku a „Die neue Zeit“ v Německu. Optimisticky vyzněl komentář německorakouského autora *Hugo Schulze* (zřejmě *O. Bauer!*), který viděl „budoucnost východní otázky“ takto: Na půdě osmanské říše může v příštích desetiletích vzniknout nový velkostát evropského ražení na bázi silného a sebevědomého národa. Teritoriální rozdělení území evropské části Turecka mezi Bulharsko, Srbsko a Řecko považoval jmenovaný autor za nemožné: odtržení Makedonie od Turecka by bylo začátkem vražedných bojů, které by nikdy neskončily. Autor věřil, že právě „nové Turecko“ se může stát vzorem soužití několika národností mezi sebou promísených. Změnu režimu v Turecku vítal v časopise „Die neue Zeit“ již zmíněný *M. Beer*, který nazýval Turecko „konstituční říší“. Beer však nebyl takovým optimistou jako Schulz. Obával se totiž, že zahraniční i vnitřní nesnáze v Turecku asi znemožní „národní idylu“. Beer se domníval, že velmoci snad zaujmou k novému Turecku blahovolnou neutralitu, ale obával se toho, že mladoturci jako centralisté odmítnou požadavky za autonomii Makedonie: proto se v závěru svého článku ptal, „jak dlouho potrvá v Turecku idyla?“²¹ V podobném duchu komentoval změny v Turecku v konkurenčních „Sozialistische Monatshefte“ (řídil je *Ed. Bernstein*) Bulhar *J. Sakazov* (představitel tzv. širokých socialistů), který zároveň požadoval, aby „konstituční Turecko“ uskutečnilo právo národů na sebeurčení.²²

Změny v Turecku vítali také ruští sociální demokraté. *V. I. Lenin*,

²⁰ G. Haupt, Der Kongreß fand nicht statt. Die Sozialistische Internationale 1914, Wien 1967, str. 49.

²¹ H. Schulz, Zukunft der orientalischen Frage, DK, I, 12, 542–547. M. Beer, Die Türkei als konstitutionelles Reich, DNZ, XXVI-2, str. 935–941. — Jméno „Schulz“ známe od r. 1903: „Hugo Schulz“ je autorem článku vídeňského časopisu „Arbeiter-Zeitung“, referujícího o povstání „Bulharů“ v Makedonii příznivě. Viz o tom R. Preininger, Ilidenskoto vostanije vo vienskite vesnici, sborník Ilinden, Skopje 1973, str. 518.

²² J. Sakazov, Die türkische Revolution, Sozialistische Monatshefte, 1908–2, str. 1037–1040.

který ještě v roce 1905 pohlížel na Turecko jako na stát, v němž probíhá úpadek a rozklad, zmiňoval se na začátku srpna 1908 ve svém rozboru mezinárodní situace také o tom, že „v Turecku zvítězilo revoluční hnutí v armádě, vedené mladoturky“. *Lenin považoval toto „vítězství“ jen za „poloviční“ nebo „jen částečné vítězství“*, ale domníval se, že „takové vynucené překotné ústupky staré moci (obnovení ústavy — J. K.) jsou nejjistější zárukou, že dojde k novým, mnohem radikálnějším, mnohem ostřejším peripetiím v občanské válce, strhujícím stále větší masy lidu“. V jiném článku o úkolech boje sociální demokracie proti militarismu rovněž ze srpna 1908 chtěl Lenin věřit tomu, že „konstituční hnutí v Turecku hrozí, že vyprostí tuto doménu ze spáru evropských kapitalistických dravců“.²³ Později upozorňoval Lenin na to, že *revoluce mladoturků „neuvolňuje opravdovou aktivitu mas“ a že jejich režim „se chová nepřátelsky vůči začínajícímu proletářskému boji v Otomanské říši“*. (Viz pozn. č. 43.)

Sympatie, až nekritické, vyslovili mladoturecké revoluci a vůbec tureckému národu představitelé pravicové Polské socialistické strany v časopise „Przedświt“. Autor článku „Rewolucja turecka“ posuzoval vystoupení mladoturků jako revoluci, která byla provedena „s takovým zápalem a jednomyslností, jakou neviděl žádný evropský stát“. Projevy smíření a sbratřování netureckých národností s Turky považoval autor za důkaz „společné nenávisti místního obyvatelstva bez rozdílu náboženství proti vměšování velmocí“. Vlastní nacionalistické stanovisko vedlo autora citovaného článku až k přehnanému obdivu „vlastenectví“ mladoturků.

Konečně druhý zřetel, protiruské stanovisko, vedl autora k posuzování a odsuzování možnosti zásahu carského Ruska proti Turecku nebo i k úvaze o tom, že by případná válka Ruska proti Turecku přinesla carismu „druhou Cušimu“. Pisatelé z řad PPS neváhali srovnávat „tzv., protože jen zamýšlenou ruskou revoluci“, a „skutečnou, protože dokončenou tureckou revoluci“. Nacionalisticky odmítavé stanovisko k možnosti společného postupu socialistů všech národností v Rusku byl vyjádřen pomluvou na adresu ruských sociálních demokratů, kteří prý nechtějí přiznat práva Poláků, zatímco mladoturci „pochopili nutnost uznat potřeby národností a provedli úplné zrovnoprávnění křesťanů a mohamedánů“. Pravicoví polští socialisté se dokonce rozhovořovali na „skutečnost“, že pozitivně přijímali tureckou revoluci jen německorakouští sociální demokraté, zatímco říšskoněmecký socialistický tisk prý projevil pro mladoturky méně porozumění pro domnělý nedostatek sociálního programu v jejich vládě. „Przedświt“ se však ujímal mladoturků i v tomto směru. Mladoturci prý musí nejdříve vymanit svůj stát z područí či vlivu velmocí, které nedovolovaly rozvíjet v Turecku civilizaci.²⁴

Také socialisté ze západoevropských zemí vítali změny v Cařihradě, takže když se v Bruselu konalo *ve dnech 11., 12. října 1908 zasedání*

²³ V. I. Lenin, Hořlaviny ve světové politice, Proletarij, 5. 8. 1908, Spisy (české vydání), sv. 15, str. 185. Dále Leninův článek Bojovný militarismus a antimilitaristická taktika sociální demokracie, tamtéž, str. 194.

²⁴ Przedświt, XXVII, č. 8–9 (září 1908), 321–327 a č. 10, 385, 427.

Mezinárodního socialistického byra, byly sympatie evropského socialistického hnutí pro mladotureckou revoluci vyjádřeny i „oficiálně“. Na návrh belgického delegáta *de Brouckéra* byla přijata tato rezoluce: „Mezinárodní socialistické býro s radostí vítá, že padl hanebný režim, který Abdul Hamid za pomoci mocností v Turecku tak dlouho udržoval, že se národům turecké říše dostalo možnosti, aby samy rozhodovaly o svém osudu, a že byl zaveden v Turecku režim politické svobody, který umožní rodícímu se proletariátu vést třídní boj v těsném svazku s proletariátem celého světa.“²⁵

Tyto sympatie Mezinárodního socialistického byra pro mladotureckou revoluci sice odpovídaly zhruba také názorům balkánských socialistů z léta 1908, ale *na podzim 1908 se srbští a zejména bulharští sociální demokraté začali dívat na režim mladoturků kriticky. Jedině dr. Krste Rakovski, původem Bulhar a pak zástupce rumunských sociálních demokratů v MSB, hájil mladoturky a kritizoval (např. v časopise „Golos socialdemokrata“, který vydávali v emigraci ruští menševici) probulharsky orientovanou Vnitřní makedonskou revoluční organizaci za to, že tato usiluje o odtržení Makedonie od Turecka, a naopak schvaloval činnost té skupiny VMRO, kterou vedl Jane Sandaski a která stála na půdě celistvosti osmanské říše a žádala pouze národní práva pro bulharské, resp. slovanské obyvatelstvo.*²⁶ Rakovski se domníval, že vítězství mladoturků umožní i rozvoj balkánských národů, že je uvolní od intrik carského Ruska. Proto požadoval, aby evropská demokracie napomáhala tomuto cíli. Jak je zřejmé posuzoval i Rakovski události v Turecku „přes Rusko“. A tento postoj Kr. Rakovského se líbil již citovanému časopisu Polské socialistické strany „Przedświt“.²⁷

Naproti tomu bulharští „těsní“ sociální demokraté považovali převrat v Cařihradě více nebo především za „vojenské spiknutí“ nebo za „feudálně buržoazní revoluci“, která se v podstatě snažila o záchranu feudálního systému v Turecku a která proto nedávala naděje na získání autonomie pro neturecké národy – národnosti.

Podle *Blagoeva* byli iniciátory svržení moci sultána v červenci 1908 „vojenští begové, pašové, princové z panovnickovy rodiny“, v podstatě „synové velkostatkářů“, nebo i „samí statkáři žijící z renty“. Situace v Turecku byla pro křesťanské národy před červencem 1908 tak nesnesitelná, že převrat v Cařihradě došel souhlasu i u buržoazie těchto národů. „Buržoazní charakter“ mladoturecké revoluce je však „velmi slabý“ – soudil D. Blagoev. Bulharští těšňáci však hodnotili příznivě skutečnost, že i „poloviční revoluce“ může uvolnit cestu k hospodářskému rozvoji Turecka a tak uvolnit cestu dělnickému hnutí. Vycházejíce z cílů a potřeb mezinárodního socialistického hnutí, zdůrazňovali bulharští sociální demokraté-těšňáci potřebu upevnit

²⁵ Rezoluci uveřejnil i L e n i n, Spisy, 15, 248 ad.

²⁶ O Sandanském – o jeho spolupráci s mladoturky – čteme i v soudobém českém tisku.

²⁷ Przedświt, XXVII, č. 12, str. 526.

a rozšířit revoluci bojem proletariátu, který jedině osvobodí dělnickou třídu i v Turecku. Pak bude moci vzniknout z osmanské říše silný stát, který zabrání rozšiřování imperialistické expanze velmocí na Blízký východ.²⁸

Podporu, kterou poskytli mladoturkům představitelé levice VMRO, považovali bulharští těšňaci za „maloburžoazní utopismus“. G. Kirkov viděl v heslu VMRO — bojovat za autonomii Makedonii — prostředek bulharské buržoazie v jejím úsilí získat moc nad jinými národy v Makedonii. Proto dávali těšňaci socialistům v Makedonii či Trákii takové směrnicí pro jejich činnost, podle kterých bylo úkolem jedině dělnické třídy likvidovat absolutismus v Turecku. Odmítajíce bulharský buržoazní nacionalismus, žádali těšňaci sebeurčení pro všechny národnosti v Makedonii i jinde, aby se tak národnosti mohly sjednotit se svými mateřskými národy v rámci balkánské federace.²⁹

Postoj bulharských těšňaků k mladoturecké revoluci byl, jak je zřejmé, velmi kritický. Podobně jako srbští sociální demokraté uznávali i bulharští těšňaci možnost a význam změn v Cařihradě pro rozvoj socialistického hnutí na Balkáně — a uznávali i možnost dalšího trvání reformované osmanské říše, ale bezvýhradné sympatie Mezinárodního socialistického byra pro mladoturecký režim vzbuzovaly na Balkáně určitou nedůvěru. Srbský sociální demokrat D. Popović vystoupil v bulharském stranickém časopise „Savremenik“ (roč. I, sv. 3, 25. 11. 1908, str. 136—141) s pochybnostmi o tom, že mladoturci jsou s to řešit „všechny národnostní a sociální antagonismy, které otrásaly tureckou říší 500 let“.³⁰

Zdá se, že tyto názory bulharských či srbských sociálních demokratů neměly v Mezinárodním socialistickém byru takovou váhu, jako bylo stanovisko Rakovského. Ostatně na podzim 1908 a v následujících měsících se pozornost světové veřejnosti a také mezinárodního socialistického hnutí soustřeďovala především k rakousko-uherské anexi Bosny-Hercegoviny a k napětí mezi Rakouskem a Srbskem.

²⁸ D. Blagoev, Revolucija v Turcija i socijaldemokracijata, *Rabotničeski vestnik*, 30. 7. 1908, dále 2. a 6. 8. 1908. Týž, *Revolucija v Turcija*, *Novo vreme*, *Säčinenija*, sv. 13, str. 49—67 a 68—82. Blagoev osobně nevěřil, že by „velkootomanský“ ideál mladoturecké strany“ mohl obrodit Turecko a vytvořit z něho val: proti Rusku a Rakousku. Rozborem textu ústavy z roku 1867 (kterou mladoturci obnovili r. 1908) došel Blagoev k závěru, že nelze očekávat od Turků rovnoprávnost pro neturecké národy a další rozvíjení revoluce. Východisko viděl Blagoev v utvoření federativního demokratického státu rovnoprávných národů Balkánu i Malé Asie.

²⁹ Ivanovski, c. d., str. 294—297. — Blagoev, *Säčinenija*, 13, 51—62.

³⁰ S. Dimitrijević, Dušan Popović i makedonskoto prašanë, sborník *Ilinden*, Skopje 1973, str. 115—116. — Bulharští těšňaci však i při tomto kritickém pohledu na mladoturky odmítali — podobně jako ruští sociální demokraté — užívat buržoazní hesla o jakési „slovanské solidaritě“, kterými se měla udržovat politická víra lidových mas v Rusko či k Rusku.

3. Anexe Bosny-Hercegoviny a rakousko-srbské napětí

Třebaže se v německorakouském tisku a také jinde v Evropě objevily již v září 1908 zprávy o tom, že Rakousko-Uhersko hodlá „dořešit“ poměry v okupované Bosně-Hercegovině, přece jen způsobilo oficiální vyhlášení anexe těchto provincií překvapení. *Manifest císaře Františka Josefa I. z 5. října 1908*, v němž oznámil rozšíření své suverenity i na Bosnu a Hercegovinu, a pak následující částečná mobilizace rakousko-uherské armády (s cílem zajistit prý „vnitřní klid“!) vyvolaly v západní Evropě a také v Rusku velký rozruch. A pochopitelně nejvíce a nepřátelsky reagovali na tento manifest v Cařihradě: mladoturecká vláda odpověděla prudkou protirakouskou agitací. Obě západoevropské velmoci, Anglie a Francie, pak daly mladoturecké vládě najevo, že nepovažují za právoplatné žádné územní a jiné změny ve vztahu k Turecku, pokud nebudou schváleny účastníky Berlinské dohody z r. 1878. Zároveň se jmenované státy snažily svolat konferenci, která by posoudila rakousko-uherskou anexi Bosny-Hercegoviny. Mezinárodní situace se zhoršila.

Anexe Bosny-Hercegoviny vyvolala pobouření v Srbsku. Tam již ve dnech 5. a 6. října došlo k „živelnému výbuchu národního rozhořčení“: v bělehradských ulicích se protestovalo „proti loupeži obou srbských zemí“. Veřejné mínění v Srbsku bylo tehdy odhodláno „zúčtovat se středověkým, rozkladu propadlým státem habsburským“. I v Srbsku byli povoláni záložníci činné služby, zprvu možná proti případným „nerozvážným činům mas“, ale dne 10. října 1908 bylo rozhodnuto provádět „vojenská opatření pro zajištění země“. Tato opatření a také horečnatá diplomatická činnost srbské vlády v celé Evropě dávaly boječtivým hlavám ve Vídni argumenty pro „konečné řešení“ — pro válku proti Srbsku, kterou navrhoval a připravoval Conrad von Hötzendorf.

*V Evropě tak začalo období, kdy válka v důsledku anexe Bosny-Hercegoviny Rakouskem-Uherskem, v důsledku napětí mezi habsburskou monarchií a Srbskem a v důsledku právě v roce 1908 dokončeného rozdělení Evropy na dva politickovojsenské bloky — se stávala reálnou hrozbou.*³¹

V politické veřejnosti habsburského soustátí se již v září 1908 začalo tušit, že rakousko-uherská vláda něco chystá na Balkáně. Vláda dávala již dne 10. září 1908 na vědomí, že hodlá udělit Bosně a Hercegovině ústavu: mluvilo se — prozatím neoficiálně — i o anexi. Sociálně demokratický tisk zesílil tehdy svou pozornost vůči poměrům v Bosně-Hercegovině a znovu kritizoval rakousko-uherskou politiku útisku v těchto dvou zemích.³² *Otto Bauer* upozorňoval tehdy na nutnost uskutečnění demokratické ústavy pro lid Bosny a Hercegoviny, který je až doposud „spoután tureckým feudálním právem“.

³¹ DD, II, 603. Šusta, Světová politika, V, 205 ad.

³² Č. Šlepanek, Bosnien und Herzegowina, DK, II, 1. 10. 1908, 22–24.

Bauer při této příležitosti znovu kritizoval rakousko-uherskou balkánskou politiku a viděl i v záměru stavby železniční trati Uvac–Mitrovica formu „dobyvatelské politiky“, proti které se musí národy Rakouska rázně postavit. Nesmyslný militaristický absolutismus v okupované Bosně už vytvořil dost vážné nebezpečí, z kterého by mohl vzniknout válečný konflikt. Prostředkem boje dělnické třídy v Rakousku proti expanzivní politice vůči Balkánu by mělo být – tvrdil Bauer – úsilí o národní samosprávu neněmeckých a nemaďarských národů habsburské říše včetně obyvatelstva Bosny-Hercegoviny a úsilí o zlepšení obchodních vztahů Rakouska-Uherska s balkánskými zeměmi. – Zde zůstal Bauer v zajetí austromarxistické teorie národnostní otázky: nikoli tedy seburčení, ale „samospráva“ a zachování monarchie i s Bosnou a Hercegovinou! Nutno však ocenit to, že Bauer kritizoval skutečnost, kterou nazval „podivnou“, že totiž „někteří soudruzi ve straně (německorakouské) mluví o jakési tajuplné misi Rakouska na Balkáně, o našem protektorátě nad balkánskými Slovany apod.³³

Zároveň s provedením anexe Bosny-Hercegoviny prohlásila bulharská vláda svou úplnou nezávislost na Turecku. V Cařihradě se na toto prohlášení reagovalo velmi rozhorleně proti Bulharsku. *V Evropě dokonce vznikala dojem, že by snad mohlo dojít i k válce mezi Tureckem a Bulharskem.* Působilo však podivně, když socialistické listy v Rakousku-Uhersku, které ještě 5. a 6. října volaly „Buďme na stráži!“ a na adresu vlády psaly, že „kvůli cizím zájmům nebude dáována socialistická krev v sázku“, komentovaly vyhlášení úplné svrchovanosti bulharského státu i takto: „Doufejme, že válka bude omezena jen na Turecko a Bulharsko.“ Vedení celorakouské strany nebo přesněji řečeno společného klubu sociálně demokratických poslanců v říšské radě dalo 10. října vystoupením poslance Pittoniho (Ital) ve výboru rakouské delegace pro zahraniční záležitosti najevo, že neschvaluje způsob provedení anexe Bosny-Hercegoviny a že ji hodnotí jako „vznik nebezpečné situace“. V denním tisku se však psalo: Nedá se nic dělat, nám lidem anexe Bosny nepomůže ani nepohorší, ale snad alespoň lid Bosny dostane nyní více občanských a politických práv. Kupodivu se začalo psát v sociálně demokratických časopisech o tom, že „Srbsko nyní dělá hřmot“. Nejen vídeňský ústřední orgán německorakouské strany, ale i český sociálně demokratický tisk posuzoval náladu v Srbsku v prvních dnech po 5. říjnu 1908 jako „dobrodružnou politiku“.³⁴

Na tento postoj rakouské sociální demokracie si stěžovali srbští delegáti na schůzi Mezinárodního socialistického byra v říjnu 1908 v Bruselu. Srbští sociální demokraté odmítali válečné řešení srbských územních nároků,³⁵ a proto mohli právem vytýkat rakouské sociální demokracii, že

³³ O. Bauer, Österreich und der Imperialismus, DK, II, 1, 17–21.

³⁴ Rovnost (Brno), r. XXIV, č. 266 a 268, 8. a 10. 10. 1908. – Haupt, c. d. str. 58 k tomu poznamenává: Rakouští socialisté sice protestovali proti anexi, ale napadali silně srbskou vládu, již vytýkali, že stojí v cestě dokončení mise Rakouska.

³⁵ S. Dimitrijevič, Učešće balkanskih socijalista u radu Druge Internacionalne, Prilozi za istoriju socijalizma, 1966, č. 3, str. 30, pozn. č. 82. Týž, Dušan Popović, sborník Ilinden, str. 114.

posuzuje anexi Bosny-Hercegoviny jako jakousi „kulturní misi“ Rakouska-Uherska na Balkáně. Dr. Adlerovi se srbská stížnost nelíbila a kupodivu i delegát čs. sociálně demokratické strany, A. Němec, odmítal srbské výtky na adresu rakouské sociální demokracie jako neoprávněné.³⁶

K názorům sociálně demokratických stran v Rakousku-Uhersku se ještě vrátíme. Pokud jde o postoj jednotlivých stran a skupin v Německu a v západní Evropě, lze stručně shrnout, že se vyskytovaly dost velké difference mezi jednotlivými stranami a také uvnitř stran, jak to ostatně odpovídalo i existenci dvou či tří proudů v mezinárodním socialistickém hnutí: převážně bylo toto stanovisko kritické vůči Rakousku-Uhersku.

Nejdříve si všimneme *stanoviska Mezinárodního socialistického byra*, které se zabývalo anexí Bosny-Hercegoviny již v říjnu 1908.

Plenárního zasedání MSB v Bruselu ve dnech 11. a 12. října se zúčastnil také V. I. Lenin, který o průběhu tohoto zasedání podal zevrubnou zprávu do časopisu „Proletarij“, z níž vyjímáme: „Druhým bodem denního pořadu bylo jednání o společné akci proletariátu a socialistů různých zemí proti mezinárodním a koloniálním konfliktům, k nimž vede politika buržoazních vlád. Vaillant předložil rezoluci, která byla přijata se zcela nepatrnými změnami. V diskusi se rakouští delegáti odvolávali na to, že jejich strana v delegacích vystupuje proti politice Františka Josefa a že zastává právo všech národů na sebeurčení, hlásané socialisty. Kromě toho, že jsme proti politice Františka Josefa – říkali Rakušané –, jsme také proti politice Abdul-Hamida nebo Eduarda VII. Naším úkolem je učinit vládu odpovědnou za následky jejich činů. – Angličané si přáli, aby se rakouští sociální demokraté vyslovili jasněji proti své vládě, avšak Rakušané se omezili na prohlášení, které jsme uvedli. Avramov, delegát bulharských socialistů »těšňáků« (tj. revolučních sociálních demokratů; v Bulharsku jsou ještě »široci«, tj. oportunističtí sociální demokraté), trval na tom, aby byla učiněna zmínka o imperialistické buržoazii balkánských států samých, ale příslušný pozměňovací návrh byl zamítnut. Pokud jde o prohlášení bulharské nezávislosti, pravil Avramov, vystoupili bulharští socialisté rázně proti buržoazním stranám, neboť pokládají toto prohlášení z hlediska dělnické třídy za škodlivé dobrodružství. Bruce Glazier navrhol, aby se v rezoluci uvedlo, že je nutno požádat mezinárodní demonstrace, bylo však usneseno, aby byro (MSB – J. K.) oznámilo toto přání jednotlivým stranám. Van Kol, delegát holandských sociálních demokratů, navrhol, aby byl do rezoluce pojat protest proti tomu, že mocnosti porušily berlínskou smlouvu, avšak před hlasováním vzal tento návrh zpět, neboť se poukazovalo na to, že není věcí socialistů, aby hájili speciálně smlouvy buržoazních států.“³⁷

³⁶ Podle Haupta „český sociální demokrat Němec úplně podpořil teze socialistů Rakouska-Uherska“. – Naproti tomu Przegład Socjaldemokratyczny, r. IV, č. 8–9, říjen–listopad 1908 (řídila jej Roza Luxemburgova) kritizoval postoje vídeňského ústředního orgánu „Arbeiter-Zeitung“ za jeho stanovisko vůči anexi Bosny-Hercegoviny a také vystoupení V. Adlera za to, že se pokoušel vzbudit dojem, jako by snahy Rakouska o postup Rakouska k Soluni byly jen „bajkou“. Studie Sm. B u r i č (o v é), Dmitrije Tucovič i Srpska socijaldemokraticka partija prema aneksní Bosne i Hercegovine, Zbornik radova za naučnog skupa Srpske socijaldemokraticke partije, Beograd 1965, 99–101 mi nebyla dostupná.

³⁷ V. I. Lenin, Zpráva o zasedání Mezinárodního socialistického byra, Proletarij 29. 10. 1908, Spisy (č. v.), sv. 15, str. 244.

Mezinárodní socialistické byro pak schválilo k tomuto druhému bodu rezoluce:

„Konstatujeme především, že angličtí a němečtí socialisté svými manifestacemi za mír, francouzští socialisté svou agitací proti marocké expedici a dánští socialisté svým návrhem zákona o odzbrojení jednali zde podle usnesení Internacionály (stuttgartského kongresu z roku 1907 — J. K.). Dále vzhledem k tomu, že nebezpečí války trvá, že kapitalistický imperialismus v Anglii a v Německu intrikuje, že marocká expedice a dobrodružství pokračuje, že carismus, ve snaze opatřit si především nové půjčky, usiluje o zkomplikování situace, aby upevnil své pozice v boji proti ruské revoluci; že na Balkánském poloostrově vměšování cizích mocností a jejich zjištěné aspirace více než kdykoli jindy rozdmýchávají nacionální a náboženské vášně; že se v posledních dnech prohlášením nezávislosti Bulharska a zejména rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny zvýšilo a přiblížilo nebezpečí války, a konečně, že všude spiknutí vlád, jejich zesílení zbrojení, militarismus a kapitalistická konkurence a drancování kolonií ohrožují mír — proto Mezinárodní socialistické byro znovu prohlašuje, že socialistická strana a organizovaný proletariát jsou jedinou silou, která je způsobilá zachovat mezinárodní mír, a že pokládají za svou povinnost hájit mír.

Mezinárodní socialistické byro vyzývá všechny strany všech zemí, aby podle rezoluce stuttgartského mezinárodního kongresu (z r. 1907 — J. K.) zvýšily co nejvíce svou ostražitost, svou činnost, aby v tomto směru napjaly všechny síly, a navrhuje proto ústředním výborům a vedením stran, jejich parlamentním frakcím a jejich delegátům v byru, aby spolu se sekretariátem Mezinárodního socialistického byra vyhledaly jak v rámci své země, tak i v mezinárodním měřítku prostředky a praktická opatření, které by mohly se zřetelem k těm nebo oněm konkrétním okolnostem nejspíše odvrátit válku a zajistit mír.“³⁸

„Nechybělo na rozhodnutí a na dobré vůli k činům. Ale socialistické strany zůstaly trčet na pasivním a deklamátorském pacifismu.“³⁹ Zmíněný anglický delegát *Bruce-Glasier* (tak zapisuje toto jméno G. Haupt) varoval na říjnové plenární schůzi MSB, že „tyto nejasné a nic neříkající rezoluce nemohou mít žádný vliv na politiku“. Na tuto skutečnost — že rezoluce není dostačující — upozorňovali tehdy i jiní delegáti. Vedení MSB se však spokojilo s tím, že doporučovalo jednotlivým stranám, aby samy hledaly „vhodné“ prostředky boje proti nebezpečí války a za udržení míru.⁴⁰ Van Kol chtěl bojovat za mír, jak již bylo řečeno, protestem proti „porušení“ Berlínské smlouvy z roku 1878, a francouzský socialista *Jean Jaurès* zase tehdy v říjnu 1908 ve svém rozhorlení proti nebezpečí války požadoval, aby nebyla prováděna „žádná revize na mapě Evropy“,⁴¹ což bylo objektivně namířeno proti malým a nerovnoprávným národům.

³⁸ Tamtéž, str. 245.

³⁹ Haupt, c. d., str. 28.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Toto stanovisko odmítal O. Bauer (pod pseudonymem H. Weber), *Elemente unserer auswärtigen Politik*, DK, II, 2, 54–60. — Na odlišný postoj Jeana Jaurèse (na rozdíl od názorů revue guesdistů „Le Socialisme“ si stěžoval D. Popovič v ústředním orgánu SDSS „Radničke novine“ 8. (20.) 10. 1908. Podle Popoviče nabyly „diplomatické kombinace“ J. Jaurèse „takové úrovně“, která měla „spo-

Shrnujíce výsledky jednání plenárního zasedání Mezinárodního socialistického byra z října 1918, musíme nejdříve konstatovat, že ani v říjnu 1908 nepovažoval vrcholný orgán Socialistické internacionály problematiku tureckou či bosensko-hercegovskou za ústřední problém mezinárodní situace v Evropě či ve světě. Již citovaná rezoluce k bodu osmému o mladoturecké revoluci byla příliš optimistická vůči mladotureckému režimu (národům Turecka se přece nedostalo „možnosti rozhodovat o svém osudu“) a rezoluce k bodu druhému zase nestanovila přesné povinnosti pro všechny členy II. internacionály. Nadále pak chybělo v rezolucích MSB zdůraznění práva na sebeurčení národů.⁴²

Úkol odhalovat a pranýřovat imperialistickou politiku vlády své země plnili tehdy na podzim 1908 – před zasedáním i po zasedání MSB – nejdůležitější ruští sociální demokraté-bolševici. Zatímco západoevropští socialističtí publicisté zaměřovali své kritiky nejdříve nebo nejvíce proti německému a rakousko-uherskému imperialismu, rozvinuli ruští sociální demokraté kampaň především proti své buržoazii, proti svému carovi a proti jejich domnělé „pěči o bratry Slované“. „Bojovat proti carismu, který utlačuje Slované i neslované, to je naše pomoc balkánským Slovanům a Bosně-Hercegovině!“ Tak se psávalo v ruských sociálně demokratických listech na emigraci a taková hesla byla vydávána i doma v Rusku. Koncem října 1908 napsal také V. I. Lenin větší článek „Údállosti na Balkáně a v Persii“, v němž zkoumal mezinárodní situaci a vyzvozoval z celkových poměrů úkoly pro ruský proletariát. Lenin začal své úvahy konstatováním, že „balkánskými událostmi byl v poslední době zaplaven politický tisk nejen v Rusku, nýbrž v celé Evropě. Jednu chvíli se zdálo, že nebezpečí evropské války je již blízké, a ještě teď – ač je mnohem pravděpodobnější, že bude mnoho hluku a povyku a k válce nedojde – není nebezpečí války přece jen zdaleka zažehnáno.“ Lenin poukazoval na to, že „krize“ v mezinárodních vztazích vyplývá z toho, že rusko-japonská válka a ruská revoluce probudila silněji než doposud asijské národy.

Lenin považoval zejména z hlediska ruského čtenáře za nutné upozornit na to, že noviny a diplomaté zdůrazňují „sympatie“ k obrozenému Turecku, ale „všechno toto krasořečnění je typickým příkladem hanebného buržoazního pokrytectví dnešních reakčních evropských vlád a dnešní reakční evropské buržoazie“ – a že ve skutečnosti „turecká revoluce ihned narazila na kontrarevoluční koalici mocností

lečnou základnu s Clemenceauovou vládou“. T. E. Zjuzjukina, Pozicija SSDP po nacional'nomu voprosu v period anexii Bosnii i Gercegoviny. Slavjano-balkanskije issledovanija, Moskva 1972, str. 179–180.

⁴² I. M. K r i v o g u z, Vtoroj internacional, Moskva 1964, str. 389–390 poukazuje na to, že rezoluce MSB z října 1908 nedávaly konkrétní směrnice pro činnost jednotlivých sociálně demokratických stran ve prospěch sebeurčení balkánských nebo jiných národů.

na čele s Ruskem“. Vůbec všechny vlády „se úspěchu turecké revoluce bojí, neboť tento úspěch by nevyhnutelně znamenal, že by se jednak u všech balkánských národů rozvíjely snahy o autonomii a skutečnou demokracii a jednak že by zvítězila perská revoluce, že by se demokratickému hnutí v Asii dostalo pobídky, že by zesílily boje za samostatnost v Indii, že by se vytvořil svobodný řád podél velkého úseku ruských hranic a tedy i nové poměry, ztěžující politiku černosotěnského cizáckého a usnadňující rozmach revoluce v Rusku atd. . .“

Jestliže tedy „podstatou toho, co se teď děje na Balkáně, v Turecku a v Persii, je kontrarevoluční koalice evropských mocností *proti* (Lenin) *vzmáhajícímu se demokratickému hnutí v Asii*“, pak „celou podstatou politiky proletariátu je dnes demaskovat buržoazní pokrytce, odhalit nejširším lidovým masám, jak reakční jnos evropské vlády, které ze strachu před bojem proletariátu ve své zemi hrají a pomáhají hrát vůči revoluci v Asii úlohu žandára“. Proti „síti intrik“ a proti „odvádění pozornosti na drobnosti“ vývoje na Východě je třeba objasňovat lidu „právě všeobecnou spojitost událostí, hlavní zaměření a podklad všeho dění“. Hybnými silami evropské politiky je jednak „konkurence kapitalistických velmocí, které si chtějí urvat sousto“, a za druhé „strach ze samostatného demokratického hnutí závislých národů“. A jestliže evropská buržoazie „chválí mladoturky“, tak pro jejich umírněnost a zdrženlivost“, chválí mladotureckou revoluci „za to, že je slabá, že neprobouzí nejširší vrsty lidu a neuvolňuje opravdovou aktivitu mas, že se chová nepřátelsky vůči začínajícímu proletářskému boji v Otomanské říši“. Zároveň „drancují evropské státy Turecko stejně jako dříve. . . Chválí je a přitom pokračují v politice, o které je zcela jasné, že je to *politika rozdělení Turecka* (Lenin)“.

V další části svého článku vypočítával Lenin podrobně diplomatickou aktivitu ze srpna a září 1908 (návštěvu Izvol'ského v Buchlově, schůzku Mikuláše II. s Edvardem VII. v Revalu, setkání Aehrenthala s italským ministrem zahraničních věcí Tittonim, rozmluvy bulharského knížete Ferdinanda s císařem Františkem Josefem atd.). Lenin z toho všeho usoudil, že hádky mezi ministry Aehrenthalem a Izvol'ským z října 1908 o tom, kdo koho podvedl jsou „balamucením“, které mělo zastřít to „*základní a hlavní*“ (podtrhl Lenin), totiž že „bylo již předem dosaženo dohody o nejdůležitějších otázkách, tj. o akci proti mladoturecké revoluci a o dalších krocích k rozdělení Turecka, o revizi problému Dardanel“ atd.

My dnes víme, že sice nebylo dosaženo dohody mezi velmocemi o tomto rozdělení Turecka, ale pro další výklad je rozhodující to, že Lenin správně ukazoval na postoj evropských liberálů, kteří začali obviňovat své vlády jako „nejvíce nešikovné“: tato poznámka se neměla týkat Rakouska, „které je teď nejvíce nasyčeno“. V této politice viděl Lenin nebezpečí dalšího zhoršování mezinárodních vztahů a vzniku války. Lenin proto upozorňoval na to, že politika evropských liberálů „předně oslabuje demokratické uvědomění lidových mas tím, že zamlčuje spiknutí reakčních vlád, za druhé že pobádá každou zemi, aby se dala cestou tak zvané aktivní zahraniční politiky, tj. schvaluje systém koloniálního olupování a vměšování mocností do záležitostí Balkánského poloostrova“.

A takovou politiku prováděli – konstatoval Lenin – i ruští kadetli. „Proto je nutno, aby naši poslanci v dumě a všechny naše stranické organizace měli na zřeteli, že se v sociálně demokratické propagandě a agitaci nedá dělat nic účinného,

nebuďte-li se v souvislosti s balkánskými událostmi vysvětlovat — a to z *tribuny lidu* (podtrhl Lenin) i v letácích a na schůzích — *spojitost* (podtrhl Lenin) mezi reakční politikou samoděržaví a pokryteckou opozicí kadetů.“ Lenin měl konkrétně na mysli úkol odhalovat „ty reakční intriky Ruska, které se skrývají pod rouškou »péče« o »slovanské bratry«!“ Lenin měl dále na mysli ty projevy ruského pravicového tisku, který tehdy v druhé polovině října 1908 volal, aby Rusko zakročilo proti revolučním pokusům Azerbajdžánců v Tabrizu v severní Persii. Z evropského tisku, v němž se naznačovalo, že případný ruský postup do perského Azerbajdžánu bude „kompenzací“ Rusku, vyvodil Lenin závěr, že schůzky evropských diplomatů daly carovi — možná písemně nebo jen naznačením — „akční svobodu“ proti perské revoluci. Proto Lenin znovu žádal členy Sociálně demokratické strany dělnické Ruska v dumě, aby protestovali proti tomuto evropskému spiknutí k dalšímu drancování kolonií a proti účasti Ruska v těchto teritoriálních výbojích velmocí „dnes na Balkáně, zítra v Persii, později třeba v Malé Asii, Egyptě atd.“. Odhalování těchto piklů v Turecku a jinde bude zároveň bojem za hlavní zásadu demokracie, za právo národů na sebeurčení. Naproti „není nic reakčního než na jedné straně péče Rakůšanů a na druhé straně péče ruských černosotněnců o »bratry Slované«. Tato »péče« je pláštíkem nejničernějších intrik, jakými už dávno proslulo Rusko na Balkáně. Tato »péče« vždy vede k úkladům proti *skutečnému* (podtrhl Lenin) demokratismu v těch či oněch balkánských národech. Projevem upřímné »péče« mocnosti o balkánské země by mohlo být jedině to, že by je ponechaly samým sobě, neztrpčovaly jim život cizím vměšováním a nepřekážely vývoji turecké revoluce.“⁴³

Ruští sociální demokraté-bolševici v dumě vskutku takto podle Leninových pokynů v dumě postupovali a za to si získávali sympatie části sociálně demokratického tisku v Německu i jinde.

Také němečtí sociální demokraté — Fr. Mehring, K. Kautsky, Parvus-Helfand a jiní — kritizovali svou vládu za to, že podněcovala nepokoje na Balkáně a že poskytla pomoc Rakousku-Uhersku. Podstatou socialistického hodnocení východní otázky by mělo být: Bojovat proti tomu, aby se Balkán stal evropskou kolonií, a ponechat balkánské státy sobě samým.⁴⁴ Ústřední orgán Sociálně demokratické strany Německa, „*Vorwärts*“, se vyslovil pro to, aby Německo na Balkáně nic nehledalo. „*Leipziger Volkszeitung*“ upozorňoval již v polovině října 1908 na to, že evropské mocnosti se chystají dělit Turecko.⁴⁵ *Bernsteinovy* „*Sozialistische Monatshefte*“ přinesly proti stanovisku časopisu „*Vorwärts*“ jakousi repliku. *M. Schippel* napsal: „Téměř všichni myslící členové strany by pokládali za chybu, kdyby názor, nedávno znovu vyslovený v našem berlínském orgánu, nabyl převahy. Je to názor, že Německo nemá co hledat

⁴³ V. I. Lenin, Události na Balkáně a v Persii, Proletarij 29. 10. 1908, Spisy, 15, str. 224—234.

⁴⁴ F. Mehring, Die Balkankrise, DNZ, XXVII/1, str. 74—76. Parvus, Die Vorgänge auf dem Balkan, DNZ, XXVII/1, str. 116—128.

⁴⁵ Na tyto projevy v německém socialistickém tisku upozorňoval Lenin v citovaném článku „Události na Balkáně a v Persii“. — Popovičovi se zdálo, že je rozdíl mezi stanovisky vyjadřovanými ve „*Vorwärts*“ a v „*Leipziger Volkszeitung*“. Clánky v LVZ se Popovičovi a celému vedení SDSS líbily, protože kritizovaly stanovisko rakouské sociální demokracie a bránily srbský národ. D. Popovič, Izabrani spisi, Beograd 1951, str. 65.

na Balkáně ani za dnešních, ani za příštích převratů. Nesmíme tam pochopitelně usilovat o teritoriální výboje... Je však jisté, že významné mocenské přesuny v této oblasti, která je důležitým spojovacím článkem mezi Evropou, celou Asií a částí Afriky, se zcela bezprostředně dotýkají našeho (rozuměj Německa — J. K.) mezinárodního postavení...“ Tento názor byl jedním z mnoha jiných hlasů v prostředí pravicových představitelů Sociálně demokratické strany Německa, kteří souhlasili se „socialistickou koloniální politikou“.⁴⁶

V letech 1908—1909 věnoval soustavnou pozornost jižním Slovanům K. Kautsky. V předmluvě k bulharskému překladu své knihy „Republika a sociální demokracie ve Francii“ napsal Kautsky jakýsi návrh „národních úkolů socialistů balkánských Slovanů“. Kautsky vyslovil v této předmluvě některé zajímavé myšlenky o názorech dělnictva o národní nezávislosti a také o nejvhodnějších formách soužití balkánských národů.

Kautsky se domníval, že spojení Makedonie (v níž podle jeho znalostí žili Bulhaři, Rekové, Srbové a Turci) s Bulharskem bylo by možné jen válkou: takovou válku proti Turecku by mohlo Bulharsko vést jen ve spojení s jinými státy. Válku Kautsky odmítal, a proto přijímal ideu balkánských socialistů: jediné řešení je ve spojení národů Balkánského poloostrova ve federativní republice. Toto spojení národů zajistí nezávislost Balkánu na carismu i na Rakousku nebo na Anglii. Kautsky ví, že na Balkáně je živá „národní idea“, ale z mezinárodních a vnitřně politických důvodů doporučoval federativní řešení poměrů na Balkáně. Jedno velké soustátí na Balkáně by bylo prospěšnější nejenom ekonomicky, ale i politicky. A protože na Balkáně nejsou státy dosud pevně zakořeněny, je naděje na usku-tečnění federace. Silná balkánská konfederace by měla větší předpoklady získat rakousko-uherské Srby, než mají dnešní trpasličí monarchie srbská a černohorská.⁴⁷

Další články o Balkáně napsal Kautsky na jaře 1909, kdy nejdříve vysvětlil příčiny napětí mezi Rakouskem a Srbskem a vztahy Rakouska k ostatním evropským velmocem. Kautsky odmítal útoky německého buržoazního tisku proti malému Srbsku a naopak hájil tužby Srbů po sjednocení. *Domníval se, že postoj Srbska (k Rakousku) je výsledkem té národní myšlenky, která se vynořuje na určitém stupni vývoje a která*

⁴⁶ Sozialistische Monatshefte, 1908/2, str. 1319.

⁴⁷ K. Kautsky, Die nationalen Aufgaben der Sozialisten unter den Balkanslawen, DK, II, 3 (1. 12. 1908), str. 105—110. J. Dubovac, Dmitrije Tucović i revolucionarna perspektiva na Balkanu, Istorijski glasnik, Beograd 1967/3—4, str. 71 se domnívá, že Kautsky „ani jednou neukázal balkánským socialistům na nebezpečí rakousko-uherského imperialismu“. Dubovac se navíc domýšlí, že Kautsky přý „nadále usměrňoval jejich aktivitu proti ruskému »nebezpečí«. — O názorech K. Kautského na rakousko-uherský imperialismus a na rakouskou sociální demokracii viz v dalším textu. Naproti tomu stanovisko Kautského o balkánské federaci vítal D. Blagoev, který je považoval za potvrzení názorů bulharské sociální demokracie. S pojetím boje bulharských těšňaků a s jejich cílem, totiž s balkánskou federací, souhlasili — psal Blagoev — také francouzští marxističtí socialisté v „Le Socialisme“ a ruští sociální demokraté z „Golosu socijaldemokrata“ (časopis zahraničních menševiků!). Blagoev, Balkanskiat vāpros, Novo vreme, avgust-septemvri 1909, Sāčinenija, 13, 384—386.

má v Srbsku totéž oprávnění, jaké měla v minulém století v Německu, Itálii a v Polsku, kdy celý civilizovaný svět byl nadšen touto ideou, jež byla revolučním faktorem.

Musí to být jistě mimořádné okolnosti, které způsobily, že i rolnictvo, které v Srbsku tvoří skoro 90 % všeho obyvatelstva, přijímá velkosrbskou ideu. Kdyby Rakousko provádělo vůči Srbům blahovolnou obchodní a dopravní politiku, pak by získala habsburská monarchie oddaného vazala (?!). Ale čím více rakouská vláda poškozuje Srby, tím více je Srbsko rozezleno proti Rakousku a tím více roste nadšení pro sjednocení Srbska s Bosnou a Hercegovinou, Dalmácií a Černou Horou nebo i se Srby a Chorvaty z Uher v jednu samostatnou státnost, která by se dotykem s mořem stala nezávislá ve svém zahraničním obchodě. Svůj článek o přičinách napětí mezi Rakouskem a Srbskem skončil Kautsky konstatováním, že by bylo pro Rakousko lehké předejít válce: stačilo by pár koncesí ve prospěch Srbska. Ale rakouští agráři to nepřipustí. Proto ono napětí. Proletariát musí tuto politiku dobrodružství odmítnout, neboť v podmínkách imperialismu by se mohla tato politika změnit ve vraždu národů.⁴⁸

V dalším článku o vztahu Rakouska k evropským mocnostem vysvětlil Kautsky příčiny a také překážky expanze Rakouska na jih.

Přátelské pronikání na jih odmítají Němci a Maďaři, nepřátelský postup zase naráží na odpor domácích Slovanů. Sám monarcha je opatrný a pokouší se udržet klid. Byla by to ironie osudu, kdyby právě Rakousku, mezi velmocemi nejvíce mírumilovné a nejméně expanzivní zemi, měla připadnout úloha podnítit světovou válku. Ale vývoj kapitalismu žene říši tam, kde nyní je. Růst průmyslu vyvolává potřebu vzrůstu exportu a přirozeným směrem vývozu je Balkán. A tak i z kruhů průmyslových je slyšet patriotické volání po nástupu na Soluň a za obsazení západní části Turecka. Kautsky vidí v současných vztazích mezi Rakouskem a Srbskem málem již válku. Obává se, že taková válka vyvolá nutně zásah Ruska. V této souvislosti upozornil Kautsky na novou panslavistickou propagandu. Proti Rakousku by však šly také Itálie a Anglie, nepřátelství lze očekávat i od Rumunska. Rakousko má ovšem spojení v Německu, proti kterému zase by šly Francie a Anglie. — Takové perspektivy viděl Kautsky z možného válečného konfliktu mezi Rakouskem a Srbskem. Kautsky proto znovu vyzývá proletariát všech zemí k protestům proti válečným přípravám.⁴⁹

Když recenzoval knihu srbského politika V. Georgieviće „Die Serbische Frage“ (vyšla ve Stuttgartě v roce 1908), zkritizoval Kautsky postoj rakouské sociální demokracie. Kautsky považoval za velmi chybné ty názory, které „bohužel zastávají i někteří rakouští soudruzi“,⁵⁰ podle nichž měla mít mezinárodní sociální demokracie zájem na tom, aby Srbsko ne-

⁴⁸ Kautsky, Österreich und Serbien, DNZ, XXVII—1, str. 860—863.

⁴⁹ Kautsky, Österreich und die Mächte, DNZ, XXVII—1, 939—949.

⁵⁰ Kautsky měl na mysli zřejmě K. Leuthnera, který v článku Das serbische Problem v „Sozialistische Monatshefte“ 1909—1, 340—347 odsuzoval Srby jako „přední ruské trupy“, a také K. Rennera, který v článku Sympathien und Antipathien, DK, II, 5, 1. 2. 1909, 164—169 se zlobil na „tendenční“ protirakouské a protiněmecké články západoevropského socialistického tisku. Renner tvrdil, že Rakousko dokázalo imunizovat své západní a jižní Slovyany vůči panslavistickému Rusku. Ve své nynější „demokratické tendenci“ je Rakousko jediné možným „valem proti ruskému imperialismu“. Tuto tezi Kautsky zásadně odmítal.

zesílilo a aby bylo zabráněno sjednocení Srbů, a to jen proto, že Srbsko je prý „přední ruskou stráží na Dunaji“. Kautsky se domnívá, že naopak čím bude Srbsko silnější, čím méně bude ohrožováno od Rakouska, tím více bude samostatnější proti carskému Rusku. *Zkušenosti posledních třiceti let přece dostatečně ukázaly, jak byla pochybená demokratická politika západní Evropy, která chtěla omezovat ruský vliv na Balkáně potlačováním národních snah balkánských Slovanů.* Naopak tato politika posilovala vliv Ruska a vháněla balkánské Slovany do ruské náruče. Na jedné straně se obhajovala národní jednota Poláků, na druhé straně se potlačovaly národní aspirace Srbů. Něco jiného by bylo, kdyby sociální demokracie měla souhlasit s takovou národní jednotkou, která se má uskutečnit prostřednictvím války. Světová válka by byla příliš velkou cenou za tento cíl. *Ale v horlivosti odmítání války se nesmíme dát strhnout k odmítání samých národních snah.*⁵¹

4. Postoj sociálně demokratických stran Rakouska-Uherska k anexi Bosny-Hercegoviny, rakousko-srbskému napětí a k „jihoslovenské otázce“

Abychom lépe porozuměli, v čem byly nedostatky nebo klady v postojích představitelů jednotlivých sociálně demokratických stran v Rakousku-Uhersku k „balkánské otázce“, uvedeme nejdříve *názory srbských socialistů*. Ti poslali již v létě 1908 Mezinárodnímu socialistickému byru „Memorandum o situaci dělnického hnutí v Bosně-Hercegovině“, v němž si stěžovali na vojensko-byrokratický režim rakousko-uherské správy v Bosně, potlačující tamní dělnické hnutí. Vedení Srbské sociálně demokratické strany zároveň upozorňovalo na nedostatečnou informovanost evropské veřejnosti o situaci v Bosně a také na nesprávné názory, které pronikly – tak se domnívali srbští socialisté – i do sociálně demokratického tisku v Rakousku. Konkrétně si pak Srbové stěžovali na názory německého sociálního demokrata *Ed. Bernsteina*. Srbská sociálně demokratická strana navrhovala, aby byl její přípis rozeslán jako oběžník všem stranám Socialistické internacionály, a navíc žádala vedení rakouské sociální demokracie, aby vyslala do Bosny-Hercegoviny svého korespondenta.

Mezinárodní socialistické byro seznámilo členské strany s žádostí SSDS a zároveň zveřejnilo odpověď *Antonína Němce*. Obsah této odpovědi byl překvapující: autor hájil stanovisko rakouských sociálních demokratů

⁵¹ V článku *Die serbische Frage*, DNZ, XXVII–2, 23–25, 4. 4. 1909 – Kautsky znovu odmítá zastávce „socialistické koloniální politiky“, kteří se nadchli politikou Rakouska v Bosně. Kautsky souhlasí s Georgievicem a považuje kulturní úroveň obyvatelstva v Bulharsku i Srbsku a také ve starém Srbsku i v *Make-*donii za vyšší než v Bosně.

a navíc se dovolával i „práv“ rakousko-uherských Srbů na Bosnu-Hercegovinu!

Na toto stanovisko reagovalo vedení Srbské sociální demokracie právem s pocitem údivu i křivdy.⁵²

Postoj tehdejšího vedení rakouské sociální demokracie ze září 1908 a následujících měsíců kritizovali např. polští sociální demokraté, kteří jinak neměli nějaké vlastní averze vůči rakouským a konkrétně německo-rakouským sociálním demokratům. „Przegląd socjaldemokratyczny“ (řídila jej *Roza Luxemburgová*) kritizoval obsah „Arbeiter-Zeitung“ a také vystoupení *V. Adlera* v Bruselu (11. října 1908) za to, že se pokoušel vzbudit u členů Internacionály dojem, jako by snahy Rakouska o přístup a postup k Soluni byly prý jen bajkou.⁵³

Srbští sociální demokraté považovali tehdy většinu slovanského obyvatelstva v Bosně-Hercegovině za Srby, a proto *posuzovali definitivní připojení Bosny-Hercegoviny k habsburské monarchii za poškození zájmů a potřeb celého srbského národa. Zároveň však vedení SSDS zaujalo* tehdy v říjnu 1908 – v duchu usnesení Socialistické internacionály ze stuttgartského kongresu z roku 1907 o boji proti militarismu – *zásadně odmítavý postoj proti vlastní vládě.*⁵⁴ Srbští socialisté sice odmítali anexi Bosny a Hercegoviny jako „politiku dobývání cizích zemí a podmaňování malých národů“, ale toto stanovisko nemělo nic společného s politikou srbské buržoazie. Naopak, jediný socialistický zástupce ve skupštině, *T. Kaclevič*, protestoval proti vládní politice šovinismu a odmítal její vyvolávání válečných nálad. Právem poukazovala SDSS na toto vystupování svého zástupce ve skupštině ve svém novém přípisu Mezinárodnímu socialistickému byru. Představitelé MSB ocenili postup srbských socialistů jako příkladný.⁵⁵

Překvapujícího uznání se dostalo tomuto postupu SSDS v období od října 1908 od polských pravicových socialistů (PPS), kteří si pochvalovali především to, že „srbští soudruzi odvážně a nebojácně demaskovali zbojnicko-jidášskou politiku carského Ruska v otázce sporu s Rakouskem“. „Przedświt“, z něhož citujeme, poukazoval na skutečnost, že „v době neslýchaného válečného nadšení v Srbsku přetiskly »Radničke Novine« (Dělnické noviny) projev soudruha Pokrovského (bolševika! – J. K.) v III. dumě o otázce politiky Ruska na Balkánském poloostrově“.⁵⁶

Bylo již řečeno, že představitelé sociálně demokratických stran Rakouska (Předlitavska) ve výboru říšské rady pro zahraniční záležitosti dali

⁵² Istorijski arhiv KPJ, T. 3, str. 85, 86–87.

⁵³ Przegląd Socjaldemokratyczny, r. IV, 8–9, říjen–listopad 1908.

⁵⁴ Stanovisko SDSS k anexi podává na základě srbské literatury i pramenů *T. E. Zjuzkina*, *Pozicija SSDP po nacional'nom voprosu v period anexii Bosni i Gercegoviny, Slavjano-balkanskije issledovanija*, Moskva 1972, str. 161 ad.

⁵⁵ Korespondence mezi SDSS a MSB v citované edici IAKPJ, T. 3, 85 ad.

⁵⁶ Przedświt, XXVIII, 1909, 5, 283.

10. října 1908 najevo, že nesouhlasí s rakouskou anexí Bosny-Hercegoviny. Jejich vystoupení však nemělo úroveň protestu, jaký doporučovalo Mezinárodní socialistické byro v rezoluci z 11. října. *Sociálně demokratické strany Rakouska odmítaly totiž více způsob anexe než samo provedení tohoto imperialistického aktu.* Radikálnější odmítali anexi Bosny kupodivu uherští (maďarští) sociální demokraté. Jejich „*Népszava*“ reagovala na anexi hned 6. října 1908 komentářem, v němž poučovala své čtenáře, že anexe je zdrojem válečného nebezpečí. Kampaň proti anexi Bosny-Hercegoviny měla v Budapešti možná především protivídeňský či protirakouský ráz. *Kunfi* se dokonce domníval ve svém článku „*Události na Balkáně*“ z ledna 1909, že maďarské vládnoucí třídy nejsou prostředně zainteresovány na balkánské politice rakouské vlády —, ale přece jen byla kritika představitelů SDSU občas namířena i proti vlastní buržoazii. Když předseda uherské vlády Weckerle dal souhlas k politice Vídně, byl opozicí — včetně sociální demokracie — kritizován: vědělo se, že tento souhlas byl kompenzován zase souhlasem Vídně s politikou proti zavedení všeobecného volebního práva v Uhrách.⁵⁷

Rezoluce Mezinárodního socialistického byra z 11. října 1908 byla přijata v Rakousku poměrně vlažně. Ve dnech od 10. do 24. října se psávalo v rakouských sociálně demokratických časopisech o situaci na Balkáně málem jako o vedlejší záležitosti. Teprve ve dnech 24.—25. října a později vyslovovaly socialistické listy obavy z dalšího vývoje situace. Vedení celorakouské sociálně demokratické strany zaujalo znovu oficiální stanovisko k anexi Bosny-Hercegoviny a k rakousko-uherské zahraniční politice, a to na schůzi rakouské delegace na společném zasedání rakouských i uherských zástupců v Pešti ve dnech 28. a 29. října. Jménem rakouských sociálně demokratických poslanců (Sociálně demokratická strana Uherska neměla své zástupce v uherském parlamentě) promluvil *Antonín Němec*. Představitel českých sociálních demokratů, kterého předcházela pověst „*znalce*“ poměrů v Bosně-Hercegovině, právem upozornil na skutečnost, že obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny určitě nemá žádnou zvláštní radost z provedení anexe své země k Rakousku. Řečník však nadále protestoval proti *způsobu* anexe, a nikoli především proti samé anexi.

Němec zároveň upozorňoval na nebezpečné následky této anexe pro mezinárodní politiku. Němec odmítal glorifikaci rakouské správy ve jmenovaných provinciích, upozornil např. na nešetrné hospodaření s lesním bohatstvím v obou zemích, obšrně vylíčil šikanování tamního dělnického hnutí, poukázal na úsilí rakouských úřadů germanizovat veřejný život a v závěru charakterizoval „*balkánskou politiku Rakouska*“ jako „*špatnou*“.⁵⁸

Němec v tomto svém projevu odmítal i nároky Srbska na Bosnu a Hercegovinu. Podívoval se argumentům o potřebě přístupu Srbska k Jadranu a sám považoval

⁵⁷ *Erényi*, c. d., str. 397 ad.

⁵⁸ *Rovnost* (Brno), č. 287, 29. 10. 1908 a č. 288, 31. 10. 1908.

srbskou vládu za neschopnou udělat pořádek ve vlastní zemi. Takto sice vystupovali proti své vládě sami srbsí socialisté, ale Němec navíc připojoval argumenty o tom, že bosensko-hercegovští Chorvaté i muslimani odmítají nároky Srbska na Bosnu-Hercegovinu: uvedl také to, že srbsko-muslimská většina odmítá připojení Bosny-Hercegoviny k Rakousku-Uhersku. Protože nebylo možno splnit přání muslimského obyvatelstva spojit Bosnu opět s Tureckem, považoval Němec za jediné možné řešení, že Bosnu-Hercegovinu podrží nadále Rakousko-Uhersko, které však musí dát lidu obou provincií demokratickou ústavu samosprávu. V pozdějším projevu považoval Němec lid Bosny a Hercegoviny za „jednotný národ“, který má právo zvolit si své poslance a mít svou vládu a autonomii.⁵⁹

V českém sociálně demokratickém prostředí se vyskytly i opačné názory, podle kterých byly Bosna i Hercegovina „veskrze srbské země“. Tak soudil J. Schuster v úvodníku „Akademie“ z října 1908, v němž jmenovaný autor přiznával Srbsku nárok na Bosnu-Hercegovinu. Schuster vůbec přál nárokům Srbů, Bulharů a Řeků proti Turecku a považoval za pochopitelné, že tyto národy nesou svůj osud velmi těžce, a to jak z hlediska národnostního, tak i z důvodů hospodářských. „Z našeho stanoviska socialistů, kteří jsme pro utvoření velkých národních celků, je naprosto pochopitelné, že ... Bulhaři (v evropském Turecku – J. K.) usilují o získání autonomie, Řekové o Thesálii, Epirus, Soluň a ostrovy Krétu i jiné v Egejském moři, Srbové zase o Staré Srbsko a o Bosnu-Hercegovinu.“ Autorovi se jevilo pochopitelné, „ono velké rozčilení, které zachvátilo Srbsko po prohlášení Bosny-Hercegoviny za součást habsburské monarchie“. Schuster uzavírá svůj článek konstatováním, že „anexe bude v budoucnu stálým nebezpečím pro evropský mír, jelikož Srbové tak snadno na Bosnu a Hercegovinu, srbské to země, nezapomenou“.⁶⁰

V řadách české sociální demokracie nebyly srbofilské projevy neznámé, ale tak, jak je vyjádřil Schuster, se nevyslovil nikdo z představitelů strany. Naopak v denním tisku se objevily tehdy v říjnu 1908 i později články i „proti nebezpečné politice Srbska“. Čeští sociální demokraté se zastávali obyvatelstva Bosny-Hercegoviny proti útlaku rakousko-uherské vlády, vyslovovali se pro demokratizaci správy v těchto provinciích, ale neřešili otázku, kdo má na tyto země právo: naopak se domnívali, že za daných okolností budou či mohou mít obyvatelé Bosny-Hercegoviny nejpříznivější podmínky v rámci Rakousko-Uherska. Zahraniční politiku habsburské monarchie ve vztahu k Balkánu česká sociální demokracie kritizovala a považovala ji – jak je to zřejmé z komentářů *Bohumíra Smerala*, otiskovaných v rubrice „Přehledy“ v revui „Akademie“, za nebezpečnou pro další vývoj, za zdroj válečného konfliktu a také za národohospodářskou škodu pro jednotlivé země Rakousko-Uherska.

Z přehledu denního tisku sociálně demokratických stran Rakouska-

⁵⁹ Rovnost, 4. 12. 1908.

⁶⁰ J. Schuster, Ak., XIII, 1 (říjen 1908), str. 1–5.

Uherska z konce října a z první poloviny listopadu 1908 lze usoudit, že sociální demokraté se tehdy zaměřovali především k domácím záležitostem a méně k zahraniční politice. Občas se sice upozorňovalo na „zachmuření mezinárodně politické oblohy“, ale teprve až od 18. listopadu 1908 zesílila kampaň sociálně demokratických stran proti možnému nebezpečí války Rakouska proti Srbsku. V Srbsku totiž nabylo rozhořčení proti Rakousku takového rozsahu, že velmoci – Anglie, Francie, Itálie a Německo – dokonce protestovaly 18. listopadu 1908 proti vyhlášení bojové pohotovosti srbské armády a proti vytváření dobrovolnických čet.⁶¹ Sociálně demokratické listy ve Vídni, Praze, Budapešti a Krakově rovněž kritizovaly „fantastické plány srbské“ a stěžovaly si na „dobrodružný lid v Bělehradě“. Ale po 20. listopadu 1908, kdy rakousko-uherská vláda povolala čtyři ročníky záložníků, zahájily sociálně demokratické strany Rakousko-Uherska protiválečnou agitaci proti vlastní vládě či vládám (v Uhrách). Vedení jednotlivých stran svolávala veřejné schůze s programem „zahraniční situace“, „situace na Balkáně“ atd., ale většinou byly tyto schůze zakázány. Brzy po otevření říšské rady podal sociálně demokratický klub interpelaci (podepsáni *Adler, Němec, Daszyński, Pittoni* a *Wityk*), v níž byla vláda žádána, aby zavedla v Bosně a Hercegovině samosprávu na základě všeobecného volebního práva. Sociální demokraté zároveň žádali, aby vláda podala parlamentu obšírnou zprávu o mezinárodní situaci a o nebezpečí války na Balkáně. Tisk sociálně demokratických stran znovu kritizoval anexi Bosny, která „zlou krev na Balkáně vyvolala“. Ještě na přelomu listopadu a prosince 1908 se nadále poukazovalo na to, že „srbská vláda provozuje politiku nezodpovědnou“, ale vcelku převládala v sociálně demokratických časopisech kritika rakousko-uherské vlády. Někdy však nebyla tato kritika dost důsledná. *Viktor Adler* zmirňoval svou kritiku rakousko-uherské zahraniční politiky a konkrétně anexu Bosny-Hercegoviny tímto tvrzením: Národům Bosny-Hercegoviny by se stejně nedostalo lepšího údělu, kdyby byly spojeny s Tureckem nebo se Srbskem.

Zeslabení zájmu rakouských sociálních demokratů o poměry na Balkáně v prosinci 1908 lze vysvětlit snad i tím, že Rakousko prožívalo od konce listopadu a v první polovině prosince rušné dny ve své vnitřní politice. Ironií osudu probíhaly v době, kdy císař František Josef I. slavil šedesáté výročí své vlády, nacionální bouře Němců a Čechů, které nabyly v Čechách takových rozměrů, že vláda zavedla v Praze stanné právo. Zase ve Vídni došlo k násilným rvačkám mezi německými a italskými studenty. Nedlouho předtím vrcholilo německo-slovenské napětí v Lublani. Nepřestávalo ani ukrajinsko-polské napětí v Haliči. Vláda prováděla všude častou konfiskaci tisku a zakazovala i pořádání schůzí, které

⁶¹ Zase Rusko varovalo Rakousko-Uhersko před eventuálním zásahem proti Srbsku. *S u s t a*, Světová politika, V, 227.

svolávala sociální demokracie v druhé polovině listopadu proti nebezpečí války.⁶² Otázky vnitřní situace Rakouska se staly předmětem debat i v říšské radě. Ve dnech 15.–19. prosince pak došlo v parlamentě k rozpravě o vládním aktu anexe Bosny-Hercegoviny. Sociálně demokratický klub žádal tehdy vládu, aby složila účty ze situace, již způsobila anexe. A. Němec, o kterém se psávalo jako o „uznávaném znalci předmětu“, odůvodňoval návrh, aby byla v Bosně-Hercegovině zavedena ústava na základě všeobecného volebního práva. Ministerský předseda Bienert pak vskutku přednesl zprávu o aktu anexe, přičemž pochopitelně trval na argumentech vlády z října 1908. Sociální demokraté, očekávající od vlády splnění některých zákonů o sociálním pojištění a majíce předběžný souhlas vlády ke zrušení stanného práva v Praze, hlasovali nakonec pro provizorní rozpočet vlády.

Tento postup vyvolal v části českého a jihoslovanského maloburžoazního tisku dost podráždění proti sociálním demokratům, zejména proti německorakouské straně.

Při hodnocení postupu jednotlivých sociálně demokratických stran Rakousko-Uherska k anexi Bosny-Hercegoviny můžeme předběžně přijmout *názor chorvatského publicisty Juraje Demetroviče*, který v únoru 1909 napsal do vídeňské revue „*Der Kampf*“: V říjnu 1908 protestovali proti násilí a odsuzovali formu i dobu anexe všichni. Pak se ale ukázaly rozdíly v postojích jednotlivých národních organizací. Uherští sociální demokraté zaujímalí zásadně odmítavé stanovisko proti anexi. V rakouském (zřejmě německorakouském) tisku bylo možno číst vedle principiálních socialistických kritik také převážně útoky proti Srbsku (platí i o části českého sociálně demokratického tisku – J. K.). Bylo dále pozorovat lítost ze ztráty rakouských trhů na Balkáně. Sociálně demokratická strana Chorvatsko-Slavonska zaujala k anexi zásadně odmítavé stanovisko.⁶³

Také z článků O. Bauera z listopadu a prosince 1908 lze potvrdit tuto kritiku na adresu německorakouské strany. Bauer sice zprvu více omlouval, než kritizoval postoj vedení rakouské sociální demokracie, která prý neměla – jak to napsal v článku „*Základy naší zahraniční politiky*“ – ještě na začátku roku 1908 dost zkušeností a možností bojovat proti imperialismu. Teprve v poslední době si vedoucí soudruzi uvědomují souvislosti svých vnitřních a zahraničních cílů. K vyjasnění této souvislosti chtěl Bauer přispět především tím, že *upozornil* vedení své strany *na význam „národnostního principu“ současné epochy, který se projevuje v hnutí dosud nerovnoprávných národů za svobodu a jednotu, za autonomii a federaci*. Bauer vyzýval vedení strany, aby plnila úkoly boje proti imperialismu a aby odsoudila anexi Bosny-Hercegoviny. Zároveň

⁶² B. Š. (Šmeral), Přehledy, Ak., XXX, 3 (prosinec 1908), 130.

⁶³ J. Demetrović, Dualismus oder Trialismus, DK, II, 5 (únor 1909), 204.

odmítl Bauer *Jaurèsův návrh*, aby nebyla prováděna „žádná revize na mapě Evropy“. Naopak by nyní mělo platit pro rakousko-uherský proletariát toto heslo: Spolu s dělníky Západu proti válkychtivému imperialismu a spolu s národy Východu za revizi mapy Evropy! — Podle Bauera mělo být konečným cílem proletářské internacionály vybudovat socialistickou Evropu jako mezinárodně spravovanou společnost, členěnou ve svobodné národní pospolitosti.

Učinnost svých návrhů, které jsou na první pohled opravdu radikální, zeslabil Bauer tvrzením, že je možné uskutečnit „velkorakouskou ideu“ (v podobě nějakého reorganizovaného Rakouska na základě národnostního principu), která by k Rakousku přitahovala zejména Jihoslovany a další národy „na východě“ (Rumuny nebo Poláky?). „Velkorakouská idea“ by se prý stala nástrojem boje evropské demokracie proti carismu. Byl by to „první krok“ ke konečnému prosazení národnostního principu „v nadcházejícím procesu úplné přeměny státního systému na východě a jihovýchodě Evropy“. Bauer měl na mysli provedení národnostní autonomie, která by umožnila „expanzi (!) svobodného a národnostně rozděleného Rakouska“ ve směru založení „velkého spolku národů“. Boj za autonomii rakousko-uherských národů pokládal Bauer za pomoc sousedům v severovýchodní a jihovýchodní Evropě.⁶⁴

V dalším svém článku v časopise „Kampf“ se Bauer rozepsal o „sociálně demokratické propagandě míru“. Autor kritizoval domácí stranický tisk za to, že více odmítal velkosrbské demonstrace a méně „černožlutý patriotismus“. Bauer nesouhlasil s názorem některých svých druhů ve vedení strany, že by případná kritika rakouských rušitelů míru mohla podněcovat protirakouskou a proválečnou kampaň v jiných zemích.

Především musí být prováděna tvrdá a bezohledná kritika rakousko-uherské vlády — žádal Bauer. Srbský národ je rozdělen mezi šestí státními útvary, a proto jsou jeho snahy o sjednocení, i když namířené i proti Rakousku, oprávněné. Bauer neuznával právo vládnoucích tříd Rakouska-Uherska stěžovat si na skutečnost, že srbští vlastenci vidí dnes svou jedinou záchranu v zoufalém boji svého lidu proti habsburské monarchii. Bauer doporučoval takové řešení doma v Rakousku-Uhersku, které je změně v demokratický spolkový stát.⁶⁵

Postoj velmocí a také domácí kritika vedly rakousko-uherskou vládu k tomu, aby řešila „bosensko-hercegovskou krizi“ dohodou s Tureckem. V lednu 1909 nabídla Vídeň turecké vládě finanční náhradu za Bosnu (mladoturci přijali tehdy zahraničně politickou orientaci na Německo),

⁶⁴ H. Weber, *Elemente unserer auswärtigen Politik*, DK, II, 2, 54 ad.

⁶⁵ O. Bauer, *Sozialdemokratische Friedenspropaganda*, DK, II, 3, str. 104. V tomto článku opakoval Bauer požadavek z října 1908: My v Rakousku jdeme s proletariátem Západu do boje za dobytí moci a spolu s národy Východu budeme svádět boje o sebeurčení národů. Bauer odmítal názory „některých jednotlivých soudruhů“ (v německorakouské straně), kteří chovají vůči slovanským a balkánským národům antipatie, jež odůvodňují citáty z Marxe, Engelse a Lassalla. Na rozdíl od těchto „ortodoxních a dogmatických marxistů“ si Bauer myslel, že hnutí těchto národů nebude opakovat rok 1848 a naopak se může stát hnací silou velkých přeměn v příštích týdnech.

a tak si ještě více uvolnila ruce proti Srbsku. Začátkem ledna 1909, když Srbsko dalo znovu a oficiálně najevo svůj nesouhlas s rakousko-uherskou anexí Bosny-Hercegoviny, byly komentáře sociálně demokratického tisku v Rakousku vůči Srbsku již hodně objektivní. Z protirakouských nálad v Srbsku nebyly již vyvozovány – alespoň nikoli v českém sociálně demokratickém prostředí – závěry proti Srbsku. Napětí mezi Rakouskem a Srbskem však netrvalo dlouho a po 10. lednu 1909 se opět psávalo o Balkánu pod dojmem, že válečné nebezpečí bezprostředně nehrozí. A tak se dostaly v říšské radě na pořad opět především otázky vnitřní politiky, zejména otázky česko-německého narovnání. Sociálně demokratický klub tehdy navrhoval, aby se národnostní otázka v Rakousku řešila komplexně, a nikoli jen ze vztahů mezi Čechy a Němci. Bylo zajímavé, jaká shoda panovala např. ve vystoupeních *Fr. Soukupa* a *Karla Rennera*. V denním tisku však byl výklad národnostní otázky podáván rozdílně jak pro Rakousko-Uhersko, tak i pro celou jihovýchodní Evropu. *Německorakouští sociální demokraté více nebo méně trvali na představě o jakési misi Rakouska (samozřejmě reorganizovaného) na Balkáně. K. Leuthner* znovu odsuzoval Srbsko a Srby jako „ruský předvoj“.⁶⁶ *Renner* se zlobil v únoru 1909 na protirakouské „tendenční“ články západoevropských socialistů a hájil „nynější demokratickou tendenci“ Rakouska – a nadále viděl v Rakousku „jedině možný val proti ruskému imperialismu“.⁶⁷

J. Demetrović si znovu v březnu 1909 postěžoval na tento postoj a především na redakci ústředního orgánu německorakouské strany „*Arbeiter-Zeitung*“, který začal přebírat stanovisko „polooficiálního zastávce katastrofální politiky Aehrenthalovy“. Pražská „*Akademie*“ tehdy upozornila, že „toto nesprávné stanovisko, jež až do nedávna (rozuměj v polovině února a na začátku března 1909 – J. K.) zastávala »*Arbeiter-Zeitung*«, bylo v českém »Právu lidu« veřejně a se vším důrazem odmítnuto“.⁶⁸ Český sociálně demokratický tisk reagoval nyní na přelomu února a března 1909 radikálnější kritikou na „diktátorský postoj“ ministra Aehrenthala a ráznějším odmítáním „hloupého štvání vídeňských novin proti Srbsku“. Také německorakouská strana zaujímala v důsledku zvýšeného válečného nebezpečí kritičtější postoj k vládě. A tu je třeba říci, že na zasedání říšské rady ze začátku března 1909 protestoval právě Renner jménem celorakouského klubu sociálně demokratických poslanců proti „dobrodružné politice Aehrenthalově“. Český sociálně demokratický tisk komentoval jeho vystoupení velmi příznivě.⁶⁹

⁶⁶ Viz poznámku č. 50.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ *J. Demetrović*, *Balkánská politika Rakouska-Uherska, Akademie*, XIII, č. 6, str. 242.

⁶⁹ *Rovnost* 12. 3. 1909.

Názorové rozdílly mezi německorakouskou stranou a českými sociálními demokraty však trvaly nadále. Zatímco poslanec za německorakouskou sociálně demokratickou stranu Seitz prohlásil, že sociální demokraté nebudou ustupovat před Srbskem a nebudou usilovat o zachování míru za každou cenu, když skutečné zájmy Rakouska byly ohroženy; volal český sociálně demokratický poslanec *Svěcený* na adresu vlády rozhořčeně: Neopovažujte se vypovídat válku Srbsku! Nezahrávejte si s ohněm! — Dokonce i polský sociální demokrat *Daszyński* se tehdy zastal Srbska proti rakousko-uherské vládě, i když nadále považoval Srbsko za „přední stráž Ruska“. Poněkud kompromisní stanovisko zaujal kupodivu *Soukup*, který sice ve svém projevu v říšské radě v březnu 1909 litoval „ubohý a nadaný srbský národ“, ale zároveň se silnějším akcentem odmítal „srbské válečné vyhrožování“.⁷⁰

V březnu 1909 chtěla přispět k řešení bosensko-hercegovské problematiky také *Roza Luxemburová*, která v názorech rakouské sociální demokracie na rakousko-srbské napětí i na anexi Bosny vytušila „příměs nacionalismu“, a proto požádala 7. března 1909 *Antonína Němce*, aby napsal do „ruskopolské marxistické revue“ (*Przegląd socjaldemokratyczny?*) článek o postoji strany k politické situaci v Rakousku v souvislosti s anexí Bosny-Hercegoviny.⁷¹

V polovině března 1909 se napětí mezi Srbskem a Rakouskem prohlubovalo. Sociálně demokratické strany se pokusily svolat protestní schůze proti „nebezpečí války“, ale vláda pořádání demonstrací zakázala. Nebezpečí války vrcholilo v posledních osmi dnech března 1909. Dne 26. března podal sociálně demokratický klub společný pilný návrh, aby rakousko-uherská vláda pokračovala v úsilí o udržení míru. Vláda byla donucena prohlásit, že si válku nepřeje, ale oslabila toto své tvrzení dodatkem, že v případě ohrožení státu ustupovat nebude. Sociální demokraté tuto formulaci zásadně odmítli. Také v Uhrách nabádala sociálně demokratická strana dělnictvo k pohotovosti proti nebezpečí války a ještě koncem března svolávala protestní mítinky.⁷²

Až teprve koncem března nebezpečí válečné srážky Rakouska-Uherska a Srbska pominulo. Na nátlak velmocí — včetně Ruska, které prostředkovalo!⁷³ — uznalo Srbsko anexi Bosny-Hercegoviny: tak „bylo odstraněno nebezpečí války“. Výstižný komentář nálad z konce března 1909

⁷⁰ Citováno podle denního tisku. Projevy sociálně demokratických řečníků o bosenské otázce a o nebezpečí války obsahuje brožura *Die Sozialdemokratie und der Friede*, Wien 1909 (stran 50). Tato brožura dávala možnost — jak o tom referoval *R. Dannenberger* v revui *Der Kampf*, II, 8 (květen) 1909 — poznat složité obchodně politické a národnostní problémy „balkánské otázky“.

⁷¹ *Enver Redžić*, *Austrijska socijalna demokracija i pitanje Bosny i Hercegoviny*, *Prilozi za istoriju radničkog pokreta*, II, Sarajevo 1966, str. 12, pozn. č. 12.

⁷² *Erényi*, c. d., str. 410 ad.

⁷³ *DD*, II, str. 616.

podal B. Šmeral: „Hazardní hra, k níž dal na podzim 1908 podnět baron Aehrenthal a jež po šest měsíců s napínavostí kriminálního románu byla hrána diplomaty evropských velmocí...“, skončila tedy prozatím bez katastrofy.“ Tak hodnotil období šesti měsíců od října 1908 do března 1909 v dubnovém čísle „Akademie“ B. Šmeral.⁷⁴

* * *

Chceme-li závěrem hodnotit postoj rakousko-uherských sociálních demokratů, musíme znovu připomenout některé názory srbských sociálních demokratů. Srbové poznali v letech 1908–1910 rozdíl v názorech ústředního orgánu strany „Arbeiter-Zeitung“ a revue „Der Kampf“. Z článků D. Lapčeviče a D. Tucoviče z období podzimu 1908–jaro 1909 nebo i později vyplývá, že srbští socialisté vytýkali rakouským sociálním demokratům především málo energické postoje k politice rakousko-uherské vlády. Srbští socialisté kritizovali rakouskou sociální demokracii jako celek za to, že zapomněla nebo neuměla hájit a bránit ve své denní politice doma nebo navenek právo utlačovaných národů na sebeurčení. A v tomto smyslu se D. Tucovič vyslovoval o postoji rakousko-uherských sociálních demokratů jako o „nesprávném a neprinciální hledisku“⁷⁵

Tak ovšem mluvil Tucovič až na kodaňském kongresu Socialistické internacionály v létě 1910. Tehdy již věděli srbští sociální demokraté o právu národů na sebeurčení více než na podzim 1908. Srbští sociální demokraté se zabývali některými aspekty národnostní otázky zejména na svém VII. sjezdu v červnu 1909. Na tomto sjezdu SSDS znovu zdůraznila, že považuje anexi Bosny-Hercegoviny za další „rozdělení srbského národa“ a za „koloniální podmanění jedné jeho části“. Zástupci rakousko-uherské sociální demokracie nyní souhlasili se stanoviskem SSDS v období anekční krize.⁷⁶

Záměry habsburské monarchie vůči Balkánu a rakousko-srbské napětí ještě více podnítily „jihoslovanskou otázku“, a to nejen jako vnitřní záležitost Rakousko-Uherska, ale i jako problém všech jižních Slovanů. Již zmíněné projevy J. Demetroviče a O. Bauera naznačovaly i problematiku

⁷⁴ Akademie, XIII, 7 (duben) 1909, str. 321–323.

⁷⁵ D. Tucovič, Izabrani spisi, II, 325. Viz také u Zjuzjuzkiny, 182–183.

⁷⁶ Sjezdu se zúčastnili K. Renner, Fr. Soukup, A. Němec, Etbin Kristan a M. Buchinger. Renner vysvětloval neshody mezi SDSS a rakouskou sociální demokracií „nedostatkem kontaktů“ a tvrdil, že rakousko-uhersští socialisté jsou pro svobodu „celého srbského národa“, kterou skuteční mezinárodní socialistické hnutí až jednou v rámci „pospolitosti svobodných a šťastných národů“. Ale v současné době nelze řešit „bosensko-hercegovskou záležitost“ než jen úsilím za ústavní práva — samozřejmě v daném habsburském soustátí. Až bude v Rakousku-Uhersku vybojována socialisty politická moc, pak uskutečníme (my, rakousko-uhersští socialisté!) národní svobodu také na Balkáně — prohlašoval Němec. — O zásadě práva národů na sebeurčení, o rakousko-uherském imperialismu ani slovo! Citovalo podle Zjuzjuzkiny, str. 185–187.

jihoslovansko-balkánskou. Ještě v letech 1905–1907, kdy pod vlivem ruské revoluce vznikaly i v Rakousku-Uhersku optimistické představy o dalším uspořádání vztahů mezi národy a národnostmi habsburské monarchie, představovali si slovinští (*E. Kristan* z Lublani) a chorvatští (*V. Korać* ze Záhřebu) sociální demokraté, že v příštím reorganizovaném (spolkovém) Rakousku bude již zastoupen „společný jihoslovanský národ“. Od roku 1908 – a zřejmě právě vlivem anexe Bosny-Hercegoviny – se začalo pomýšlet na jednotu jižních Slovanů i na Balkáně. Naproti tomu v prostředí chorvatské buržoazie vyšel návrh programu na takové uspořádání habsburské monarchie, v níž by Jihoslované tvořili třetí stát. Na tento chorvatský program a vůbec na „jihoslovanskou otázku“ reagoval *O. Bauer* v listopadu 1908 návrhem, aby byla zesílena propaganda za uskutečnění „demokratického spolkového státu“, který by především sjednotil Srby a Chorvaty v nějaké „velké autonomní srbochorvatské společenství“, které by přitahovalo i „roztržštěné Srby“ včetně obyvatel Bosny-Hercegoviny.⁷⁷

Začátkem ledna 1909 upozorňoval na „vzrušení nacionálních myslí uvnitř mocnářství“ a na „probuzení státoprávních i národnostních otázek“ v důsledku anexe Bosny-Hercegoviny také český socialistický publicista *Fr. Modráček*. Ten považoval buržoazní programy spojení jihoslovanských oblastí v Rakousko-Uhersku s Bosnou a Hercegovinou v jeden celek uvnitř habsburské monarchie za trialismus.⁷⁸

Obsáhle se rozepsal o „dualismu a trialismu“ a o „balkánské politice Rakousko-Uherska“ *J. Demetrović*, a to nejdříve na stránkách revue „*Der Kampf*“ a pak v pražské „*Akademii*“. Demetrović odmítl trialismus a žádal federalismus, neboť demokraticky a federalisticky uspořádaný stát „otevře cestu i federalismu na Balkáně, kde by nemělo smyslu zakládat nové mladé a jen fiktivně samostatné státy“.⁷⁹ Demetrović chápal „zoufalý postoj Srbska“ (a proto žádal, aby se rakouská sociální demokracie zabývala více bojem proti vlastní vládě a neudílela jen rady Srbům), ale sám řešil otázku Bosny-Hercegoviny z hlediska chorvatského.

Demetrović sice upozorňoval na to, že vedle varianty „přimknutí všech srbsko-chorvatských zemí k Rakousku“ existuje i varianta „vytvoření samostatného srbochorvatského státu jako přední strážce evropských západních států“, ale ačkoli sám kritizoval rakousko-uherskou politiku, přál si uskutečnění první varianty: sjednocení Jihoslovánů kolem nebo uvnitř „demokratického Rakouska“, ovšem jen v případě, že se Rakousko stane „federací svobodných a samostatných národů“. To by mohl být „první krok k balkánské federaci na čele s novým, demokratickým Rakouskem“.⁸⁰

⁷⁷ Viz pozn. č. 64 a 65.

⁷⁸ *F. Modráček*, Spor o Bosnu-Hercegovinu v Rakousku-Uhersku, *Rovnost* 7. 1. 1909, str. 1.

⁷⁹ *J. Demetrović*, Dualismus oder Trialismus, *DK*, II, 5 (1. 2. 1909), str. 203–207.

⁸⁰ Týž, Balkánská politika Rakousko-Uherska, *Akademie*, XIII, 6, březen 1909, str. 241–246.

Skutečnost, že „východní otázka bude nás ještě často a vážně znepokojoval“, si uvědomoval také český sociální demokrat *Ed. Burian*, který požadoval, aby si rakouská sociální demokracie vytvořila proti oficiální rakousko-uherské politice „svou vlastní balkánskou politiku demokracie a míru“. Burian, opíraje se především o Engelsovu staf „Zahraniční politika carismu“ z roku 1890 a o novější články německých a rakouských autorů (Parvuse, Rennera aj.), viděl právě na Balkáně nejvíce nebezpečnou otázku a základní zdroj konfliktů mezi velmocemi.

Burian se obával, že Rakousko za podpory Německa bude pokračovat v politice konfliktů na Balkáně. Proto doporučoval, aby — podobně jako postupují socialisté v Německu — rakouská sociální demokracie potírala dobrodružnou zahraniční politiku habsburské monarchie. Na Balkán mají nárok pouze samy balkánské národy, ale nesmějí spoléhat na carské Rusko. Osvobození balkánských národností předpokládá jejich sjednocení; a sjednocené balkánské národnosti musí sjednotit a scelit Balkán. To bude vyhovovat politicky i obchodně nakonec i Rakousku, ovšem musí dojít ke sjednocení všech jižních Slovanů v Rakousku, Uhrách a v Bosně. Souvislost „balkánské otázky“ s poměry v Rakousku viděl Burian v „potřebě pronikavého přetvoření Rakouska ve smyslu dokonalé samostatnosti každé národnosti“.⁸¹

Národnostní otázku a v ní i „jihoslovanský problém“ promýšlel na jaře 1908 také *O. Bauer*. Tento autor pozoroval už na podzim 1908 — v článku o rakouské zahraniční politice — „zesílení národnostního principu“, a proto znovu upozorňoval na možnost přitažlivé ideje — přitažlivé pro roztržštěné Srby — „demokratického rakouského spolkového státu“.⁸² Bauer uváděl konkrétně možnost vzniku velkého autonomního srbochorvatského společenství v „demokratickém rakousko-uherském spolkovém státě“.⁸³ Zjara 1909 vylíčil Bauer „jihoslovanský problém“ historicky: vyjádřil zároveň sympatie pro těžké postavení Jihoslovanů a pro jejich spravedlivé tužby.

Bauer nejdřív upozornil, že mezi Jihoslovany (Bauerova terminologie) existují různé názory na sjednocení: proti velkocharvátskému programu (trialismus v habsburské monarchii) se staví program velkosrbský (sjednocení se Srbskem). Stoupenci prvního programu vítali anexi Bosny, stoupenci velkosrbství anexi odsuzovali. Kdyby se Jihoslované v Rakousku-Uhersku mohli spojit, pak by mohl trialismus uvolnit cestu k federalizaci říše. Stalo se jinak, a Evropa se domnívá, že velkosrbství je jediné myslitelný program Srbochorvatů: Rakousko se jeví evropským národům reakčním státem. Srbsko je však slabé a nedojde k cíli vlastními silami: hledá pomoc v Rusku a jeho vojsko se tak stává nástrojem carismu. Spor mezi Záhřebem a Bělehradem o sjednocení Jihoslovanů je provázen sporem velmocí o řešení poměrů na Balkáně. Tak zůstává „srbský problém“ jedním ze zdrojů nebezpečí, které větší kapitalistickému systému států zhroucení.⁸⁴

⁸¹ *Ed. Burian*, Balkánská politika, Akademie, XIII, 7, duben 1909, str. 289 ad.

⁸² V této souvislosti poukázal Bauer na rozdíl mezi starým a novým „demokratickým velkorakušanstvím“, které by mohlo uskutečnit jednotu a svobodu (!) národů. — *Weber*, Elemente unserer auswärtigen Politik, DK, II, 2, (1. 11. 1908), str. 57.

⁸³ *O. Bauer*, Gefahren des Reformismus, DK, II, 6 (1. 3. 1909), 241–245.

⁸⁴ *H. Weber*, Das südslawische Problem, DK, II, 7 (1. 4. 1909), 288–294.

V dalších svých člancích z roku 1909 zkoumal Bauer národnostní otázku v Rakousku a v celé „východní Evropě“, aby tak zjistil celkovou tendenci své doby. Zklamán vnitřním vývojem v samém Rakousku (kde vláda odpovídala na prohloubení národnostních sporů rozpouštěním říšské rady a zemských sněmů) a pozoruje zesílené národnostní hnutí také v Uhrách a v Rusku, domníval se Bauer, že „nyní stojíme na prahu období, jemuž vtiskují ráz na Západě boje tříd o moc ve státě a na Východě boje národů o státnost“. Toto konstatování není přesné, protože ve skutečnosti boj o moc prováděli především dělníci v Rusku. Lze však kladně hodnotit další Bauerovo prohlášení: „My (rozuměj socialisté v Rakousku — J. K.) povedeme ve spolku s proletariátem Západu boje o dobytí politické moci a ve spolku s národy Východu se musíme bit za právo na sebeurčení národů.“ Nejříve však je nutné, pokračoval Bauer, aby si národy Rakouska vydobýly demokratickou ústavu. Sociální demokracie musí vypracovat takový konkrétní národnostní program, který by se stal návodem a vzorem i jiným.⁸⁵

V Uhrách vyvolala anexe Bosny-Hercegoviny určité diskuse o národnostní otázce a zejména maďarský radikální politik O. Jászi (který spolupracoval velmi těsně se sociálně demokratickou stranou) posuzoval události na Balkáně mimo jiné i se zřetelem k té skutečnosti, že ve střední a jihovýchodní Evropě dochází k oživení národního sebevědomí. Rozšíření monarchie po anexi Bosny-Hercegoviny a zvětšení počtu jejího slovanského obyvatelstva otřese základy dualismu — domníval se Jászi — a vynutí si nové řešení, jež bude záviset ve velké míře nejen na mezinárodní situaci, ale i na postoji, jaký zaujme dělnické hnutí. Vedení SDSU se však na důsledky nových poměrů, na možnost přeměn národnostně teritoriálních v Uhrách nepřipravovalo. Maďarští sociální demokraté se sice zajímali o vývoj dělnického hnutí v Bosně a v Srbsku, jejich zástupce M. Buchinger navštívil sjezdy těchto stran na jaře a v létě 1909, ale zatímco K. Renner na sjezdu srbské sociální demokracie v Bělehradě v červnu 1909 připomínal ve svém vystoupení úsilí německo-rakouské sociální demokracie o svobodu a samosprávu národů, Buchinger se omezil jen na obecné prohlášení o společných úkolech v boji proti imperialismu. Teprve až v listopadu 1909 se zabývala „Népszava“ důsledky maďarského nacionalismu na nálady balkánských národů, upozorňovala na národnostní a politicko-sociální útisk Jihoslovanů v Rakousku i v Uhrách, chápala objektivní příčiny velkosrbské ideje a uvědomovala si přitažlivost „jinak zaostalého“ Srbska pro Jihoslovany v habsburské monarchii. SDSU však nadále věřila tomu, že když dojde v Uhrách k demokratizaci a když národy dostanou možnost zlepšit svůj

⁸⁵ O. Bauer, Der Weg zur Macht (recenze na brožuru K. Kautského), DK, II, 8 (1. 5. 1909), 337—344. Týž, Die Lehren des Zusammenbruchs, DK, II, 11 (1. 8. 1909), str. 475 ad.

*národní a hospodářský rozvoj, že si nebude žádný národ přát opustit společný státní svazek.*⁸⁶

Tuto víru v možnost takové přestavby svého státu, který nadále udrží jednotu svých hranic, měli i německorakouští a také jiní sociální demokraté Rakouska čili Předlitavska. V „*nové Rakousko*“ věřil zejména *Karel Renner*, který před zahájením sjezdů německorakouské a české sociální demokracie v září 1909 opět připomínal jako nejbližší úkol všech sociálních demokratů především potřebu „národní samovlády“, totiž autonomie.⁸⁷ Také *B. Šmeral* viděl tehdy jedině možné řešení složitých národnostních poměr a konfliktů ve střední Evropě v reorganizaci Rakouska a celé habsburské monarchie na základě autonomie národnostně ohraničených území a na základě národně personálních svazů.⁸⁸ A také *slovínští sociální demokraté*, kteří na svém sjezdu v Lublani v listopadu 1909 žádali řešení národnostní otázky v celé říši, se spokojovali s „národnostní autonomií na principu personality“. Důležité však bylo na rezoluci z tohoto sjezdu, kterého se zúčastnili i sociální demokraté z Chorvatska-Slavonska a Bosny-Hercegoviny, že se znovu vytyčoval cíl sjednocení „jednoho jihoslovanského národa“ nejdříve v Rakousku-Uhersku a pak i dalších Jihoslovanů „kolem nového a nestranného Rakousko-Uherska“.⁸⁹ Takové stanovisko vyhovovalo také *V. Adlerovi* a *K. Rennerovi*, kteří se rovněž zúčastnili tzv. tivolské konference jihoslovanských socialistů.

Na první pohled svědčí rezoluce z jednotlivých sjezdů národních organizací sociálních demokratů v habsburské monarchii o shodě v názorech na řešení národnostní otázky. Skutečnost však byla jiná. Národnostní rozpory nabývaly po roce 1907 na síle, a tak *byl O. Bauer v srpnu 1910 velmi pesimistický ve svém pohledu na budoucnost Rakouska: „Dnes vidíme před sebou zcela jiný obraz než ten, který jsme očekávali r. 1907.“*

Změna začala — domníval se Bauer — v lednu 1908, kdy zesílila závislost rakouské říše na kapitalistických velmocích a kdy po anexi Bosny-Hercegoviny nastalo velké zbrojení, zesílil vliv dvorských kruhů a militaristů na vnitřní politiku Rakouska a vzrostla nedůvěra vládnoucích tříd ke slovanským národům. Bauer se sice domníval, že období „reakce“ bude jen „epizodou“, která brzy přejde, ale přece jen počítal s „politickou stagnací“ doma i jinde v Evropě „na nějakou dobu“. V zostřených národnostních sporů mezi Čechy a Němci nebo mezi Slovinci a Němci, Poláky a Ukrajinci atd. viděl Bauer velké nebezpečí pro dělnické hnutí. Bauer dokonce i pochyboval o účinnosti nějakého nového národnostního programu ve straně. „*Hodina historického činu, který vybuduje na troskách starého Rakouska novou státní budovu, dosud ještě neodbila...*“⁹⁰

⁸⁶ *Erényi, c. d., 402—405.*

⁸⁷ *K. Renner, Drei Parteitage, DK, II, 12 (1. 9. 1909), 529—535.*

⁸⁸ *Protokol IX. sjezdu Československé strany sociálně demokratické.*

⁸⁹ *J. Demetrovič, Problém Jihoslovanstva a sociální demokracie, Akademie, XIV, 4, leden 1910, str. 145. — France Klopčič, Slovenska socijalna demokracija in makedonsko vprašanje pred prvo svetovo vojno. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja. Ljubljana 1972, roč. 1971—1972/1—2, 281—294.*

⁹⁰ *O. Bauer, Ruhepausen der Geschichte, DK, III, 11 (1. 8. 1910), 481 ad.*

1. Vývoj v Turecku po dubnu 1909

Od poloviny dubna 1909 se pozornost Evropy obracela opět k Turecku. Ačkoli se mladoturci začali od ledna 1909 orientovat v zahraniční politice na Německo, mnoho si tím ve svých domácích i zahraničních problémech nepomohli. Toho využili stoupenci starého absolutistického sultánského režimu a provedli v *Cařihradě dne 13. dubna převrat*.¹ Změna ve vládě turecké říše však netrvala dlouho. Zasáhly opět vojenské oddíly z Makedonie, které podporovány také tentokrát podobně jako v červenci 1908 ozbrojenými skupinami i netureckého obyvatelstva včetně příslušníků levice Makedonsko-odrinské revoluční organizace² (dále MORO) obsadily dne 26. dubna 1909 Cařihrad a sesadily sultána Abdula Hamida II. Mladoturecká vláda nového sultána Mehmeda V. pak pokračovala v zahraničně politické linii z ledna—února 1909.³

Odražení prosultánského puče z dubna 1909 znovu uvolňovalo politický život v Turecku, především v Makedonii, kde v prostředí slovanského obyvatelstva vzbudila pozornost činnost „Národní federativní strany“ (zpočátku se nazývala „Bulharská národní federativní strana“), která vznikla z levice MORO a dávala si za cíl přispět k přeměně Turecka v nějakou „východní federaci“. Národní federativní strana (dále NFS) vystupovala proti programu „Svazu bulharských ústavních klubů“, které pomýšlely na připojení Makedonie k Bulharsku: NFS hájila program decentralizace Turecka na zásadách samosprávy národů či národních oblastí. Cílem změn v Turecku mělo být vytvoření „východní federace“. *Reorganizované Turecko by spolu s balkánskými národy vytvořilo volnou federaci nebo konfederaci*. NFS byla ochotna ke spolupráci s Turky při organizování státně politického života v Makedonii, popřípadě na zásadě států „dvou národů“ (tureckého a „slovanského“). Mladoturci trvali na své velkoturecké ideji a od podzimu 1909 omezovali politický život ve své zemi. Činnost NFS byla pak podlomena rozpory ve vedení, aktivizací probulharské části MORO a vůbec celkovými poměry ve státě.⁴

Mladoturecký převrat umožnil v osmanské říši také *zakládání socialistických spolků* a rozvoj socialistického hnutí. I v tomto směru byla Makedonie v popředí. Ve Skopji se uskutečnila r. 1909 první prvomájová manifestace v Turecku a v Soluni se konal v létě téhož roku první dělnický mítink za účasti 6000 dělníků. V září 1910 byla založena v Cařihradě „Osmanská socialistická strana“, již pomáhal zejména francouzský

¹ Novičev, Turcija, 124 ad.

² InMN, II, 305—307 ad.

³ DD, II, 616. Starší západoevropskou literaturu shrnuje Šusta, Světová politika, VI, Praha 1931, str. 253, 245—246.

⁴ InMN, II, 307—319.

socialista *Jean Jaurès*.⁵ V té době postupovala mladoturecká strana a vláda protirevolučně a protisocialisticky. Vedení Osmanské socialistické strany bylo v prosinci 1910 většinou pozatýkáno, část funkcionářů byla deportována do Anatólie, tisk byl omezen, kluby strany uzavřeny. Socialistická strana však přece jen udržela a obnovila svou činnost a v období voleb do parlamentu r. 1911 rozvířila kampaň za uskutečnění všeobecného volebního práva, pracovního zákonodárství apod.⁶

Od r. 1909 vystupovali mladoturci radikálně také proti hnutí netureckých národností. Bylo zakázáno hnutí ozbrojených čet a zrušeno právo nosit zbraně. První zákaz se dotýkal Makedonie, druhý pak zejména Albánců. Z dnešního hlediska se jeví tyto zákazy pochopitelné, ale tehdy bylo právo nosit zbraň znakem osobní a politické svobody některých vrstev netureckého obyvatelstva. Provádění tohoto nařízení vyvolalo v Makedonii a v Albánii řadu potyček: v Albánii pak došlo již v roce 1910 k povstání proti turecké moci.⁷

Zatímco v Německu a Rakousku-Uhersku se trvalo v letech 1909–1911 na poměrně příznivém nebo v podstatě kladném hodnocení „nového Turecka“ — a zejména v německém prostředí se psávalo o „vycházejícím půlměsíci“ a o „německo-tureckém přátelství“ —, začaly se v balkánských státech ozývat brzy po dubnu 1909 nové kritické názory na adresu mladoturků. Názory bulharské, srbské a řecké buržoazie byly pochopitelně ze zásady nepřátelské: sousední státy si už dávno nárokovaly připojení části území evropského Turecka. Nás proto zajímá opět především stanovisko socialistů.

Všimněme si nejdříve *názorů socialistů z evropského Turecka* a pak z jednotlivých balkánských států.

V Makedonii existovaly dělnické spolky již před rokem 1908 a byli tu již před mladotureckým převratem i stoupenci sociální demokracie, kteří se stávali členy sociálně demokratických stran Bulharska nebo Srbska či Řecka. Koncem roku 1908 rozvinula v Makedonii činnost „*Makedonsko-odrinská sociálně demokratická skupina*“ (dále MOSDS) na čele s *Vasilem Glavinovem*. Členové této organizace byli ve spojení s bulharskými sociálními demokraty-těšňaky, ale v souhlasu s vedením bulharské strany usilovali o takovou činnost, která by zapojila do jejich hnutí všechny stoupence socialismu v evropském Turecku bez rozdílu národnosti a rasy,

⁵ Tamtéž. — K. Milutinović, *Federalističke koncepcije Svetozara Markovića a D. Tucovića*, *Balkanica*, V, Beograd 1974, 102 ad. uvádí, že francouzská socialistická strana na čele s Jaurèsem pozdravila mladotureckou revoluci jako pokrokové hnutí a naivně věřila tomu, že lze přeměnit tureckou říši vnitřními reformami v moderní evropský ústavní stát.

⁶ *Novičev*, Turcija, 124–125.

⁷ Pro historika jsou dodnes cenným pramenem pro poznání postojů západoevropské a zejména francouzské veřejnosti články R. P i n o t a z „*Revue des Deux Mondes*“ ze září 1908 až června 1911. Tyto články se staly základem jeho knihy *L'Europe et la Jeune Turquie*, Paris 1911.

a to na zásadě uznání třídního boje. Proto orgán MOSDS, „*Rabotničeska iskra*“, odmítal spolupracovat s MORO a NFS jako organizacemi domněle maloburžoazními a nacionalistickými. Podobné výtky bylo možno slyšet v řadách MOSDS také na adresu „*Socialistické federace*“ v Soluni, jejíž list „*Rabotničeski vesnik*“ byl tištěn dokonce ve čtyřech jazycích (i turecky), ale na jejichž slovansko-bulharské členy měli snad vliv bulharští „širocí“ sociální demokraté.⁸

„*Rabotničeska iskra*“ se dívala na mladoturecký režim velmi kriticky. Obnovenou ústavu z roku 1867 hodnotila jako obnovu dohody sultána se statkáři. Mladoturecká revoluce nebyla lidová revoluce, byl to plod inscenovaného převratu.⁹ Makedonští sociální demokraté uznávali rozdíl mezi starým abdulhamidovským režimem a novou mladotureckou vládou, ale kritizovali mladoturky za to, že neposkytli dělnické třídě volební právo. Kritizovali i činnost parlamentu v Cařihradě (v němž byl zastoupen představitel „*Socialistické federace*“). *Na stránkách časopisu „Rabotničeska iskra“ se objevovaly charakteristiky mladotureckého režimu jako „moci begů a čiflikářských statkářů“, kteří používali ideologii panturkismu.* Proto sociální demokraté nepovažovali mladoturky za revoluční stranu a naopak ji kritizovali za to, že nedávala lidu dostatečná práva a že měla v úmyslu stávající práva ještě více ohraničit a likvidovat. Zároveň však sociální demokraté v Makedonii ještě v letech 1910—1911 věřili, že může dojít v Turecku ke zrevolucionizování politického života: nikoli však zásluhou mladoturků nebo buržoazních stran, ale bojem dělnické třídy a sociální demokracie, která povede lid k dělnicko-socialistické revoluci.¹⁰ Proto také byli makedonští sociální demokraté ochotni pracovat se socialisty všech národností osmanské říše v jedné společné a třídně uvědomělé socialistické straně.

Tímto stanoviskem byl dán i postoj makedonských sociálních demokratů k důležité a velmi složité otázce o dalším uspořádání národnostních a správních poměrů evropského Turecka: *MOSDS se dívala na obyvatelstvo Makedonie jako na „směs národů“.* Hodnotic bulharské či probulharské, prosrbské a prořecké národní hnutí především jako boj o církevní práva a státní nezávislost, odmítala skupina V. Glavinova vůbec národní osvobození jako záležitost buržoazie — jako nacionalismus. Odmítala nejen činnost buržoazního „Svazu bulharských ústavních klubů“,

⁸ InMN, II, 337—338. — Ivanovski, *Balkanskite socijalisti i makedonskoto pradžaně od 90. tite godini na XIX vek do sozdavaněto na Tretata internacionala, Skopje 1970, 264—268.* O socialistickém hnutí v Makedonii St. Velikov, *Sur le mouvement ouvrier et socialiste en Turquie après la revolution jeuneurque en 1908, Etudes Balkanique, I, Sofia 1964, 29—48.* — Na činnost „Fédération Socialiste“ v Soluni působili také srbští sociální demokraté (D. Tucović). Literaturu o tom uvádí Milutinović, c. d., *Balkanica, V, str. 114.* — Bulharští sociální demokraté vytýkali Socialistické federaci, že podporovala mladoturky.

⁹ Ivanovski, c. d., str. 279.

¹⁰ Tamtéž, str. 282.

který si přál spojení makedonsko-tráckých Bulharů s Bulharskem „za každou cenu“, ale i činnost „maloburžoazní“ Národní federativní strany. Věřic v možnost řešení národnostní otázky na Balkáně v rámci reorganizovaného Turecka a celé jihovýchodní Evropy, přijímala MOSDS ideu balkánské federace jako nejvhodnější východisko.¹¹

Velmi ostrou kritiku mladotureckého režimu vyslovili bulharští a srbští sociální demokraté. D. Blagoev hodnotil mladotureckou revoluci z července 1908 negativně již v srpnu 1908 (jako „vojenské spiknutí“ anebo jako „feudálně buržoazní revoluci“) a brzy po dubnu 1909 vyslovil znovu pochybnosti o tom, zda je Turecko s to provést takové reformy, aby se mohlo upevnit jako moderní stát.¹² Tehdy v roce 1909 byl Blagoev ochoten počítat s Tureckem jako se členem balkánské celní unie, jako s předstupněm k balkánské federaci. Koncem roku 1909 psal Blagoev o tom, že také Turecko spolu s balkánskými státy je ohroženo zájmy evropských kapitalistických velmocí.¹³ Vývoj situace v Turecku od konce roku 1909 nutil bulharské sociální demokraty-těšňaky, aby si znovu a více všímali poměrů v osmanské říši. U příležitosti druhého výročí mladotureckého převratu přihlásil se Blagoev ke svým skeptickým názorům z roku 1908 a považoval je nyní po dvou letech trvání mladoturecké vlády za potvrzené současným stavem.

Nyní v létě 1910 se Blagoev domníval, že mladoturci provádějí zhoubnou politiku jako předchozí sultánský režim. Blagoev kritizoval zejména tu skutečnost, že mladoturecká vláda se snaží celé dva roky o to, jak upevnit nadvládu tureckého živlu v celém státě. Blagoev upozornil dále na to, že idea práva národů na sebeurčení je Turky považována za přestupek proti jejich zákonům a za zradu na státu — že je pronásledována tak krutě jako kdysi za abdulhamidovského režimu. Konkrétně si stěžoval Blagoev na postup mladoturecké vlády proti Bulharům v Trákií a v Makedonii. Mladoturci, místo aby dali Bulharům a dalším národům rovnoprávnost a samosprávu, obnovují abdulhamidovskou politiku oslabování jednotlivých národností např. politikou výkupu půdy pro turecko-muslimské muchadžiry apod. Mladoturkům se však nepodaří poturčit bulharské či křesťanské obyvatelstvo Makedonie. Počinání mladoturků v Makedonii vyvolává opět „bolavou otázku“ Turecka, totiž „makedonskou otázku“. Místo aby zabránil nacionalismu, namísto aby vytvořil podmínky pro zespolení národů na Balkáně, vyvolává mladoturecký režim všechny staré bolesti a strasti v jihovýchodní Evropě.¹⁴

Kritické názory na mladoturecký režim vyslovili i srbští sociální demokraté: *D. Tucović, D. Popović* i další. Příznivé stanovisko srbských sociálních demokratů k mladotureckému převratu z července 1908 se

¹¹ Ivanovskí považuje tuto orientaci za „velmi problematickou“, kdežto představy Národní federativní strany a soluňské Socialistické federace charakterizuje jako „mnohem reálnější“.

¹² Blagoev, *Politické izgleđi, Sáčinenija*, T. 13, str. 327.

¹³ Blagoev, *Balkanskiat vapros i socijaldemokracija, Sáčinenija*, T. 14, str. 494 až 495.

¹⁴ Blagoev, *Turcija i Bálgarija, Sáčinenija*, T. 14, 89—97. Blagoev hodnotil postoj velmocí k Turecku jako pokus udržet na Balkáně status quo.

začalo měnit již na podzim 1908. Odražení prosultánského puče z 26. dubna 1909 však hodnotil Popović kladně: viděl v této akci projev vůle širokých lidových mas na rozdíl od převážně vojenského charakteru převratu z července 1908. Popović proto schvaloval účast levice MORO na potlačení kontrarevolučního puče z dubna 1909. Později však Popović kritizoval mladoturecký režim za to, že si přivlastnil všechny vymoženosti revoluce jen pro sebe. Ale lidové masy v evropském Turecku se daly do pohybu a nikdo je nezastaví, ani represálie mladoturků.¹⁵

V červnu 1910 navštívil D. Tucović tzv. Staré Srbsko a své dojmy vyjádřil v článku nazvaném příznačně „Ze země šibenic“. Tucović cestoval v severní části tehdejšího evropského Turecka v době, kdy evropský tisk psal na základě tureckých úředních zpráv o tom, že Turci energicky potlačili albánské povstání a že jsou s to uzdravit „nemocného muže na Bosporu“. Tucović se naopak na základě svých zkušeností z této cesty po Turecku domníval, že v osmanské říši není možný žádný normální politický život: *kdo pozná Turecko, musí ztratit poslední zbytek víry, že by v Turecku byl možný rozvoj k politickým svobodám, na které se snad věří v Evropě.*

Ke zprávám evropského tisku o poměrech v Turecku je třeba zachovávat se s co největší rezervou. Turecko se nyní nalézá daleko více než jiné země balkánské v rukou evropského kapitalismu. Evropský kapitál tu exploatuje všechny zdroje bohatství. A evropský kapitál se málo zajímá o to, aby poznal problémy Turecka: albánskou otázku, postavení Arménů nebo křesťanských obyvatel Starého Srbska a Makedonie. Evropské veřejné mínění je lhostejné k postavení podrobených národů Turecka. „Dnešní režim v Turecku předčí svými hrůzami známou vládu nejběsilejších tureckých pánů nebo ruských gubernátorů. Není ani takových příkladů v historii tyranie lidí, které by bylo možno srovnat s Tureckem. Naše obavy, o nichž jsme se zmínili nedávno, se potvrdily v plné míře.“ Myslí-li se o budoucnosti Turecka, pak dnešní politika mladoturků není cestou ke změně: nikoli tyranie, šibenic, vyhánění a okovy, ale svobodný rozvoj potřebuje lid Albánie, Makedonie a Starého Srbska. Jinak nebude možná cesta k takové balkánské federaci, v níž by jinak Turecko mohlo mít významnou úlohu a mělo by proto mít i zájem na jejím uskutečnění.¹⁶

Nebylo náhodné, že Tucovićův článek přetiskl D. Blagoev ve své revui „*Novo vreme*“ — a že se představitelé Srbské sociálně demokratické strany (dále SDSS) a Bulharské sociálně demokratické dělnické strany-těšňaků (dále BSDDS) domlouvali v létě 1910 na společném „*Memorandu SDSS a BSDDS mezinárodnímu socialistickému kongresu v Kodani o situaci v Turecku*“. V tomto memorandu pro VIII. kongres Socialistické internacionály, který se konal od konce srpna do 5. září 1910, se pravilo:

Mladoturecké hnutí vzplanulo ve chvíli, kdy anarchie v Makedonii dostihla svého vrcholu a kdy se Turecko nacházelo před novou intervencí velmocí a kdy i celé Evropě hrozilo nebezpečí nových válečných konfliktů... Z těchto důvodů byla akce

¹⁵ Ivanovski, str. 312.

¹⁶ Tucović, Iz zemlje vešala, Borba, juni 1910. — Blagoev, Iz socijalistička pečat, Sačinjenja, T. 14, 101–102.

mladoturků pozdravena jako historický fakt, který udělal škrt přes rozpočet kapitalistických států Evropy. Akce mladoturků byla pochopena jako šťastné východičko z obecného nebezpečí a v mladoturcích se viděli neočekávaní spasitelé země a světového míru.

Naší povinností — pravilo se dále v memorandu — je, abychom před socialistickým světem konstatovali, že mladoturci nesplnili ani jeden ze svých slibů. Naopak mladoturci svými zločinnými a násilnými činy překonali daleko starý režim Abdul Hamida. Zatímco starý režim se pokoušel udržet moc podporováním jedné národnosti proti druhé, mladoturci usilují zvěčnit svou nadvládu nad ostatními národy své země přímým a mechanickým nátlakem nejhruššího druhu: stavem obležení, vyhlazováním obyvatelstva, potlačováním jakéhokoliv hnutí a ubíjením jakéhokoli života.

Hodnocení tohoto dokumentu srbských a bulharských sociálních demokratů není doposud úplně shodné. Zatímco v srbské historiografii se zdůrazňuje skutečnost, že účastníci VIII. kongresu Socialistické internacionály zůstali k tomuto „oprávněnému dokumentu“ takřka úplně „němí“,¹⁷ soudí makedonští autoři, že citované srbsko-bulharské memorandum podávalo příliš negativní hodnocení mladotureckého režimu a že mělo ve svých důsledcích negativní vliv na formulaci hlavních úkolů socialistického hnutí v Makedonii.¹⁸

Názory, že snad toto memorandum srbských a bulharských sociálních demokratů bylo příliš kritické proti mladoturkům, by mohl potvrdit *postoj bývalého bulharského a tehdy v roce 1910 rumunského sociálního demokrata MUDra Krsta Rakovského, který na zasedání Mezinárodního socialistického byra v říjnu 1908 pomáhal prosazovat rezoluci o „turecké otázce“ tak, aby byl v její první části pozdraven pád abdulamidovského režimu a aby byly projeveny sympatie mladotureckému vítězství. Rakovský ještě v roce 1909 referoval exekutivě MSB: „Bojoval jsem pro upevnění nového režimu v Turecku a budu pro něj bojovat i nadále.“¹⁹ Na této linii podpory mladotureckému režimu stál tehdy i později již zmíněný francouzský socialista *Jean Jaurès*. Rakovský pomáhal prosazovat také na VIII. kongresu Socialistické internacionály v Kodani přijetí zvláštní rezoluce „o turecké otázce“, kterou poslala do Kodaně Socialistická federace ze Soluně. Tato rezoluce vyslovovala v podstatě souhlas s mladotureckým režimem. Bulharští těšňaci tuto rezoluci rezolutně odmítli a posměšně se ptali, kdo vlastně tuto rezoluci podepsal.²⁰ Také zastupce rakouské sociální demokracie *K. Seitz* a francouzský socialista *P. Louis* nebyli se zněním rezoluce spokojeni, a navrhovali proto takové dodatky, v nichž se upozorňovalo na nedostatky a chyby mladotureckého režimu. Komise pro rezoluci pak vskutku přijala návrh Seitzův. *Bulhar-**

¹⁷ Milutinović, *Balkanica V*, str. 103.

¹⁸ D. Zografski, *Za robotničkoto dviženje vo Makedonija do balkanskata vojna*, Skopje 1960, str. 293. Ivanovski, 312–313.

¹⁹ Haupt, *Der Kongreß fand nicht statt*, str. 49.

²⁰ Blagoev, *Kopengagenskiyat kongres, Säčinenija*, 14, 128 — uvádí, že „Rabotničeska iskra (orgán sociální demokracie v Soluni) o tom nic nevěděla.

ští *těšňaci* však podali jménem své strany a Srbské sociálně demokratické strany jinou deklaraci (vystoupení V. Kolarova), v níž naopak dokazovali, že mladoturecká strana není pokrokovou a revoluční stranou, ale že pokračuje v šovinistické politice útisku jako kdysi za Abdul Hamida II.²¹

Zdá se, že projev D. Tucoviće, dále srbsko-bulharské (či bulharsko-srbské) memorandum a pak i vystoupení V. Kolarova na VIII. kongresu Socialistické internacionály proti soluňské rezoluci měly vliv na formování „veřejného mínění“ mezinárodního socialistického hnutí o „turecké otázce“. Schůzka socialistických skupin z makedonských měst a z Cařihradu, která se konala začátkem ledna 1911 v Soluni a jejíž účastníci požadovali podporu Socialistické internacionály v boji proletariátu osmanské říše proti nastávající reakci v zemi, rovněž přispěla k dovršení změny názorů socialistů střední a západní Evropy o mladoturcích. V evropském tisku se začalo častěji protestovat proti pronásledování socialistů v Turecku a režim mladoturků byl nyní posuzován a odsuzován přísněji než dříve.²²

Kriticky hodnotil mladoturky Karel Radek v článku „Charakter a perspektivy turecké revoluce“ z června 1909 v časopise polských sociálních demokratů „Przeгляд Socjaldemokratyczny“. Radek, který spolupracoval s ruskou i s německou sociální demokracií, připravil se ke svému článku důkladnou četbou starších i novějších spisů o Turecku a také čerpal z článků časopisů „Die neue Zeit“, „Der Kampf“, vídeňského „Der Orient“ aj. Opíraje se rovněž o dokumenty ruských sociálních demokratů (projevy poslanců v dumě), o články z časopisů „Obrazovanije“ anebo „Golos socijaldemokrata“ (zde poznal i známý článek K. Rakovského „Panslavizm i reakcija“), pokusil se Radek nejdříve vylíčit historii cílů „carismu na Balkáně“. Z postupu carské vlády z března 1909 Radek usoudil, že carismus nechce válku kvůli balkánským národům. Tímto zjištěním se Radek zásadně odlišoval o jiných polských sociálních demokratů a především od pravicových socialistů z řad PPS a ovšem i od některých německých sociálních demokratů, kteří nadále hledali „hlavní nebezpečí“ pro Evropu v carském Rusku.

V další části svého příspěvku pojednal Radek také o společenských základech turecké revoluce a o silách kontrarevoluce. Východiskem jeho úvah byly výsledky diskuse R. Luxemburgové, Ed. Bernsteina a K. Kautského proti turkofilskému stanovisku W. Liebknechta z let 1896–1897 a Engelsova teze z roku 1890 o tom, že „Turecko podobně jako jiné východní státy nelze smířit s kapitalistickou společností“. V kapitole „národnostní otázka a odstředivá hnutí“ odhadoval Radek, že v evropském Turecku žije přes 6 mil. obyvatel, z toho 1 mil. Bulharů, 1/2 mil. Srbů, Albánců 1,2 mil., 1 mil. Řeků, 1,2 mil. Turků, 0,25 mil. Kucovlachů apod. Radek považoval postavení Turků za nejisté. V Makedonii byl sice právě klid, ale celkové

²¹ Blagoev, Meždunarodnijat kongres, Săčinenija, 14, 489–490.

²² Haupt, c. d., str. 49.

poměry — nedokončené národní uvědomění mas, nemožnost provést rozdělení promíšeného obyvatelstva — nedávají příliš naděje, že mladoturci budou s to vyřešit „chronické nemoci“ v Turecku. Zlato ze Sofie a odjinud pravděpodobně brzy podnítí nová hnutí ozbrojených komitů v Makedonii a jinde. Albánci již nyní pozorují, že jim mladurci autonomii nedali a že naopak „nové Turecko“ jim bude horším nepřítelem než Turecko za Abdul Hamida. Albánci budou podporováni z Itálie.

V závěru této části svého příspěvku vyslovil Radek názor, že samo národnostní složení osmanské říše nemusí být základní příčinou nesnází mladotureckého režimu. Příklad z Ruska dává „znalcům národnostní otázky“ důkaz o tom, že existence mnoha národností v jednom státě nemusí být překážkou revoluce, pokud ovšem ekonomický vývoj spojuje buržoazii nebo proletariát nezávisle na národnosti. V Turecku však takové spojení není. A protože nebylo možno očekávat „novodobý ekonomický vývoj“ v Turecku za nějakou krátkou dobu, odpovídal si Radek na otázku „Co asi bude dále v Turecku?“ *velmi pesimisticky*. Sám považoval politický režim v Turecku za vojenskou diktaturu.

Němečtí sociální demokraté dávají mladoturkům různé rady, aby se snažili získat pro revoluci lidové masy sociálními reformami, ale jsou to rady naivní: reformy vlastnictví půdy přece zaženou statkáře do tábora reakce. Nedostatek sociálně politického programu mladoturků je jednak projevem jejich vojenskobyrokratického původu, jednak důsledkem neexistence skutečného lidového hnutí. Mladoturecká diktatura není tvůrčím revolučním útokem proti reakci, ale je to diktatura malé menšiny, která se drží při moci jen zjevným násilím. Ještě štěstí, že nebezpečí intervence ze strany velmocí je paralyzováno jejich vzájemným soupeřstvím.

Z celkové situace domácí i zahraniční vyvodil Radek závěrečný soud, že je třeba vidět situaci v Turecku „bez růžových brýlí“ anebo spíše pesimisticky. Existuje sice ještě možnost zreformování osmanské říše, ale podle všeho spíše hrozí Turecku, že bude rozebráno anebo mu budou odňata četná území.²³

Pesimisticky končily úvahy o Turecku také v člancích *Otta Bauera*, který rovněž hodnotil mladotureckou vládu jako „militaristickou“ a jako „vojenskou vládu“,²⁴ která stojí před obtížnými úkoly vůči nespokojeným netureckým národnostem. Bauer viděl obtíže mladoturků v jejich úsilí o centralizaci říše: toto úsilí je oprávněné, ale zároveň zhoršuje jejich postavení. Rozšiřujíc svá práva na řízení státu i v územích, kde až doposud žily kmeny v naturálním hospodářství (Albánie, východní Libanon, Kurdistan a Arábie), vyvolala mladoturecká vláda u tamních národností vzruch a odpor, který potlačila v únoru 1911 jen dočasně.

„Ale nebezpečí se stává nyní pro Turecko strašně velké“, konstatoval Bauer koncem února 1911. Stačí nějaká porážka v Arábii a opět se uvolní boj Bulharů, Srbů,

²³ Przegład Socjaldemokratyczny, V, č. 11, květen 1909, str. 34—42 a č. 12, červen 1909, str. 163—173.

²⁴ O. Bauer, Ruhepausen in der Geschichte, DK, III, 11, 1. 8. 1910, str. 495: „Militaristická vláda mladoturků jen s námahou hasí požár v Albánii a Makedonii.“ — Týž, Österreich-Ungarn und Italien, DK, IV, 6, 1. 3. 1911, str. 245—251.

Reků a jiných v Makedonii proti sobě navzájem a proti společným pánům. Bulharské oddíly se pak mohou dostat až k Drinopolu. Také z hlediska zahraničně politického považoval Bauer situaci Turecka za „povážlivou“. Už koncem roku 1910 poukázal Bauer na postoj velmocí vůči Turecku či proti němu. „Boj Anglie a Francie proti Turecku ztěžuje situaci mladoturků a vzbuzuje naděje křesťanských národů na Balkáně, které směřují k obnově bojů makedonských čet (Bandenkämpfe).“²⁵ Vzpoury v Albánii, Arábii, východním Libanonu a Kurdistanu oslabují síly mlado-tureckého režimu a oslabují jej i vůči zahraničí. Turecko se stává opět objektem sporů velmocí. Dává-li přednost německému kapitálu při výstavbě železnic, pak Anglie klade Turecku překážky nejen finanční, ale povzbuzuje vzbouřenecké kmeny v Asii i revolučně v Makedonii.²⁶ Kdyby se Turecko odklonilo od Německa a hledalo oporu u západoevropských států, nebylo by na tom asi o nic lépe. Anglie si nepřeje silné Turecko, protože renesance mohamedánského státu povzbuzuje revoluční hnutí v Egyptě, Persii a jinde proti britskému panství. A tak se nachází Turecko všude ohroženo. Od Albánie až k Perskému zálivu je celá řada neřešených nebo neřešitelných problémů. Dnes se nikdo nesnaží předpovědět, zda byla mlado-turecká revoluce začátkem obnovy nebo konce Turecka. „S možností rozpadu Turecka se dnes počítá v Londýně i v Berlíně, ve Vídni i v Římě. Dědicové zbrojí do boje o vítězství.“²⁷

2. Idea balkánské federace v programu sociálně demokratických stran balkánských zemí. První celobalkánská konference

Události v roce 1908 podnítily v sociálně demokratických stranách jihovýchodní Evropy zájem o ideu balkánské federace. Velkou pozornost věnovali této ideji zejména bulharští sociální demokraté-těšňaci. Vysvětlili jsme již, že těšňaci byli ochotni podporovat v Makedonii takovou politiku socialistického hnutí, která by usilovala o přeměnu státoprávních poměrů formou federalizace jihovýchodní Evropy anebo celého Turecka. Ačkoli těšňaci pokládali většinu makedonských Slovanů za Bulhary a ačkoli si přáli sjednocení svého národa, přece jen odmítali buržoazní programy sjednocení národa formou připojení Makedonie a Trákie k Bulharsku. Těšňaci si uvědomovali, že by úsilí a uskutečnění tohoto cíle znamenalo válku s Tureckem (nebo i se sousedy). Sjednocení národa považovali za možné jedině v rámci balkánské federace. Tak o tom psal Blagoev znovu v listopadu 1908.²⁸

V červnu 1909 vysvětlil *Blagoev* čtenářům časopisu „*Novo vreme*“ velmi podrobně, v čem nastala na Balkáně změna jak ve vnitřní politice, tak i v mezinárodní situaci: tak chtěl vysvětlit možnosti i překážky

²⁵ Týž. *Weltwirtschaft und Weltpolitik*, DK, IV, 3, 1. 12. 1910, 142.

²⁶ Bauer měl na mysli výsledky debaty v Dolní sněmovně, jejíž někteří členové protestovali proti násilnostem, k nimž došlo v Makedonii při odzbrojování obyvatelstva

²⁷ Bauer, *Osterreich-Ungarn und Italien*, DK, IV, str. 245–251.

²⁸ Blagoev, *Před novoto položenije, Sáčinenija*, 13, str. 144. Týž, *Dve politiky, Sáčinenija*, 13, str. 237.

vzniku „balkánské konfederace“ jako spolku několika států včetně Turecka proti nebezpečí intervence zvnějšku — proti nebezpečí vměšování Ruska, Rakouska a dalších mocností do vnitřních poměrů na Balkáně.

Blagoev nevěřil na životnost takového spolku: toto spojení jen v konfederaci považoval za nevýhodné pro malé státy a za neschopné řešit vnitřní protiklady. Naproti tomu federace se společnou ústavou na základě rovnoprávnosti národů by umožňovala balkánským národům jejich další vývoj. Blagoev pozoroval, že buržoazie jednotlivých balkánských států zkoumá myšlenku celní unie (kterou chtěly uzavřít zejména Bulharsko a Srbsko). Blagoev se domníval, že uskutečnění této celní unie by mohlo být krokem na cestě k balkánské federaci. Překážkou je však velkoosmanské zaměření mladoturecké vlády. Druhou překážkou jsou vzájemné vztahy, resp. rozpory mezi dynastiemi jednotlivých balkánských států. Žádný balkánský stát se nestane centrem balkánské unie. Rozvoj kapitalismu je v jihovýchodní Evropě stále ještě slabý a nelze očekávat, že buržoazie vyvine velké úsilí za založení balkánské federace. Buržoazie není s to překročit určitý stupeň své revolučnosti, takže jedinou společenskou silou, která může urychlit snahy o založení balkánské federace, je proletariát.²⁹

Při obhajobě svých názorů o balkánské federaci se Blagoev odvolával na zahraniční socialistické časopisy a na jednotlivé autory: na francouzské autory kolem časopisu „Le Socialisme“ (guesdisté), na časopis „Golos socialdemokrata“ (zahraniční menševici) a zejména na *Karla Kautského*: ti všichni uznávali postoj bulharských těšňaků — psal Blagoev — za správný. Zejména ve Francii hodnotili kladně úsilí o federalizaci v jihovýchodní Evropě i s Tureckem. A Blagoev ještě v létě 1909 soudil, že bez Turecka by nebyla možná celní unie na Balkáně: v celní unii pak viděl předstupeň nebo i podmínku federace na celém Balkáně.³⁰ Koncem roku 1909 promýšlel Blagoev znovu „balkánskou“ otázku z hlediska vnitřních i mezinárodních podmínek.

V článku „Balkánská otázka a sociální demokracie“, který vyšel v „Rudém kalendáři pro rok 1910“, vysvětlil Blagoev nejdříve skutečnost, že jednotlivé balkánské státy-národy mají část svých příslušníků v Turecku a že Srbové a Rumuni žijí i v Rakousko-Uhersku, část Rumunů se dostala pod nadvládu Ruska, část Řeků pak pod svrchovanost Anglie. Balkánské státy vyvíjejí snahu získat své národní příslušníky, odtrhnout je od Turecka a dalších jmenovaných států, ale žádný z balkánských států není s to uskutečnit úplné národní sjednocení. Na druhé straně Rakousko-Uhersko a Německo usilují o ovládnutí trhů na Balkáně a v Malé Asii, což vyvolává odpor Ruska, Anglie a Itálie. Tak se stává situace na Balkáně opět nebezpečnou. Východisko je balkánská federace, v níž se každému národu dostane sebeurčení ve formě samosprávy. Proto si sociální demokraté kladou za cíl vést dělnictvo i maloburžoazní masy k uskutečnění společné federativní balkánské republiky, a to cestou prohlubování třídního boje proti vládnoucím třídám.³¹

Anexe Bosny-Hercegoviny a vývoj v Turecku po dubnu 1909 podněcovaly také srbské sociální demokraty, aby se více zajímali o spolupráci

²⁹ Blagoev, *Politické izgleđi*, Sáčinenija, 13, 325—327.

³⁰ Blagoev, *Balkanskijat vāpros*, Sáčinenija, 13, 388.

³¹ Tamtéž, str. 484—499.

se socialisty balkánských států. Srbsbí sociální demokraté proto pozdravovali zahájení činnosti socialistického hnutí v Makedonii a konkrétně podpořili ustavení odborového hnutí v Soluni a založení časopisu „*Socialistička zora*“ ve Skopji v roce 1910.³² I když občas kritizovali „zanášení sporů“ mezi těšňaky a širokými socialisty z Bulharska do Makedonie, přece jen si přáli spolupracovat s bulharskými sociálními demokraty, a to s těšňaky. Na svůj VII. sjezd v červnu 1909 v Bělehradě pozvali i zástupce bulharských těšňaků a sami obeslali XVI. sjezd těšňaků ve Varně v září 1909. Spolu s těšňaky reagovali kriticky na postup mladoturecké vlády v Makedonii a podobně jako jejich bulharští soudruzi viděli jediné možné řešení složitých národnostních a státoprávních poměrů v jihovýchodní Evropě zřízením federace balkánských států či zemí.

Mezníkem v činnosti SDSS byl její VII. sjezd z června 1909, na němž se delegáti zabývali podrobně národnostní otázkou. Závěrečná rezoluce zdůrazňovala: „Naše strana stojí před novými problémy... Národnostní a koloniální otázka nebyla doposud předmětem rokování a řešení našich kongresů. V mezinárodní sociální demokracii, která tyto otázky v poslední době velmi živě přetřásá, panují však dost veliké rozdíly.“³³ *Diskuse o národnostní otázce na VII. sjezdu SDSS* byla podnícena zejména bosenskou otázkou a rakousko-uherskou politikou na Balkáně: předáci SDSS viděli nyní tuto problematiku nejen jihoslovansky, ale celobalkánsky. VII. sjezd proto doporučil nově zvolenému vedení strany, aby v brzké době svolalo konferenci sociálně demokratických stran jihovýchodní Evropy.

Na pozvání SSDS a po předběžném jednání s bulharskými těšňaky i jinými stranami sešla se *ve dnech 7.—9. ledna 1910 v Bělehradě první celobalkánská konference sociálních demokratů* ze Srbska, Bulharska, Rumunska, Bosny-Hercegoviny, Chorvatska, Slovinska, dále z Černé Hory a z Turecka (z Makedonie). Hlavními referenty na této konferenci byli Dmitrije Tucović a Dimitar Blagoev.

Tucović rozebral ve svém úvodním referátě celkovou situaci na Balkáně, popsal postavení „lidu od Lublaně a Terstu až k Soluni a k Černému moři“ a stanovil úkoly pro sociální demokracii. Tucović vyzval v tomto svém referátě — nazvaném „Balkánská otázka a sociální demokracie“ — socialisty balkánských zemí ke společnému postupu při řešení „revolučního dědictví po Turecku“. Vycházejí z Marxova a Engelseva poznávání východní otázky, chápal Tucović národnostní otázku především jako potřebu „ekonomiky“: trval na stanovisku, že „prvotní“ v socialistickém programu je především „hospodářská existence“, která může být uskutečněna a zaručena jen ve velkém územně politickém celku.

³² InMN, II, 337–338.

³³ Istorijški arhiv KPJ, III, 97.

Tucović proto viděl nutnost utvořit ze všech balkánských zemí společnou federaci.³⁴

O výsledcích tří denního jednání balkánských socialistů v Bělehradě informoval Tucović v časopise „Die neue Zeit“. Tucović zde nejdříve upozornil na to, že „v zahraničí (rozuměj v západoevropském prostředí a také ve střední Evropě) se považuje balkánská otázka především za zdroj neustálých mezinárodních konfliktů. Stává se i to, že některé zahraniční sociálně demokratické strany si naivně myslí, že by bylo možné předejít válečnému nebezpečí (na Balkáně nebo kvůli Balkánu) tím, že se popřou historické potřeby národů Balkánského poloostrova a že se popře oprávněnost jejich hnutí.“ Tucović kritizoval dále zastánce zásady status quo v jihovýchodní Evropě, poukázal na škodlivost praktik a intrik evropské diplomacie a vysvětlil vlastní socialistické stanovisko k řešení balkánské otázky: je třeba se osvobodit vlastními snahami a silami nejen ze zahraničního jha, ale i z vlastní „mizérie“. Boje balkánských národů za rovnoprávnost, za sjednocení a za svobodu jsou nepopíratelnou skutečností. Osvobození lidu je v souladu s tendencemi moderního hospodářství a odpovídá zájmům společenského vývoje.³⁵ Svržení koloniální politiky je pro socialisty nejen potřebou třídní politiky proletářského hnutí, ale zároveň i pákou zdravé národnostní politiky. Proto první celobalkánská konference sociálních demokratů vyhlásila zásadu, že snahy národů jihovýchodní Evropy mohou být uskutečněny jen soustředěním hospodářských sil a zrušením „umělých hranic“. Konference si dále dala úkol vystupovat proti vzájemným sporům mezi národy na Balkáně, usilovat o shodu mezi nimi a podpořit všemi silami každou snahu o úplné demokratické sebeurčení lidu a o samostatnost národů: tak budou dány podmínky k tomu, aby byly balkánské národy vyrvány z rukou cizích i domácích reakčních utlačovatelů, a bude tak vybojována cesta k onomu soustředění, jež si vyžaduje moderní hospodářská autarkie.

Druhým hlavním referentem na bělehradské celobalkánské konferenci byl předák bulharských těšňaků, *Dimiřtar Blagoev*. Obsah jeho referátu rekonstruuje z jeho vlastní obsáhlé zprávy o průběhu konference, kterou pod názvem „Balkánská sociálně demokratická konference“ uveřejnil v revui „Novo vreme“.

Blagoev úvodem konstatoval zvýšené nebezpečí imperialistické politiky ze strany Rakouska, usilujícího o cestu k Soluni, i ze strany Ruska, jehož cílem je ovládnout Ůžin, k nimž vede cesta také přes Bulharsko. Novým činitelem v koloniální politice na Balkáně či proti Balkánu je Německo. Velmi se snaží v tomto úsilí o koloniální politiku získat na svou stranu vlády jednotlivých balkánských států a podněcují je navzájem proti sobě. Sociální demokraté balkánských států bojují proti těmto snahám velmocí, a to v duchu usnesení mezinárodních konferencí Socialistické internacionály. Tato usnesení však nedodržují všechny strany. Blagoev si stěžoval na postoj rakouské sociální demokracie vůči anexi Bosny-Hercegoviny — a konkrétně vytýkal Adlerovi nesprávné názory o domnělé zaostalosti balkánských států včetně Bulharska.

³⁴ Socijalistički pokret u Srbiji 1900—1909, IAKPJ, III, 272 ad. — V. Strugar, Socijalna demokratija o nacionalnom pitanju jugoslovenskih naroda, Beograd 1956, 206—207. — J. Dubovac, D. Tucović i revolucionarna perspektiva na Balkanu, Istorijski glasnik 1967/3—4, 73 ad. — D. Tucović, Die erste sozialdemokratische Balkankonferenz, DNZ, XXVIII—1, 845—850. — IAKPJ, VI, Socijalistički pokret u Bosni, Vojevodini i Makedoniji, Beograd 1951, str. 281.

³⁵ Zde se Tucović odvolává na článek K. Kautského v „Kampfu“, II, č. 3, z 1. 12. 1908 o národních úkolech jižních Slovanů.

Ve svém referátě a pak ve zprávě o průběhu konference žádal Blagoev, aby se balkánští socialisté více starali o to, jaké stanovisko přijímá mezinárodní socialistické hnutí o balkánské otázce. Správné vysvětlení poměrů na Balkáně podala a správné úkoly určila bělehradská konference: jediné možné řešení poměrů na Balkáně je sjednocení balkánských národů v jednu balkánskou federativní republiku a jedinou silou schopnou plnit tento úkol je proletariát. Buržoazie balkánských národů je protidemokratická a monarchistická, a řešila by proto národnostní otázku válkou. Tak by se dostaly národy Balkánu ještě více proti sobě. Dělnická třída je jedinou silou, která může uskutečnit sjednocení národů a prosadit demokratizaci v balkánské federativní republice. Dělnická třída nemůže uskutečnit tento cíl jen výzvami a individuálním terorem (Blagoev tu měl na mysli některé akce hnutí čet v Makedonii), ale cestou třídního boje, organizováním lidového odporu proti expanzivní politice kapitalistických velmocí a především proti rakouskému imperialismu a ruskému carismu nebo i proti válekytivé buržoazii balkánských států. Sociální demokracie bude tlačit na buržoazii, a tím si vynutí v jednotlivých zemích rozvoj, skutečnou demokracii a sjednotí balkánské národy.

Ve své zprávě o výsledcích první celobalkánské konference sociálních demokratů upozornil Blagoev i na stanovisko socialistů z Chorvatska, kteří tehdy v Bělehradě žádali, aby byla v programu balkánských sociálních demokratů řešena národnostní otázka pro celou jihovýchodní Evropu včetně Jihoslovanů z Rakousko-Uherska.³⁶ Blagoev s tímto požadavkem souhlasil, a proto kritizoval imperialistickou politiku habsburské monarchie, která rozděluje Jihoslovany na Srby, Chorvaty, „Bosňaky“ a vůbec štye národy jeden proti druhému. Blagoev kritizoval stanovisko ústředního časopisu rakouské sociální demokracie „Arbeiter-Zeitung“ za to, že hodnotil rezoluci z bělehradské konference takto: Konference nerozřešila národnostní otázku v jihovýchodní Evropě.

V závěru své zprávy o konferenci otiskl Blagoev celou rezoluci. O jejím obsahu se vyjádřil Tucović v citované zprávě pro časopis „Die neue Zeit“. Zbývá proto dodat, že rezoluce považovala „balkánskou otázku“ za „velmi složitou“ a že upozorňovala na problémy ekonomické, politické, rasové a jiné. Zatímco buržoazní ideologové si až doposud neúspěšně lámali hlavy, jak tuto otázku řešit, odhalili sociální demokraté kořeny nacionalismu a ukázali na to, že jediné sociální demokracie je s to všechny složité otázky Balkánu rozřešit tím, že rozvine třídní boj proletariátu a sjednotí balkánské národy.³⁷

Spolupráce srbských a bulharských sociálních demokratů na základě rezoluce bělehradské konference, tedy na zásadě společné balkánské fe-

³⁶ Blagoev měl na mysli vystoupení J. Demetroviće a Slovince H. Tummy, jimž se zdála bělehradská rezoluce poněkud úzká. Tucović proto v závěru upozornil na to, že usnesení má jakoby prozatímní charakter a že k národnostní otázce v celé jihovýchodní Evropě (včetně Jihoslovanů z Rakouska) se přihlédne na druhé balkánské konferenci. — Z j u z j u z k i n a, c. d., 193—194.

³⁷ Blagoev, Balkanskija konferencija i federacija, Sačinenija, 13, 544—549. — Bulharská historiografie soudí, že představy těšňaků o balkánské federaci a o možnosti jejího uskutečnění tlakem proletariátu na buržoazii nebyly správné. Istorija na Bălgarija (dále InB), II, Sofia 1962, str. 253—254.

derace, pokračovala na mezibalkánském socialistickém mítinku v Sofii dne 27. března 1910, kterého se zúčastnili zejména srbští sociální demokraté. O ideji balkánské federace mluvil tu *Blagoev*.³⁸

Na bělehradské konferenci v lednu 1910 přispěli k výkladu ideje balkánské federace také *socialisté z Makedonie*. V Bělehradě bylo již 5 zástupců z Bitoly, Skopje a Soluně. Postavení Makedonie v rámci balkánské federace však nebylo zdůrazněno. Idea balkánské konference nacházela i tu stoupence v průběhu roku 1910. Po mítinku v Sofii z března 1910 nabyly „celobalkánský ráz“ i prvomájové demonstrace nejen v Bulharsku a Srbsku, ale i jinde. Bulharská a srbská sociální demokracie si tehdy vyměnily řečníky na manifestacích 1. května 1910, na nichž se znovu vyhlášovalo heslo balkánské federativní republiky.³⁹ Příležitostí k této mezibalkánské a internacionální spolupráci socialistů jihovýchodní a střední Evropy se stal II. novoslovanský sjezd v Sofii v červenci 1910. Bulharští sociální demokraté uspořádali tehdy velký protestní tábor proti buržoaznímu panslavismu. Na mítinku mluvili za domácí *Blagoev* a *Kirkov*, dále zástupci srbských, ruských a ukrajinských sociálních demokratů. Proti buržoaznímu panslavismu vyhlásili sociální demokraté heslo dělníků: „Pansocialismus!“ To mělo být heslo revolučního socialismu, který jedině může přinést štěstí, bratrství a rovnost všem. XVII. sjezd BSDDS-těšňaků pak přijal 27. července 1910 zvláštní rezoluci, v níž se znovu přihlásil k výsledkům bělehradské konference. *Sjezd BSDDS navíc doporučil, aby sociálně demokratické strany balkánských zemí tvořily v rámci Socialistické internacionály „jednu balkánskou sociálně demokratickou sekci“*. Sjezd BSDDS přijal dále usnesení, aby byla brzy připravena II. celobalkánská sociálně demokratická konference v Sofii r. 1911.⁴⁰

Propagandu celobalkánské federace podpořilo uveřejnění zapomenutého článku B. Engelse „Co bude s evropským Tureckem“ z dubna 1853, který nebyl součástí sborníku dopisů a reportáží K. Marxe a B. Engelse z let 1853—1857, vydaném *Eleanorou Marxovou-Avelingovou* a *Edwardem Avelingem* v roce 1897 pod názvem „*The Eastern Question. A Report of Letters written 1853—1856 with the Events of Crimean War*“. Engelseva zpráva z 21. dubna 1853 pro tehdejší „*New York Daily Tribune*“ v této sbírce chyběla. Upozornil na ni a do němčiny i ruštiny ji přeložil až v roce 1910 ruský sociální demokrat *N. Rjazanov*, který v časopise „*Die neue Zeit*“ zároveň podal obsah dalších tří Marxových (ve skutečnosti Engelsevých) dopisů ze 7., 12. a 19. dubna 1853, které ve sborníku manželů Avelingových již zařazeny byly: Marx-Engels, Britská politika.

³⁸ *Blagoev*, *Sáčinenija*, 13, 803.

³⁹ *Blagoev*, *Tazgodnišnjat Pärvi maj*, *Sáčinenija*, 14, str. 8—10.

⁴⁰ *Blagoev*, *Slavjanskijat vāpros i rabotnicite*, *Sáčinenija*, 14, 69 ad. Týž, *Balkan-skijat vāpros i socijaldemokratija*, *Sáč.*, 14, 106—107.

Turecko; Engels, Oč vskutku jde v Turecku?; Engels, Turecká otázka. — Na obsah těchto článků, které svědčily o kritickém postoji Marxe a Engelse k Turecku, upozornil již r. 1897 *Ed. Bernstein* v recenzi na citovaný sborník manželů Avelingových. Kritické výhrady K. Marxe a B. Engelse vůči či proti Turecku z roku 1853 byly později vystřídány ostrým protiruským kursem, který v Německu rozvinul zejména W. Liebknecht. A z jeho brožury „Zur orientalischen Frage oder: Soll Europa kosakisch werden“ z roku 1878 nebo i z dalších Liebknechtových protiruských a protitureckých článků ve „Vorwärts“ v roce 1897 čerpali mnozí němečtí sociální demokraté i později — upozorňoval *Rjazanov* v časopise „*Die neue Zeit*“ 1. dubna 1910.

Tehdy v roce 1910 *Rjazanov* vysvětlil, že byly nesprávné ty představy německých nebo i některých jihoslovanských sociálních demokratů, podle kterých měl být Marx za Krymské války takový turkofil jako anglický žurnalista *Urquhart* a takový zastáncem status quo na Balkáně jako později W. Liebknecht. Podle *Rjazanova* byla *Marxova* „balkánská politika“ jednostranně interpretována a stavěna na úroveň politiky vulgární politiky *Lothara Buchera*. Ještě v roce 1908 napsal *Max Schippel* — připomínal *Rjazanov* — do *Bernsteinova* časopisu „*Sozialistische Monatshefte*“ článek „Balkánské zmatky a demokracie kdysi a dnes“, v němž sice odmítal tezi, že je třeba vidět v boji balkánských národů o nezávislost vždy nebezpečí ruské hegemonie, ale zároveň uvedl, že tento výklad situace na Balkáně má svou tradici už od dob *Marxových*. Podobně jako kdysi *Gercen* myslil si i *Schippel*, že Marx čerpal své poznatky o Turecku jednostranně z *Urquhartových* článků. Tak byl Marx představován jako papoušek, který nekriticky opakoval turkofila *Urquharta* a nelišil se ani od *Lothara Buchera*. *Rjazanov* však dokázal rozbořením obsahu dopisů uveřejněných již v citovaném sborníku z roku 1897 a hlavně z obsahu nového článku „Co bude s evropským Tureckem?“ z 21. dubna 1853, že Marx nebyl žádný *urquhartovský* turkofil. Pečlivým studiem anglického soudobého tisku (z 50. let) dokázal *Rjazanov*, že Marx (*Engels*!) se opíral o argumenty chartistických časopisů, především o články a projevy *Harneye* a *Jonese*. Na základě článků těchto autorů pak navrhovali Marx a *Engels* politiku proletariátu ve východní otázce. Marx nesouhlasil plně s *Ernestem Jonesem*, který vystupoval zásadně proti politice status quo, ale v článku „Co bude s evropským Tureckem?“ Marx (*Engels*) toto stanovisko hájil.⁴¹

Pro bělehradskou „*Borbu*“ přeložil článek „Co bude s evropským Tureckem?“ *D. Popović* a předmluvu napsal *D. Tucović*, který k obsahu článku poznamenal: „Článek má pro jihoslovanskou sociální demokracii význam nejen co do hloubky a přesnosti jistých názorů, které jsou dnes z největší části historickým vývojem potvrzeny, ale i tím, že skvěle i autenticky vyvracejí tolikrát vynášené nepravdy, jako by byl Marx (*Engels*) protivníkem jižních Slovanů.“ Také v Bulharsku se tehdy na jaře 1910 referovalo o části *Engelsových* dopisů z dubna 1853.⁴²

Ideu balkánské federace hájili a propagovali srbští a bulharští sociální

⁴¹ N. Rjazanov, K. Marx, Was soll aus der europäischen Türkei werden? DNZ, XXVIII—2, č. 1, 1. 4. 1910, str. 4—12.

⁴² *Milutinović*, c. d., *Balkanica*, V, str. 101. — *Blagoev*, Iz socialistička pečeta, Sačinjenja, 15, str. 167—168.

demokraté také na VII. kongresu Socialistické internacionály v srpnu—září 1910 v Kodani. Zřejmě i díky vystoupení balkánských socialistů se dostala do závěrečné rezoluce tohoto kongresu Socialistické internacionály opět zásada práva národů na sebeurčení. Úkoly socialistické internacionály, které byly na dřívějších kongresech formulovány především jako boj mezinárodního dělnického hnutí proti militarismu, proti nebezpečí války a za udržení míru, byly v Kodani doplněny formulací: „Vystupovat pro sebeurčení všech národů a na jejich obranu proti válečným přepadům a proti násilnému potlačování.“⁴³ VIII. kongres SI se sice zabýval národnostní otázkou jen nepřímo v rámci jednání páté komise, ale přece jen projednání poměrů ve Finsku, Persii i v Turecku, resp. i ve Španělsku, Argentíně a v Japonsku napomáhalo k upevnění internacionalismu. Chybělo však jasnější vysvětlení a vytyčení cílů nebo úkolů národně osvobozeneckých hnutí jako revolucí v koloniálních a porobených zemích.

Pokud jde o Balkán neboli o „evropské Turecko“, tu „nechtěly nebo neuměly socialistické strany Německa, Rakouska a Anglie rozumět stanovisku balkánských socialistů“. *Cílem socialistů západní Evropy bylo udržet v Evropě mír nebo v nejhorším případě omezit případné konflikty jen na Balkán. Proto se posuzovala balkánská otázka nadále „z širších světových perspektiv“, z nichž se vyvozovala i v roce 1910 nutnost „udržet status quo v jihovýchodní Evropě“.* Socialisté ze západní Evropy a z Německa nebo Rakouska-Uherska sice ujišťovali socialisty z balkánských zemí svými sympatiemi, souhlasili i s jejich ideou balkánské federace, ale zároveň jim radili, aby se přizpůsobili měnícím se poměrům a používali ideologie „v souladu se skutečností“.⁴⁴

Námítky proti propagandě ideje balkánské federace se kupodivu ozvaly ve straně bulharských socialistů—širokých. Na začátku roku 1911 napsal představitel této strany J. Sakazov do vídeňského časopisu „Der Kampf“ větší článek o vztahu sociální demokracie k neoslavismu a k ideji balkánské federace. Sakazov nejdříve vysvětlil, jak mladoturecká revoluce

⁴³ O průběhu VIII. kongresu Socialistické internacionály referuje I. M. Krivoguz, Vtoroj internacional, Moskva 1963, str. 388—428. — Istorija Vtorogo Internacionala, II, Moskva 1966, str. 327—330. — InB, II, str. 217. — Třeba tu připomenout vystoupení D. Tucoviće na kodaňském kongrese, na němž srbský předák uváděl: Principiální boj sociální demokracie proti dobytelské politice a za právo na sebeurčení je podmínkou životaschopnosti dělnického hnutí a zvláště sociální demokracie malých utlačovaných národů. — Tucović proto navrhoval, aby závěrečná rezoluce kongresu byla doplněna takto: „Kongres zejména zdůrazňuje povinnost soudruhů z velkých kapitalistických států navázat těsnější styky se sociálními demokraty malých utlačovaných národů... s cílem vést energičtější boj proti kolonialismu a uchvatitelské politice, aby tak byl usnadněn jejich boj proti militarismu a šovinismu. — D. Tucović, Izabrani spisi, I, 325.

⁴⁴ Haupt, 57 k tomu dodává: „Takové rady musily vyvést z rovnováhy ty, kterým se takto radilo.“

posílala ideu balkánské federace. Národy Turecka se objímaly a bylo udivující, jak myšlenka spojení mladých balkánských států včetně svoobodného a konstitučního Turecka se rozšířila i k „nejnižším vrstvám všech národů“.

Ale další vývoj v turecké říši, v níž slibované reformy nebyly uskutečněny, dále anexe Bosny, averze Bulharska proti Turecku, postoj velmocí aj. nepřál ideji balkánské federace. Federace včetně Turecka by byla nebezpečná pro Rusko a federace jen slovanských národů by vyvolala odpor Rakouska-Uherska. Mladoturci sice rádi mluvili o sbratření národů, ale přitom znemožňovali uskutečnit sebeurčení ve své říši. Bulhaři zase holdují této ideji, ale pomýšlejí na autonomii Makedonie v tom smyslu, že by si jejím prostřednictvím zajistili otevření trhů v Turecku. Srbové pomýšlejí na Bosnu-Hercegovinu, zejména pak na připojení Starého Srbska, a chtějí rovněž přístup k Egejskému moři. Stoupenci konfедераčního řešení poměrů na Balkáně jsou sociální demokraté a někteří leví radikálové. Sakazov však nevěří na možnost uskutečnit federaci. Idea balkánské federace je sice přitažlivá, ale zároveň je příliš „umělá“ a „utopická“ — a rozhodně nebude možné dělat konfederaci i s Tureckem. Bylo by proto třeba, aby balkánské socialistické strany revidovaly tuto ideu. Sakazov se domníval, že vývoj si vynucuje „novou socialistickou ideu státního soužití, která sblíží a sbratří všechny národy celé jihovýchodní Evropy“, ale neřekl o této „nové ideji“ nic bližšího.⁴⁵

Obsah Sakazova článku velmi rozhořčil *Blagoeva*. Těšňaci dostali novou příležitost, aby ukázali, jak bulharští širocí socialisté vystupují „s dvěma tvářemi“. Ačkoli se na VIII. kongresu Socialistické internacionály v Kodani hlásil Sakazov k deklaraci těšňaků jako spoluautor, nyní půl roku po kongresu se ideje balkánské federace vzdával. Naproti tomu *Blagoev* tuto ideu nadále hájil. *Blagoev* věřil, že rozvoj kapitalismu poženě buržoazii balkánských zemí k tomuto cíli. *Blagoev* věřil, že podobně jako rozvoj ve střední i v západní Evropě povzbuzuje ideu evropských spojených států, bude i na Balkáně idea spojených balkánských států reálnou potřebou.⁴⁶

K ideji balkánské federace se těšňaci hlásili znovu na svém XVIII. sjezdu v červenci 1911, dále v období vyhlášení války Itálie Turecku v září—říjnu 1911 a později.⁴⁷

Také v Srbsku pokračovali v propagaci ideje balkánské federace. Řešení národnostních poměrů v jihovýchodní Evropě formou federace se jim zdálo vhodné především kvůli Makedonii.⁴⁸ Srbští sociální demokraté si tehdy uvědomovali, že Makedonie je jablkem svárů mezi Srbskem

⁴⁵ J. Sakazov, Neoslawismus, Balkanföderalismus und die Sozialdemokratie, DK, IV, 5, 1. 2. 1911, 204—213. Sakazovův článek rozhořčil *Blagoeva*. (Viz *Sáčinenija*, 14, 458—464.)

⁴⁶ *Blagoev*, Za balkanskija federacija, NV, 15. 6. 1911, *Sáčinenija*, 14, 459—464. *Blagoev* nevystihl správně tendenci evropského kapitalismu: idea sjednocené Evropy byla tehdy živá více v prostředí pacifistů, deklarativně se k ní hlásili i sociální demokraté (např. u nás Soukup, také Šmeral, r. 1914 i slovenští soudruzi).

⁴⁷ *Blagoev*, *Sáčinenija*, 14, 488—492, dále 15, str. 21 ad.

⁴⁸ *Ivanovskij*, c. d., str. 317.

a Bulharskem, a proto zaujali stanovisko, že „Makedonie bude osvobozena bojem samého makedonského lidu“. D. Tucović i jiní považovali obyvatelstvo Makedonie za heterogenní, a proto nevytyčovali zpočátku konkrétní heslo autonomie Makedonie. *Návrh makedonské národní federativní strany na řešení „makedonské otázky“ v rámci „Východní federace“ nenalezl v řadách SDSS žádný ohlas.* Zároveň se předáci SDSS obávali, že by rozdělení Makedonie vedlo k zesílení vzájemných sporů mezi balkánskými národy. Na některé projevy bulharských širokých socialistů, kteří do diskusí o řešení poměrů na Balkáně vnášeli otázku „Či bude Makedonie?“ (a odpovídali si na ni, že bude bulharská), reagoval Tucović takto: Sociální demokraté nemohou řešit otázku „Komu patří Makedonie?“ a nemohou připustit názory, že se balkánské státy o Makedonii podělí, ale musí se snažit vybojovat svobodu a rovnoprávnost lidu Makedonie, aby se národně konstituoval a stal se rovnoprávným členem balkánské federace.⁴⁹

Bulharští širocí socialisté považovali v roce 1908 za možné, aby se národnostní poměry na Balkáně řešily autonomií Makedonie i v rámci Turecka, ale zároveň dávali najevo, že považují Makedonii za bulharskou zemi. Bulharští těšňaci považovali zpočátku „národní sjednocení“ za buržoazní politiku, ale zároveň zjišťovali, že buržoazie není s to tento úkol splnit. Na novou agitaci buržoazního tisku o právu Bulharska na Makedonii (s touto kampaní se začalo v Bulharsku brzy po mladoturecké revoluci) *těšňaci odpovídali: „Nějaké sanstefanské Bulharsko není řešením národní otázky, protože v takovém státě by došlo k národnostním rozbrojům, jaké jsou dnes v Turecku.“ (Kirkov 1911).* Těšňaci byli pro úplné sebeurčení národů a považovali většinu nebo valnou část slovanského obyvatelstva v Trákií i v Makedonii za Bulhary, ale byli proti tomu, aby jejich sebeurčení se uskutečnilo dobývačnou válkou. *V balkánské federativní republice, která bude prosazena v třídních bojích, dosáhnou sebeurčení všechny národnosti Makedonie.*⁵⁰

Válečné řešení a vůbec militarismus odmítali i srbští sociální demokraté, a to nejen u sousedů, ale i doma ve své vlasti. Tucović ovšem připouštěl změny na Balkáně, ale jen jako „sdužování balkánských států v jednu demokratickou pospolitost všech svobodných balkánských národů“. Tucović vycházel z předpokladu, že by „balkánská federace umožnila svobodu a blahobyt všech národů na Balkáně“. Proletariát však musí mít na paměti „ještě závažnější pravdu“, totiž tu, že balkánskou federaci mohou balkánské státy uskutečnit jen tehdy, až v nich zavládne plná

⁴⁹ Týž, str. 309–316. — D. L u k a ć, Srpski socijalisti o nacionalnom pitanju naroda Balkanu do 1918, Balcanica, III, Beograd 1972, 406 ad. Popović připouštěl možnost rozdělení Makedonie.

⁵⁰ I v a n o v s k i, c. d., 280, 292, 298. — P. S t o j a n o v, Makedonija vo vremeto na balkanskite vojni i prva svetska vojna, Skopje 1968, str. 7–8 naznačuje, že i těšňaci připouštěli možnost autonomie Makedonie v rámci balkánské federace.

svoboda a demokracie, až budou národy samy spravovat své osudy a nikoli jejich kapitalisté. Tucović souhlasil s úsilím srbské radikální strany o uzavření celní unie mezi Srbskem a Bulharskem nebo i s jinými státy, ale považoval takové řešení za polovičaté. Cílem musí být „velká politická a hospodářská jednota, společná federace demokratických republik, která nezná politické a hospodářské hranice“.⁵¹

Rozdíl mezi buržoazním a socialistickým řešením národnostní otázky je ten — vysvětloval Tucović na podzim 1912 —, *že zatímco buržoazie chce sjednocovat a osvobozovat svůj národ za cenu podmanění druhých národů, sociální demokraté usilují o svobodu svého národa, aniž podmaní druhé.* Konkrétně uváděl Tucović příklad Makedonie. Bude-li Makedonie připojena k Bulharsku, pak by s každým osvobozeným Bulharem byl podroben jeden Srb, Řek, Rumun, Turek. Kdyby Srbsko připojilo Staré Srbsko, pak by opět na jednoho svobodného Srba připadli dva Albánci, Turci apod. Tucović přeháněl v údajích o vzájemném počtu jednotlivých národností, ale zásadní byl v jeho projevu akcent na nutnost takového společného soustátí na celém Balkáně, v němž budou jednou rovnoprávní Srbové, Bulhaři, Rumuni či Kucovlaši nebo i Cikáni bez ohledu na to, zda území jmenovaných bylo před věky ovládáno tím nebo jiným vladařem. A takový cíl má sociální demokracie, která jediná je s to jej uskutečnit.⁵²

3. Albánská otázka a italsko-turecká válka 1911 až 1912

Albánci vystupovali s různými požadavky vůči Portě již v 70. letech minulého století a v roce 1897 vypracovali představitelé albánské emigrace v Bukurešti memorandum, v němž se požadovala autonomie Albánců na území vilájetů skadarského, kosovského, bitolského a janinského v jednom administrativním celku. Vzhledem k celkovému postavení albánského národa, jehož valná část žila tehdy v kmenových sdruženích a byla rozdělena nábožensky (na muslimy a katolíky) i jazykově, nemohlo být albánské hnutí již v 19. století dost účinné. Porta pak neuplatňovala právo přímé moci na albánském území, ponechávajíc v platnosti tamní zvykové právo.

Makedonské události z roku 1903 vnesly i do albánského prostředí nový vzruch. Albánské hnutí se začalo rozvíjet na širší společenské základy za stále větší a uvědomělé účasti zatím málo početných buržoazních kruhů a pokrokové inteligence i lidových vrstev měst a venkova. Nadále však hrály důležitou úlohu krajanské spolky v zahraničí. Koncem roku 1905 byl založen v Bitole ilegální „Výbor za osvobození Albánie“,

⁵¹ Milutinović, Balcanica, V, 100–101.

⁵² Týž, str. 110–111.

kteřý zřizoval odbočky i v dalších městech a organizoval ozbrojené družiny. Také Albánci vítali mladotureckou revoluci, od níž očekávali zabezpečení samosprávy. Po celé zemi byly zakládány albánské kluby, v nichž se soustřeďovala politická a kulturní činnost vlasteneckého hnutí. Tehdy se navrhovalo, aby byla v albánštině zavedena latinská abeceda, byl vypracován program správní a kulturní autonomie albánských oblastí atd. Ale ani Albánci se nedočkali splnění svých požadavků, a tak brzy po dubnu 1909 došlo k prvnímu střetnutí Albánců s tureckou ozbrojenou mocí. Už od roku 1909 začalo na albánském území hnutí odporu — jednou proti zavádění daní, potom proti nařízenému odzbrojení a proti náboru do turecké armády, potřetí pro nesplněné sliby apod.⁵³

Albánská otázka se sice zdála ještě v letech 1910—1911 především „vnitřní otázkou“ turecké říše, ale ve skutečnosti nabývala již dříve mezinárodního významu: o její „řešení“ měly zájem Itálie i Rakousko-Uhersko. Tyto dva státy se sice nepokusily již v letech 1909—1910 zakročovat kvůli „albánské otázce“ přímo v Cařihradu, jak činily jiné velmoci kvůli „makedonské otázce“, ale v roce 1911 Itálie již nezapírala, že z jejího prostředí vychází hojně podnětů pro povstalecké hnutí Albánců. V Itálii byl činný albánský komitét na čele s Terenziem Tocchim, který vnukl dobrodružnému synu G. Garibaldiho, Ricciotimu, myšlenku podniknout zvláštní výpravu „červených košil“ na pomoc Albáncům proti Turkům. Z výpravy sešlo, ale dovoz zbraní z Itálie do Albánie byl v roce 1911 dost značný. A také v Rakousku byly v roce 1911 prosloveny komentáře v oficiálním tisku ve prospěch Albánců a proti Turecku. Rakouský list „Fremdenblatt“ žádal v červnu 1911, aby Turecko změnilo svou politiku vůči Albáncům a aby hledalo s nimi smír po dobrém.⁵⁴

V červnu 1911 Turci vskutku změnili svou taktiku vůči Albáncům a dokonce sám sultán Mahmud II. vyhlásil v Přištině generální amnestii pro Albánce. Turečtí velitelé dostali rozkaz zdržet se dalších vojenských či trestných výprav a povstalcům byla slíbena úleva na daních, prodloužila se lhůta k odevzdání zbraní aj. K úplnému klidu na území Albánců nedošlo.⁵⁵

Mezinárodní socialistické hnutí se zajímalo o albánskou otázku tehdy v letech 1910—1911 jen nepřímou a teprve v říjnu—listopadu 1912 zaujalo oficiální postoj. Předtím však byla o hnutí Albánců napsána řada článků, mezi nimi i od socialistických autorů. V jednom z prvních článků ve známém časopise „Die neue Zeit“ z roku 1910 vysvětlil Karel Radek sociální poměry Albánců a příčiny jejich povstání proti mladotureckému režimu. O rok později navázal na Radka H. Wendel, který rovněž v časopise „Die neue Zeit“ vysvětlil celkovou situaci v hnutí odporu Albánců.

⁵³ K. Frašeri, *Istorijs Albanii*, Tirana 1964.

⁵⁴ Šusta, *Světová politika*, VI, str. 93.

⁵⁵ Týž, str. 93—94.

Wendel psal ironicky o tom, že oficiální turecký tisk se v loňském roce chlubil, jak je hnutí Albánců ve vilájetu Kosovském a ve Starém Srbsku definitivně podřízeno Cařihradu, ačkoli ve skutečnosti Albánci pokračovali ve svém odporu.

Z článku H. Wendela se dovídáme o tom, že západoevropský a zejména německý tisk přijímal optimistická turecká tvrzení. Na jaře 1911 ujišťoval Mahmut Ševket paša (ministr války), že nové povstání Albánců není možné, a za tři dny se ozvaly nové výstřely. Zoufale chudobný lid, žijící ještě v naturálním hospodářství, dostal se do rozporu s centralistickou politikou mladotureckého režimu. V roce 1910 vystupovali proti vládě hlavně muslimové, nyní v roce 1911 povstali proti turecké moci zase katoličtí Albánci. Vojenské velení se nyní pokouší ukončit povstání výzvami a sliby. To není snadné, protože Černá Hora podporuje povstalce a umožňuje jim přes zimu ochranu, takže od jara (1911) mohlo povstání začínat znovu. Černá Hora je jistě agentem velmocí, zřejmě ji podněcuje Rusko. Ostatně Rusko vzneslo v Cařihradě protestní nótu na ochranu Černé Hory. Bylo to poprvé od červencového převratu z roku 1908, co evropská velmoc promluvila v Cařihradu opět stylem jako kdysi před rokem 1908, když si velmoci hledaly záminku pro vměšování do tureckých poměrů jednou pro otázku arménskou, podruhé kvůli Krétě apod. A také Rakousko-Uhersko se ozvalo a dalo Portě na vědomí, že se zastává Albánců. Rakousko má nyní na albánské otázce větší zájem než Rusko: Albánie by byla rakouským zázemím pro jeho postup k Soluni. Albánie je však i cílem italského imperialismu, jak na to upozornil již Radek. A tak se stává albánská otázka mezinárodním problémem. Wendel se domníval, že lze předpokládat intervenci velmocí, aby bylo zabráněno srážce mezi Tureckem a Černou Horou. Dojde-li k této intervenci, pak to pro Turecko znamená obnovení stavu před rokem 1908. Případné odtržení Albánie a pak i dalších provincií evropského Turecka by bylo začátkem konce panství Turků na Balkánském poloostrově a tím i koncem vlády mladoturků v osmanské říši. Mladoturci se dostali k moci svým odporem proti vměšování velmocí do vnitřních poměrů v Turecku. Neudrží-li mladoturci Albánii, utrpí tím jejich národní šovinismus a dojde k novým zápletkám v říši. A tak se stává albánská otázka pramenem nebezpečí vnitřní situace v Turecku a zdrojem napětí i světové politiky.⁵⁶

Vskutku hnutí Albánců oslabovalo pozice mladotureckého režimu. Nové povstání Albánců z dubna—července 1912 přispělo k pádu mladoturků.

Hlavní příčinou vzrůstu nespokojenosti proti mladoturecké vládě a jejího konečného pádu v létě 1912 byly především neúspěchy ve válce s Itálií. Právě ve spojení s italsko-tureckou válkou se stávala albánská a také makedonská otázka rozhodujícím vnitřním destruktivním činitelem v turecké říši.

Válka Itálie proti Turecku začala koncem září 1911. Útočné záměry Itálie proti Turecku byly známy již dříve. Ale teprve v roce 1911 vznikla italské buržoazii vhodná příležitost. Podněcena příkladem Francie, která obsadila v květnu 1911 hlavní město Maroka Fás, aby údajně chránila francouzské občany před povstalci, vystoupila Itálie s cílem „hájit zájmy italských občanů“ v Tripolsku. Itálie měla ostatně již od roku 1900 slib Francie a od r. 1909 jistý souhlas i od Ruska k tomu, aby směla uplatnit

⁵⁶ H. Wendel, Die albanische Frage, DNZ, XXIX—2, 21. 7. 1911, 540 ad.

svůj vliv v Tripolsku a v Cyrenajce. Dne 21. září 1911 požádala italská vláda Portu, aby uznala italské zájmy v těchto dvou jmenovaných tureckých provinciích. Hned 24. září vyhlásila Itálie částečnou mobilizaci a dne 27. září podala Cařihradu ultimativní oznámení, že její vojska tyto provincie obsadí. Ještě před uplynutím ultimativní lhůty přepadlo italské loďstvo přístav Preveza a ve dnech 30. září až 4. října dobyla italská vojska Tripolis a Tobruk, potom postupovala do vnitrozemí.

V tureckém hlavním městě odpověděli rozvířením nálad pro „svatou válku“. Nová mladoturecká vláda Said-paši organizovala obranu severoafriického pobřeží, ale italská vojska tu nabyla přesily. Turecká vojska spoléhala hlavně na odpor domorodých kmenů. Ty se vskutku bránily v míře, s kterou italští dobyvatelé nepočítali. Italové sice získali dne 30. října přístav Bengházi, ale ve vnitrozemí narazila jejich vojska na tvrdošijný odpor. Místo bleskurychlého vítězství se dostavila zdoluhavá válka, která byla ukončena až začátkem října 1912.⁵⁷

Válka Itálie proti Turecku byla evropskou veřejností odmítána. Také vlády Francie i Ruska se obávaly, že případná porážka Turecka uvede do pohybu celou balkánskou otázku anebo že také pobouří muslimský svět v severní Africe proti francouzskému panství. Podobného důsledku války Itálie v severní Africe se obávala i Anglie vzhledem k Egyptu. Válku Itálie proti Turecku odmítali i v Berlíně, protože považovali Turecko za svého spojence. Ve Vídni pak reagovali nepřátelsky na válečné akce Italů u přístavu Preveza.

*Válka Itálie proti Turecku vyvolala vzrušení i v prostředí mezinárodního socialistického hnutí. Jaurès nebo Kautsky a také Lenin i jiní považovali tuto válku za „loupeživou“, a proto odsuzovali vpád Itálie na severoafriické pobřeží. Jaurès, o kterém již víme, že podporoval mladoturecký režim takřka až bezvýhradně, doporučoval, aby Socialistická internacionála poskytla mladotureckému režimu plnou podporu. August Bebel sice dal najevo, že s mladoturky se v Evropě již příliš nesympatizuje,⁵⁸ ale delegáti plenární schůze Mezinárodního socialistického byra, které se sešlo začátkem října 1911 v Curychu, přijali rezoluci proti „loupežné válce“. Stanovisko Jaurèsovo bylo tehdy podepřeno ~~nedostí~~ „Socialistické federace“ ze Soluně, jejíž předseda *Saul Nahum* napsal 3. října 1911 sekretáři MSB C. *Huysmansovi*, že vzhledem k současné situaci se socialisté Turecka zdržují všech nepřátelských akcí proti turecké vládě, aby tak nedávali Itálii argumenty pro její útočnou válku. Také předseda turecké poslanecké sněmovny Achmet Riza žádal předsedu Socialistické internacionály o podporu mezinárodního socialistického hnutí pro přepadené Turecko.⁵⁹*

⁵⁷ DD, II, 648. — Šusta, Světová politika, VI, 91.

⁵⁸ Haupt, c. d., 49–50.

⁵⁹ Týž, str. 51.

Exekutiva MSB rozesílala ve dnech 7. a 12. října 1911 nejdříve svým členům a pak vedením jednotlivých socialistických stran pokyny, jak vést boj dělnictva proti nebezpečí celoevropské války. V oběžníku MSB se konstatovalo, že socialistické hnutí v Turecku je příliš slabé, takže není s to vést samo dost účinné akce, a že v Itálii se ukázal odpor proti válce málo účinný; naopak v řadách italského socialistického hnutí se našli lidé, kteří podpořili dobovačnou válku své buržoazie. Mezinárodní socialistické byro vyzvalo všechny své strany, aby mobilizovaly dělníky svých zemí, a aby zejména dělníci Rakouska, Německa, Francie a Anglie zahájili energické protesty proti snahám vlád svých zemí rozvést válečný požár.

V Itálii se sice tisk socialistické strany vyslovoval v září 1911 proti „koloniální politice“ své vlády (činil tak ústřední orgán strany „Avanti“ a milánský list „Secolo“), ale v rozhodujících dnech koncem září 1911 se vedení strany zachovalo oportunisticky.⁶⁰ Odbory sice vyhlásily stávkou, ale vedení strany ustoupilo od zahájení protiválečných akcí: předseda vlády Gioletti totiž slíbil zavést všeobecné volební právo. Bissolati a Bonomi pak přímo podpořili politiku své vlády.⁶¹

Prohlášení MSB proti zločinné válce Itálie obsahovalo zároveň upozornění na adresu turecké vlády: mladoturci si měli uvědomit, že musí přihlídnout ke stížnostem dělníků, pokusit se o vyrovnání národnostních rozporů, a tak účinně přispět ke sblížení balkánských národů. Důvěrné sblížení by mohlo vést k uskutečnění federálního uspořádání říše a celého Balkánu.⁶²

Naděje či víra v možnost změny politiky mladoturků vůči socialistickému hnutí a vůči hnutí netureckých národností nebyla již v prostředí mezinárodního socialistického hnutí velká. Wendel sice odsoudil ve svém článku „Turecko-italská válka“ italský přeпад Turecka a celou imperialistickou politiku velmocí, politoval postavení „mladého Turecka“, ale měl dojem, že „pro Turecko je již pozdě bránit národní nezávislost“.

Turecko nemá přece dost výzbroje, aby mohlo ubránit zámožské državy. Komitét „Jednota a pokrok“ (vedení mladoturecké strany) si nyní uvědomuje, že v boji o Tripolis jde mladotureckému režimu o krk. Padne-li tato provincie bez vážného odporu, padnou i opory mladoturecké vlády. Vzhledem ke komplikacím s Albánci a s Černou Horou je válka Itálie proti Turecku mimořádně nebezpečná pro další vývoj v Evropě. V Bělehradě sní o Velkosrbsku, Bulharsko prožívá již dlouhou velmocenskou horečku, Řecko šlhá po Krétě. Všichni očekávají nyní po vypuknutí italsko-turecké války napjatě svou hodinu. Udeří-li taková hodina, pak Rakousko pomašuruje na Srbsko, Rusko se do toho zamíchá, Francie vyvěsí svou vlajku v Sýrii a také Anglie vhodí svůj meč na váhy. A bude válka.⁶³

⁶⁰ O. Oldberg, Italienische Parteiaktion vor dem tripolitanischen Kriegszug, DNZ, XXX-1, 13. 10. 1911, 33-43.

⁶¹ Haupt, 52-54.

⁶² Tamtéž, 51.

⁶³ Wendel, Der türkisch-italienische Krieg, DNZ, XXX-1, 21. 10. 1911.

Ještě pesimističtěji viděl budoucnost Turecka O. Bauer. Ten napsal koncem října 1911, že „tripolské dobrodružství je předposledním aktem tragédie osmanské říše. Ještě jeden úder — a velké národy budou soupeřit v krvavé světové válce o turecké dědictví“⁶⁴

Na pokyn MSB proběhly dne 5. listopadu 1911 — v den, kdy Itálie vyhlásila anexi Tripoliska — ve všech hlavních městech a dělnických centrech evropských států protestní schůze, na nichž vystupovali zástupci Socialistické internacionály. Rozsah těchto schůzí a nálada účastníků naplňovaly představitelé II. internacionály optimismem pro nejbližší budoucnost. Soudilo se, že dělnictvo většiny evropských států je tou silou, která může zabránit vměšování velmocí do poměru v Turecku.

Balkánští socialisté vyjadřovali své stanovisko k italsko-turecké válce a k možným komplikacím na Balkáně již v prvních říjnových dnech. Sociálně demokratické strany balkánských států odmítly válku Itálie proti Turecku a kritizovaly vůbec imperialistickou politiku velmocí, přičemž zároveň upozornily i na dobovačné choutky vlastní buržoazie.⁶⁵ Balkánští socialisté se však stavěli skepticky k takové politice socialistického hnutí, která by podpořila pouze mladoturky. Sociální demokracie nemůže a nesmí zavírat oči před tím, jak vládnou mladoturci, co ve skutečnosti je jejich politika — napsal v říjnu 1911 Blagoev. Mladoturci, místo aby dali národům právo na sebeurčení a vytvořili předpoklady k cestě za vytvoření společné federace s balkánskými národy, hrají si na velmoc, jež nezakrývá nacionalistické aspirace proti balkánským státům. — Blagoev proto odmítal projevit mladoturecké vládě sympatie. Jedině správným heslem je dnes idea balkánské federace.⁶⁶

Také srbští sociální demokraté kritizovali tehdy na podzim 1911 mladoturecký režim a odmítali jeho nároky udržet na Balkáně tureckou supremaci. D. Tucović nadále hájil ideu balkánské federace, ale její uskutečnění podmiňoval — psal o tom v časopise „Radničke novine“ v říjnu 1911 — tím, že federace bude soustátím rovnoprávných národů, kterým se dostane plné demokracie.⁶⁷

Ačkoli se názory srbských a bulharských sociálních demokratů na užitečnost a nutnost vytvoření balkánské federace shodovaly, nepodařilo se uspořádat druhou celobalkánskou konferenci sociálně demokratických stran, k níž dávala popud rumunská strana (Rakovski) a kterou svolávala srbská strana v říjnu 1911. Ačkoli sekretariát MSB vyzýval bulharské těšňaky k účasti na nové celobalkánské konferenci, odmítli tito zasedat za jedním stolem se širokými socialisty (které považovali za nacionalisty). A tak dne 18. října 1911 se v Bělehradě konala jen „předporada“,

⁶⁴ O. Bauer, Der Krieg gegen die Türkei, DK, V, 2 (1. 11. 1911), 49 ad.

⁶⁵ Projev D. Tucoviće a Popoviće nebo Blagoeva a Kirkova.

⁶⁶ Blagoev, Dolu vojnata, Sáčinenija, 15, str. 1–23.

⁶⁷ Milutinović, Balcanica, V, str. 110.

kteřá se sice zabývala celkovou situací na Balkáně a především italsko-tureckou válkou, ale nepřijala konkrétní usnesení.⁶⁸

Třebaže tedy mezi srbskými a bulharskými nebo i rumunskými socialisty došlo k určitým neshodám, plánované dělnické demonstrační schůze, k nimž vyzývalo MSB na podzim 1911, proběhly i na Balkáně: v Bukurešti, Bělehradě, Sofii, Soluni, Sarajevě aj.

Demonstrace se tehdy konaly, jak již bylo uvedeno, v celé Evropě: ale ani jejich rozsah neměl a nemohl mít rozhodující nebo podstatný vliv na další chod války Itálie. Protože Itálie se neodvažovala vzhledem k postoji Rakousko-Uherska napadnout Turecko také na Balkáně, a protože také v italské veřejnosti válečné nadšení brzy opadlo a ozvaly se i výtky proti vládě, nezdálo se demokratické veřejnosti a v tom i socialistickému hnutí nebezpečí vzniku celoevropské války nikterak vážně a bezprostřední. Válka zůstala lokalizována na území v severní Africe.

Daleko nebezpečnější se jevíly už od listopadu 1911 a vskutku i byly vážné vnitřní poměry v Turecku. V listopadu 1911 se obracela Makedonsko-odrinská revoluční organizace — prostřednictvím konzulů a tištěnými manifesty — k evropské veřejnosti a vládám se stížnostmi na zlořády a krutosti mladotureckého režimu. Pravicové vedení MORO, chtějíc ještě více roznítit protiturecké nálady doma v Makedonii a hlavně v Bulharsku, podniklo v prosinci 1911 pumové atentáty proti Turkům. Turci odpověděli masakry proti civilnímu obyvatelstvu. A to podněcovalo v Bulharsku nálady pro „osvobození Makedonie“.⁶⁹

Socialistické listy západoevropských nebo i středoevropských států dávaly tehdy v letech 1911—1912 příležitost představitelům balkánských sociálně demokratických stran vyjádřit své názory o situaci. A zároveň se „marxističtí teoretikové Německa a Rakouska zabývali komplexně balkánskou otázkou, zejména *Otto Bauer*“.⁷⁰ Názory D. Blagoeva, J. Sakažova, D. Tucoviće nebo Kr. Rakovského již známe. Pokud jde o Bauera, ten se zabýval koncem března 1912 nejdříve obecně zahraničními událostmi v souvislosti s italsko-tureckou válkou a pak hlavně „albánskou otázkou“.

V článku „Pohřbené naděje“ z března 1912 se Bauer vyslovil velmi skepticky o možnosti zachování míru v Evropě. Bauer se domníval, že v případě, když Turci ponechají Itálii severoafrické Araby, vypukne mezi Araby a Turky velké napětí. Konec italsko-turecké války tak může být i koncem mladotureckého režimu. Toho může využít „kontrarevoluce“ (?) k roznícení nového povstání Albánců a Makedonců. Nebo nedá zakončení války Itálie proti Turecku příležitost balkánským státům k loupeživému tažení proti Turecku? Kdo dnes může předvídat, k čemu povede tato válka, která může rozvířít všechny nerozřešené otázky mezi Jadranem a Perským zálivem?⁷¹

⁶⁸ Haupt, 56. Milutinović, Balcanica, V, str. 108 ad.

⁶⁹ InMN, II, 329. — Blagoev, Sáčinenija, 15, 105—111.

⁷⁰ Haupt, 58.

⁷¹ Bauer, Begrabene Hoffnungen, DK, V, 7 (1. 4. 1912), 289 ad.

Bauer psal tento článek u vědomí, že jsou ve světě významnější otázky než „turecká“, a měl dojem, že se v nejbližší době mohou prosadit revoluce v Číně a v Indii.

Ale „hlavní starosti“ přišly přece jen z Balkánu. Mladoturci sice udrželi ve volbách do parlamentu v dubnu 1912 své pozice, ale průběh voleb – které dostaly název „krvavé“ – jen zvýšil odpor opozice a *Albáncé popudil k zahájení nového povstání*. V květnu 1912 se shromáždilo v Juniku u Djakova 86 náčelníků takřka všech albánských kmenů z hor i z nížin Kosova, muslimové i křesťané, Toskové i Ghekové, aby tu předložili účty mladoturkům. Také v řadách turecké armády docházelo ke vzpourám. Neschopnost zvládnout rozkladné hnutí ve vojsku přiměla Mahmuta Ševketa na začátku července k demisi. V zápětí se zhroutila celá vláda a „v Cařihradě nastal zjevný soumrak mladotureckého komitétu, nastal jeho »thermidor«“.⁷² Do čela nové vlády se dostal Achmet Muktar paša, velký vliv nabyl starý odpůrce mladoturků Kiamil paša, předseda státní rady.

Pádu mladoturků želel v Evropě málokdo. Článek *H. Wendela*, nastupujícího „balkanologa“ v německé sociální demokracii, nazvaný „Šťěstí a konec mladotureckého komitétu“, z konce srpna 1912 byl nekrologem bez soustrasti anebo dokonce projevil i určité averze vůči odcházejícímu mladotureckému režimu a vůbec proti celému Turecku.⁷³

⁷² *S u s t a*, Světová politika, VI, 137.

⁷³ *W e n d e l*, Glück und Ende des Jungtürkischen Komittes, DK, V, 12, str. 555 ad.

